

Torni minuga kaasa jäid ainult 3 inimest. Et meeskonna tagasi-
toomiselt lootust polnud, seft et ta juba metsa oli jooksnud, kästisin
ja manitsefin betooni taha peitnuid kohtadele ilmuda, ent nad jäid sinna
warjule, nähtawasti 4-da torni püstituld mitte enam kartes, seft kahuri
asendus kaitfes neid. Minu juurde tornile ilmusid ainult kaks meest, ja
nendega katsusin ma tuld anda kõige lähemale waenlase laewale, kuid
laendit, ülemise kommutaatori wigastuse tõttu, ei kukunud alla, ja katse
ei õnnestand. Sel ajal, kui laendiku lingilefed tegerusest elektri jõul
üle said wiidud kästifi tegeruse peale, järgnesid signaalid „tihedasti“
(дробь), „wastuldõl“ (отбой). Kogu selle lastmise aja, laendiku üle-
mine kommutaator wäljaarwatud, mille wigastus mitte suur polnud ja
kergesti äraparandeti, töötas torni mehanism hästi, keegi meeskonnast
ei olnud haawatud ja ma ei näinud langewaid mürskide kilde. Peale last-
mist andis leitnant Bartenjew käsu kahurid linni panna, laenditub tühjen-
dada ja üleliigsed mürskid ja pool-laengud koristada, mis ta meeskonna
poolt täideti. Peale töõ lõppu meeskonna ruumist möõda minnes, nägin,
et meeskond end koosoleku pidamisele walmistab. Mõõges, et meeskonnas
meeleolu midagi head lahingu uuesti algamise mõttes ei töõta, palusin
telefooni läbi leitnant Bartenjew'it koosolekule ilmuda, et ta asja kursis
oleks. Leitnant Bartenjew wastas mulle, et ta batarei komitee esimehega
ja teiste batarei saadikutega ühes tuleb. Kuuldes meeskonna seas seletusi,
et batarei seisukord olla lootusetu, et ta oma tuleandmisega waenlase lae-
wastiku tule wälja kutsus, mis meid ära häwitab, et keegi ei taha teda
toetada ja seepärast pole tarwis ta sõõdida, waid tarwis ära minna ja
Saaremaa ewaluercerimist nõõda, et ohwitserid petawad meeskonda, tõen-
dades selle kindluse möõdapääsemata kaitsemise tarwidust — pöõdrasin
meeskonna poole sõõnadega, et ohwitserid ei mõtlegi meeskonda petta, et
nad jagawad temaga üheskoos puudusi ja hädasid, et ma ei loe wõima-
likuks warjata meeskonna eest Wene sõõjawäe rasket seisukorda sõõarel, kuid
et kohus ja meie sõõkide poolt antud wanne — oma positsiooni wiimse wõõ-
maluseni, wiimse mürski wäljalastmiseni kaitsta, nõõuawad seda. Selle
peale sain ma säõrafed wastused ja nägin sarnast meelegaaldust oma
sõõnde kohta, et arwasin tarwilikuks leitnant Bartenjew'ile teatada, et
wõõmata on meeskonna poolt weel oma kohusetäitmist loota, seft tema
suurem masiline osa on paanilises meeolus, igasuguse häbi ja süõdame-
tunnistuse taotanud, ei kuula enam mingisugust manitsust, waid mõtleb
aina oma naha päästmise peale, kuidas waenlase tuleandmise ajal laiali
jooksta; kordub sama häbitaw nähtus, mis alles täna läbielati, et
batarei kui niisugune, millel enam meeskonda pole, on oma olemises
kadund ja tarwis tema häõitamise abinõude peale mõõtelda. Leitnant
Bartenjew, pöõhendades mõõne ütõitu wahwa ja eeskujuliku mehe üles-
pidamise peale, awaldas lootust, et meeskonna waim terweneb. Mõõfel

Logu meeskond, peale 30 — 40 inimese, jättis maha oma ruumid ja, otustades lõpetada positsiooni kaitsmist, läks Mento poole. Hommikuts aga, teadmata millisel põhjusel, tuli suurem osa äraminejaid tagasi. Peale selle hakkas meeskond end koguma koosolekule, kus ma lõpulikult otsusele tulin, et batareid enam meeskonda pole olemas, et on ainult kartusest hulluks läinud pelgurite mass, kellel pole mingisugust torda ja kes kuulda ei taha nende manitsust, kes neid kord võitlusele püüdis viia. Meeskond teatas, et ta kardab batareid õhku lasta, sest et ewaluuerimiseks lootust ei ole ja sakslased maksavad batarei lõhkumise eest kurjasti kätte, ja ahwardas kurjasti kõiki neid, kes kindlustusi püüaksid lõhkuda. Batarei lõhkumist lubaks meeskond ainult siis, kui tal oleks waba võimalus taganemiseks. Kõlbulikud isikud meeskonna seast, kes veel koosoleku algul meeoleolu muutuse üle lootust avaldasid, ütlesid mulle, et see lootus neil kadunud, et batarei tõesti häbistawasse tegemusetusse jäetakse. Leitnant Bartenjew oli sel ajal tuletornis ja ma teatasin talle neli torda telefooni teel, et tarwis kahurite ja keldrite häwitamise abinõud valmistada, sest meie batarei ei wasta enam waenlase tule peale, kuna pärast aega ei jattu kõike seda ära teha, ja palusin teda Smorbe kaitseleini ülemat meie batarei juurde kutsuda. Peale seda koosolekut tulid miinilaewadelt „Ukraina“ ja „Woiskowoi“ saadikud, kes manitsesid meeskonda ometi wastupidada ja lubasid olemas olewast laewastitust toetust juurde saata. Selle peale waatamata, algas meeskond äraminekut Mento poole, ja kella 2 ajaks päewal jäi paigale veel paar kümmed meest, kellest paljud soowi avaldasid ohwitseridele batarei lõhkumisel abiks olla. Leitnant Bartenjew andis käsu kõik õhku lastmiseks walmis seada ja algas ise ohwitseride ja mõne madruse kaasabil ettewalmistuse tööd. Mentoist tuli kella 4 ajaks p. l. weolaew, ja temal asuwad madrused andsid edasi Smorbe kaitseleini ülema käsu: kõik õhku lastmiseks walmis seada. Selleks ajaks olid kahurite kanaalid ja asendused ju lõhkewate ollustega täidetud ja elektri woolu jaoks ühendus pandud. Sel ajal, kui õhku lastmiseks ettewalmistust tehti, sõitsid ja tulid tundmatad madrused; mõned neist, nagu mulle näis, joobnud olekus. Nad kirjutasid, et kulagilt tulla inimesed äräläinud meeskonna asemel, tulla ka laewastik, Sassa sõjawägi põgeneda ja et nad ei luba batareid õhku lasta. Samal ajal sai äratapetud üks madrus, kes püüsi padrunite tagawara aita oli põlema süüdanud. Teati kõneleba, et see madrus olnud joobnud. Tapmist ei näinud, ei tea ka, kes teda tappis, kuid kuulsin 47. batarei warjendist püüsi lastmist. Wähe aega peale seda, kella 5 ajal p. l., algasid waenlase laewad raskesti kahureist batareid lastma; lastmine kestis waheagadega kokku 20 minutit. Peale lastmise lõppu tuli leitnant Bartenjew ühes teiste ohwitseridega ja madrustega batarei juurest ning ütles, et tornide õhku lastmine pole õn-

neustand, kästis oma järgmisi käste teidrite õhkulastmise kohta ära oodata ja läts ise waatelohka seisukohaga tutwunema. Mina ja mõned teised ohwitserid ei oodanud ära käsutusi, sest kohale jäänud meeskond hakkas äraminema, kuna ilma temata võimata oli just waenlase jõudude pealetungimise eel kindlustusi õhtu lasta, sest waenlase lendurid lendlesid juba madalalt batarei ümbruses. Ja et seni mahajäetud batarei neid ei lastnud, siis hakkasid nad maa poole lastuma, angaaride juures olewat batareid silmas pidades. Teel Mento poole kohtasin ma leitnant Bartenjewi ühes teiste ohwitseridega ja madrustega, kellega, metšas waenlase lenduri kuulipilduja tule eest end warjates, kuni Mentoni jõudfime, kus ta juhtumistest 2-se järgu kaptenile Eilerile ette andsin, sest leitnant Birtenjew oli tulemise ajal natuke maha jäänud. Kuudas lõppes wenelaste laste saarestiku kaitseliini uuesti wallata, näeme 1. Cesti polgu leitnant Jaiti etteandest: . . . „Järgmisel päewal, 5-al septembril, juba hommiku wara käisid kuulujutud ringi, et sakslased meist ainult 2—3 wersta eemal olla, seejuures töid luurajad teateid, et waenlane õõsel Hellamaa külas olnud. Warsti olidki üksitub püssipaugud kuulda. Pofelski ja Dankowski puutube jõburid jätsid oma wolilisel kaitseleini maha, püsse ära wistates ja walgeid lippe lehitades kogusid nad end lahtisele kohale Naugi küla juurde kokku. Sarnast etendust nähes, kogunesid Cesti polgu ohwitserid kindral Martõnow'i juurde ja küsisid, mis nüüd teha tuleb. Kindral, kõite seda kuuldes, nuttis ja ütles: Las neab mind kogu Wenemaa, ma ei wõi enam midagi teha, herrad ohwitserid, mina pole ses süüdi. Tehke ise, mis tahate“.

Sel ajal jõudis Sassa luursalk piilurite juurde, kelle juurde ta meie läbiraätijad läksid, ja sündis ilma wastupanemata allaandmine, mille peale häbi ja — mis peaasi — walus oli waadata“ . . .

„Wababadus“, „sotsialism“, „rahwaste sarnasus, wendjus“ fundisid wenelasi 1918. ja 1919. aastal wälise Cestiga sõdima. Ra selles sõjas jäi Wene sõdur passiwoseks. Wababadus on temast sõjalise waimu täiesti wäija tõrjanud. Näüd on ta sõna täies mõttes „lahuri liha“. Näüd seatakse tema seljataha kuulipildujaid. Tema on wäfind. Alalugu toob aga weel näitusi. Wene sõjawäe lüüasaamine Warsjawi all tänawu juwel on kõige selgem tunnistus sellest, et Wene sõduri südames sõjaline waim on kustund. Boolakab ei ole sõjapildamise teaduses 1917. ja 1918. a. sakslased, kuid ka kindr. Brusilow ei ole lipnik Ardenko — aga wõidu jaawutusi Wene wäel ei olnud. Wenelane on sõjast wäfind! Wene sõdur on lõpulitult rikunud, ja mis temale kommunistid wõi walged kindralid ka laulaks, ta on oma täägi maa sisse pistnud. Krimmi sündmused ei räägi selle wastu. Wrangeli wastu oli koondud „Rõukogude Wenemaa koor“! ja mis siis Wrangel oligi? Mitte parem kui Demikin ja Judenitš. P.-L. armee seisis koos meeskest, kellel puht-

sõjaline waim puudus: ohwitserid olid inimesed, kes sellest sõjast oma tulewitu kindlustust ootasid, ja sõburid — mehed, kes punaste mastafed olid, kuid ta „walgetele tindrakitele“ kaasa ei tunnud ja peaaegjalitult sõdida ei tahtnud. Ennastalgawust, mehisust ohwitseritonnas ei olnud. Nende moraal oli „oma naha hoidmise“ moraal, sest millega wõib siis walgete Judenitschi ohwitseride ülewalpidamist kurbadel 1920. a. jaanuari päewadel seletada? Oli polke, kus roodujuhid kuu jooksul omis roodudes polnud käinud, sel ajal, kui nende mehed „plektilise tüüfuse kuradi“ tüüfis lamafid! Wene mees uppus mustusse, kuna tema juhid elafid „Ruld-Dõwis“ ja käisid hoolega kafeedes. Üks Dudowa linna elanik, eestlane, pealtnägija, kirjutab B.-L. armee oludest järgmist:

„Wenelased ei taha üleüldse enam sõdida, sest nad on maailmasõja jooksul ära tüdinend. Kui seda wenelast meel tsaariaegse korra alla paenutakse ja temale seal juures mitte tublisti süüa ei anta — siis parem läheb ta ära punasesse wäkke, kus tal luba on rõõmidagi, kulgi walitus wakkem. Enam jagu wenelasi saabi aga punastest sõjawangest. Et neist meestest häid Koltshati aabete teostajuid ei wõinud saada, on igale inimesele arusaadaw, kes kuuleb, kuidas neid walgeteks tehti. Augustiku kuu keskpaigas, näituseks, toodi Dudowasse hulgate sõjawange, kes Osmina wallas kinni olid püütud. Nende seas oli olnud 5 kommunisti, kellest üks ülespooldud, 4 mõistetud aga mahalastmise surma ja omad feltimehed, needfamad sõjawangid, käsutatud lastma. Kes ellu jäeti, see pidi walgets hakkama. Naha wõeti lõikibed käest ära. Gull wange käis Dudowas palja jalu, sest nende saapadki olid ära wõetud. Kohe pandi neid marssima, laulma j. n. e. õpetama, nagu Loode wäes wiisiks oli. Mehed pidid ka wahiteenistuses käima. Et ilmad juba wilud olid ja mõnigi kord külma wihma sadas, siis lõgisesid meestel hambad, kui nad karaulist oma korterisse tulid. Et neile süüa wäga wähe anti, wenelane aga isegi suure sõdmisega on, siis käisid nad Dudowa linnas ja ümberlaudu õunu ja atawilja wargil. Sedasama tegid augustikuu lõpul ka teised „wahwad“ wenelased, kes Pihtwaast nii tiiresti Dudowant plogasid, et punased neile järele ei jõudnud, ja Dudowa linnas kaua aega logelesid ning warastafid: tubakat, õunu, kartulid, kaalikaid j. n. e., mis aga kätte puentus. Wangilangenud punased lõnelesid, et ühtegi päewa mööda ei lähe, kus walgeid wenelasi ühes kuultpildujatega punaste poole üle ei lähe. Tuli küll ka punaseid üsna rohkesti walgete poole üle. Igaüks saab aga aru, et niisugune juhustline kari ei ole Peterburi walbaja. Loode-Wene ohwitserid on saamatud, oskamatud, ilma korraldamise wõimeta. Üks kujukas näide: Bögenes leegi pärast Pihtwa langemist Warsfawi raudtee poolt Dudowasse. Ühes külas, wäerinnast kaunis kaugel, tuli temale Wene polkownik wastu, kes lapfikult pärima hakkas:

„Teie tulite sealt poolt. Ütelge, olge head, kas punased weel kaugel on?“ Mees wastas: „Wabandage, herra polkownik, see on teie

asi teada, kas nad kaugel või lähedal on!" Siiski hakkas polkownik uuesti pärima: „Aga räägitakse, et Pihlwa olewat tagasi võetud. Ei tea, kas see peats õige olema?“ Nagu sellest loost selgub, walitseb wenelaste seas wana wiisi „не мое дело“: üks arwab, et tema asi ei ole korraldada, teine arwab, et ka tema asi mitte.

Nõnda siis, minu arwates, on Doode-Wene wägede lüüasaamise põhjused: monarhistiline kord, mida taela sunnitakse, juhtivate meeste loderus ja korraldamatus, lihtwenelase praegune wäärtusetus sõjapidamise poolest. Punased ja walged on sõjapidamise poolest praegu ühe-wäärilised. Punastel on edu, sest et neid rohkem on“

Aga kuidas oli korraldud Judenitshi armee seljatagune? Kas wõib veel suuremat korralagedust olla? Aga see armee oli ometi paremini warustud kui Eesti malewa! „Inglased on süüdi“, kuulsin mina nende käest, ja tõesti inglased olid selles süüdi, et nad liig palju aitasid ja liig rohkesti head warustust neile andsid! Sama asi korbus ka Denikin'i sõjawäes. Ka siin näitased Wene intelligents ja ohwitserid, et neil mehifus ja sõjaline waim puudub.

Kaske on uskuda, et Wrangeli saltabel pärast Poola ja Rõutogude Wenumaa wahelise rahu meeleolu parem oli kui W.-V. armees. Denikin, Judenitsh ja Wrangel olid uueaja poliitika ja sõja awantüristid; kuid neil ja nende kaaslastel puudus Euroopa ajalooliste tekkaja awantüristide mehifus, anderikkus ja sõjaline waim.

Suur Rõutogude Wenemaa ei saanud ühestki rajariigist jagu! Miks? Seepärast, et Wene meeste mass jõddida ei tahtnud, ta oli wäsinud! Aga tuleb aeg, millal Wene mees, oma wäsimusest wargudes, uuesti sõjariistab kätte wõtab! Urge unustage Wene mehe waimu omadust, — „Tema waim ei pea eneses kaua rõhuid muljeid!“ Wene mehel ei ole juhte — omad on ta maha tapnud, häwitanud, aga oma ülesätkamisel kutsub tema jälle wõõraid walitsema, nagu wanastigi, oma ajaloo ja riigi algusel! Kes wõiwad need wäljamaalased olla? Põõdrame waate nende poole — faks-laste poole.

II osa.

Fakslased

I.

Preislased-fakslased.

Friedrich Suure surmast kuni uuenduseni 1859. a.

Seadus kutsus sõjariistu terwed rahwad, kes saavad wõitlema mitte oma piiride muutmise, waid logu oma olemasolu eest; niisugune asjade seisulord lähendab meid III ja IV aastajale, tuletades meele hirmust Euroopa omandamise pärast kistewate rahwaste wõitlust.

Seda saab tulewikus hädots ännetuseks — hirmsamaks, kui kunagi enne; terwed rahwad häwitakse ära.

Jomini.

„Wana Preisi sõjawägi.“ Kuningas Friedrich Wilhelm I pani 1733. a. „Kantonreglamendiga“ (nõnda nimeteti sõjawägede täiendamise seadust) Preisi sõjawäe süstemaatiliseks arendamiseks uue aluse.

Põhjus, mis selle seaduse wälja kutsus, oli: ühest poolt — suured kulud, mis palgaline sõjawägi nõudis, ja — teiselt poolt — sifemaalt kindla kawata nekrutite wõtmise halwaw mõju tööstuse peale. Sest ajast peale täiendeti Preisi rügemente kindlalt, neile määratud maakondest — kantonitest — wõetud meestega; seepärast nimeteti ka seadust „Kantonreglamendiks.“ Selle kõrwal jäi maksuwat wäljamaalaste, mitte preislaste, palkaminegi, tagajärjena ilmus nähtus, et 1740. a., kuningas Friedrich Wilhelmi surma päewal, kõigist lipu all seiswast Preisi sõjawägedest kolm neljandikku koosseisust wäljastpoolt Preisimaad ja üks neljandik preislased olid. Seda nähtust wõib sellega seletada, et kuningas oma maad tööstuse suhtes püüdis tõsta ja rahwast sõjateenistuse kohusega ei tahtnud koormata. Üldisest sõjawäeteenistuse kohusest arusaamine oli tolle aja waimule weel wõõras. Ka leidis aset laialised wabastamised kantonkohustest. Kantonkohuste raskus lasus peaaegjalikult maarahwa õlgadel. Kantonkohustus oli ülbise sõjawäeteenistuse kohustuse eelkäija, sest ta äratas ja hõlbustas laiemates rahwahulkades kohusetunde alalhoidmist riigi ja kuninga wastu. Sellest ajast peale ei olnud enam maa külge seotud talumehed ainult mõisa herrale alluwad, waid kõige pealt oma kuningale.

Friedrich Suur täiendas oma isalt päritud sõjaväelisi põhimõtteid. Tema elav ja loov vaim töötas eeskätt sõjaväe lahingulis väljapoetamise ja väejuhtimise alal.

Tegeelikku ettevalmistust lahingulis sai sõjavägi iga aasta peetavalt kuue-nädalistel harjutustel, mis sisaldasid enamalt jaolt kuningaga enese poolt korraldud manöövreid. Need manöövrid kujunesid välja lihtsasti vägede ülevaatusetest. Ainult neil manöövritel olid Preisi väeosad täies koosseisus. Muul ajal aga olid sisemaalased, peale kuueliikmelise õpetuse, kodustesse kantonitesse puhkusele lubatud ja töötasid igaüks oma elukutse alal. Pärast 7-aastast sõda korraldas kuningas oma 150.000-mehelise sõjaväe nii, et ainult 70.000 preislasi temas teenis. Tema valitsuse lõpul vaid tõusis sisemaaliste arm, väljamaalastega võrreldes, tema sõjaväes, mille kogu arm 180.000 meheni oli kasvanud, märksa suuremaks.

Sarnasel alal sündis sõjaväe arenemine kuni 1806. a. See sõjavägi ei põhjenenud mitte kogu rahva jõu peale. Überpöörduvalt — otsiti võimalusi sisemaalasi hoida. Selle tõttu oli sõjaväes väljamaalastel mitte preislastele suur ülekaal, mis ajaajookul ta ei vähenenud. Väljamaalased moodustasid Preisi sõjaväes enam kui poole tema armust. 1806. a. sõja algusel oli väljapoetud sisemaalasi 1.897.431 meest ja kantonkohuste alla kuuluvaid 3.320.122 meest. Sõjaväes teenijate arm suhtus teenistuskohuste alla kuuluvate armule kui 1 : 7.

Nii siis, sõjavägi polnud mitte puhas palgaline, ei ka puhas rahvuslik selle sõna täies mõttes, olgugi et suurem jagu palgalisi sakslased olid, siiski mitte preislased; ehk kuigi nad preislased olid, siis vähemalt ei allunud suurem osa neist Preisi „kantonreglamendile.“

Seda väheustavaist väljamaalastest ja lühikesee teenistuse ajalitest kantonistidest koosseisvat rahvasõjaga võis koos hoida ainult walju distsipliini ja muschtreerimise abil.

Sel viisil tõkku seatud sõjaväge ei saanud kauemat aega toita ainete torjamisega kohalt; 30-aastane sõda oma deserteerimistega ning marodööride röövimisega hoidis sellest. Riisugune sõjavägi tarvitas suuri toidumoonu ladusid ja oli omas manöövreerimises ja tegewuses seotud ladude asuolohetega. Minete juurdewedamisels oli tarwis suurt moori. Sellele sõjaväele oli omane ja kohane ainult manöövreerimises võimetus „joontaktika.“

Jena õnnetuses ei ole üksi sõjavägi sündi. Sõjegi seefugune suur juht, nagu Friedrich Suur, ei suutnud oma tegewust wabastada ülaltoodud lõidituisst. Sõjaväe tolleaegne arenemise aste oli kindlas koostöös riigi seisukorraga, millest Friedrich Suur, waatamata oma kasulikkude uuenduste peale üffitasjus, tõwasti finni pidas. Seda filmas pidades, ei wõi imestada, kui mõle-

mate Friedrich Suure järeltulijate valitsuse ajal põhjalikke muudatusi ette ei võetud, vaid ainult ülftilasjalisi uuendusi tehti.

Preisi monarkia Friedrich Suure ajal, vaatamata oma ebaloomuliku jaotuse ja koosseisu peale, näitas kõige raskemais olukorbes wäärilist wastupanu üles, ja Preisi wäed Friedrich Suure juhatusel kroonisid end maailma kuulsusega. See oli põhjusels, miks ei juletud „suure mehe“ pändust pündutada. Siin unusteti ära, et „Wana Preisi“ riigi masinat suutis ainult selle „suure mehe“ isiklik wõim tötama panna.

See pärast oleks ülekohtune „Wana Preisi“ riigi 1806. a. lottu-langemise süüdi ainult tema sõjawäe peale panna. Sõjawäe õnnetus Tüuringeni lahinguwäljal annab esimese ja filmapaistwama pilbi pitast Preisi rahwa õnnetuste reast.

Rogu riigi ehitus ei wastand aja tingimistele; ta ei wõimaldanud jõurilast ja üksmeelset riigimõiste teostamist, waid oli, tolleaegse esteetilise kirjanduse woolu esitajate poolt toetetuna, kõtuma kosmopolitistilise ja pehme meeledu mõju all. Minult see kõlg Friedrich Suure waimust, mis „selgitust“ paktus, jäi südameis püsima; teine kõlg aga, mis kõiki jõude riigi teeristusse rakendas — unusteti ära.

Kindrats waimutegevusel pündus pind, ja ohwitserkõnd ei jäänud sellest puutumata. Peale ühepäewalist, kahelordist lüüasaamist Jena ja Auerstedti all, 14. oktoobril, kirjutas kuningas Wilhelm III: „Tänu Jumalale, olgu mis on, aga wõtlesime wahwasti“. Seda Preisi sõjawäe ausat ülespidamist tõendawad tema kaotused ja isearanis ohwitseride koosseisus — Jena all langes 9 kindralit ja 254 ohwitseri sõjawäest, mille suurus 53.000 meest; Auerstedti all — 6 kindralit ja 215 ohwitseri 50.000-mehelisest wäest. Lõõdud sõjawäe wastupanu tõendawad ka wõitjate kaotused. Kaotused mõnes Prantsuse diwiisil Jena all ulatasid kuni 20% nende koosseisust; Davout korpuse kaotused Auerstedti all ulatasid kuni 25%.

„Soontaktika“, mil paisatakse korraga wõitlusele logu=jõud, rakendas korralikku wäljatulekut lahingust ja on ühepäewalises kahelordses lüüasaamises süüdi; aga ta oleks ka wõidule wõidunud wita, kui Preisi kindralid oleks otsustand oma wägesid wastawalt tarwitada. Prantslaste lastur-ahelikud olid Preisi koõndud bataljonele wastitud. Gneisenau sõnade järele mõjus nende haaraw edasiliikumine segadustsunnitawalt preislaste peale.

Ag a palju suurem tähtsus oli Prantsuse wäeosade ja juhtide osawusel ja mõistmisel end maastitule ja wäljasõja tingimustele jowelbada. Ebaloomulik oleks tolleaegse eestlaaditawa ja tulekõwiga süüdetawa püssi tuld wõrrelda nüüdisaegse lasturite aheliku tulega. Wõitlusest tule ülekaalu eest ei wõinud siin juttugi olla. Seda näeme tolleaegiste lastur-ahelikude mõõdapääsematust wahetuse tarwidusest. Ülewal nimetud kirjas saab kuningas Friedrich Wilhelm III asjade põhjusest selgesti aru, sest ta

kirjutab: „On selge ja häbits meile, et marssal Dabour' jõud ei olnud armuliseft suurem kui 80.000 meest. Annullt tartade korraldustega (dispositiivoonega), kindla talitamiseega ja osawa ning wilunud manõvreerimisega wõib seda seletada, et waenlaseft korda läts meid petta, et meie teda jõulisemaks pidasime, kui ta tegelikult oli. Selle tagajärg oli, et meie täiesti wilumatud, korraldusteta, koostõlatumalt ja juhatuseft sinna ja tänna liikuwad osad ei katsunud mitte üht kordagi jõulisti, korraldud ja energilist kallaletungimist ettewõtta“.

Preisi ohwitseride-seisuwananend elu-iga ja sellest järgnew kohmetus kohanemise osawuses
1806. a.

Suurem jagu tolleageisft Preisi wanemaist ohwitserest oli „joontaktika“ shablooni mültas finni. Shablooniga ja isikliku julgusega ei olnud aga midagi peale hakata. Juba Friedrich Suur, 7-aastalise sõja lõpul, mille wältusel paljud wilunud kindralid ja staabi-ohwitserid ühel wõi teisel põhjusel sõjawäest olid lahkunud, tundis walusalt, et temale alluwail wanemait juhtidel wäejuhtimises „waimu kindlus“ (contenance) puudus: „Täielik kindral“ waimu suhtes, kui „être de raison“, nti tundas seda kuniugus wuus ryglamendis „Generalprinzipen“ mõistis, jäi ikka harmemaks ja harmemaks. 1806. a. puudus Preisi juhtidel täielikult kohanemise osawus ettenägemata olukorra muutusele. See olenes peaasjalikult kõrgemate juhtide wälisest wanaduseft, kes waimliselt lättejõudnud aja-järgu nõudmistega sammu pidada ei suutnud. Kõrgeil juhtiwail astmeil seiswate kindralite wanadus ei tule siin harutusel: 70-aastane Blücher wiis 1813. a. Preisi wäed järjekindlalt wõidule! Tähtis oli nähtus, et 1806. a. Preisi kindraliteft $\frac{2}{3}$ üle 65 eluaasta olid. Ka sellega oleks wõinud weel leppida. Sõjapidamisele mitte wastaw wanadus oli iseäranis tuntaw juhatuse hierarkia kestpaigal seiswate juhtide seas — rügementide ja bataljonide juhtide hulgas, näit. olid pooled bataljoni ülemaist üle 55 a. wanad ja paljud isegi üle 60 eluaasta. Ebaloomulik oleks wõrrelda Preisi juhtide wanadust Napoleoni kindralite wanadusega. Wiimased olid ajaloos erandid. Kuid on kindel, et sellelt wanaduseft, misjugauses Preisi juhid ju olid, elawat ja kindlat otjustamisjõudu loota ei wõi. Ohwitseriseisusel ei puudund mitte ainult füüsiline, waid ka, mis weel tähtsam, waimline paendumus. See paendumus — reeglina — on wane- mais eluaastais ainult anderikkale isikuile omane; keskmine mass kaotab selle juba ühes terwise ja liikuwuse kahanemisega. See waimline paendumus keskajal inimesel, kui ta juhatuse hierarkial kõrgemale astmele juba jõudnud, jääb waimliselt tuimaks ühetaolises töös alumisil astmeil. Igas wäes nii kui nii

olemasolew töö ühetaolisus, halbades teenistuses edasijõudmise oludes, mõjub iseäranis rõhuvalt waimlise paendumuse peale. Waimu paendumuse alalhoidmiseks, kui alaliseks reeglits, jääb nõue: hoolsalt walides, teed anda elujõulisele waimule edasiliikumiseks, pika-aastalistest harjumustest ja traditsioonest loobudes.

Kindel ja uhke traditsioon lõwendab imestawal wiisil sõjawäe organismi: tal ei ole asemittu sõjawäe organismis, kuid pühitsemine ärgu sündigu mitte temale enesele, waid wäe organismi pidamusele. Sellejuures jääb traditsioon sõjawäe organismi tähtsamaks toeks. Seda ülesannet täita soowides, peab traditsiooni nõudeid aja tingimistele kohastama. Nähtust arwesse wõttes, et palju traditsiooni mõisteid, mille peale Preisi sõjawäes kui puutumatu pühaduse peale waadati ja mis ainult harjumuse peale põhjenesid, said 1807. a. sõjawäes ettemõetud uuenduste puhul lihtsalt üle parda heidetud. Et ka tulewikus waimlist wärskust alal hoida, peab traditsioonide juhtes walwel olema.

1806. a. sündmuste hindamise peale mõjusid märksa tolleaegse põlwe arwamised. See põlw aga ei suutnud täielikult arusaada, kui suurel mõõdul õnnetu sõjawägi kõikuma rahupoliitika kahjand oli. Rogu mälestuskirjandust (mémoires) peab hoolsalt läbi waatama ja hindama. Igas mälestuses (mémoire'is), ka kõige tõsifemas, on tolleaegsete arwamiste jälgi tunda. Küüd, sada aastat pärast sündmust, kujuneb mõnigi asi meie silmis teises walguses.

Ei mitte aadeli ohwitseride kõrlus, ega nendest ettetoodud kombusetus, ei puudused sõjawäe moodustamises, ega sõjawäe liikide puudulik wäljaõpetamine, kui ka suur woor polnud selle sõjawäe õnnetuse tõsifemaks põhjuseks. Need asjaolud mõjusid tingimata küll sõjawäe wäartuse peale, kuid kõik need üffitud wead selles sõjaläigu õnnetuses astuwad teisele plaanile, kui meie mõlemis mõitleways pooltes walitfewaid ja juhtiwaid operatiiv mõisteid wõrdlemise alla wõtame. Nende operatiiv mõistete wõrdlemise juures selgub, et XVIII aastasaja põhimõtete järele juhitud sõjawägi pidi Napoleoni hoopide all tingimata langema. Wõib olla, teiste wigude puudusel poleks ehk see õnnetus sõjawäe ja riigi peale nii raskelt langenud.

Oleks ebaloomulik, kui Preisi sõjawäe kokkulangemise peapõhjuseks mitte — sellele sõjawäele ja ka fogu ilmale tundmata geniaalse wäejuhi poolt ellu kutsutud — moodsat sõjapidamise wiisi ei loetaks, mille alustajaks Napoleon oli, selle näpunäidete järele kuni wiimse ja wiimsesti sõjas taliteti.

Preisi sõjaväe saamutused 1813. a. kindral Scharnhorsti juhatusel, lõi täitsa uue sõjaväe. Scharnhorsti terav mõte ei tegutsend mitte uues sõjaväe osade jaotuses, et neid liikumataks teha, mitte mõtlusviisi uuendamises ega woori vähendamises, ei mitte ka uue, sõjapidamiseks vastawama vormi väljatöötamises, waid kõige pealt sõjariistus rahwa loomises. Väljamaalaste, mitte preislaste, palkamistest loobuti täiesti. Ainult isamaa pojad loeti isamaa laste wäärilisteks. Sellega ei olnud igatahes weel väljendub üldine sõjaväeteenistuse kohustus, ümberpöördult — kõitsugused wabastamised leidisid laialist pinda. Scharnhorsti algmõte oli — rahuaegset sõjaväge armuliselt nii suurena hoida, et wõimalus oleks selles sõjaväes wõimalikult rohkem sõjariistatandmises kõlbulikke mehi väljaõpetada, neid pärast lühikest teenistust lahti lasta ja jälle uusi wõtta. Ühes sellega pidi põhi pandama miilitse (landmiilitse) wõdi, nagu teda nimeteti tol ajal, „Landwehr von 1813. J.“ loomiseks. See landwehr pidi sõjaajal garnisoni osade kohuseid täitma. Scharnhorsti karmust ei suudetud aga teostada. Ühelt poolt piiras Napoleon Preisi tegewa sõjaväe arwu kuni 42.000 sõdurini, miilitse organiseerimist täiesti ära keelates — teiselt poolt 1812. a. mobilisatsioonid ja sõjatüü Wenemaal tõmbasid kodumaalt enam kui poole sõjaväe ära, takistades Scharnhorsti mõtete järele sõjaväe arenemist tema täies ulatuses.

Preisi sõjawägi, mis 1813. a. oma wõitudega isamaale wabaduse tõi, oli tegelikult täielik ja suurepäraline improviseerimine. Jaanuarist kuni augustini 1813. a., riigi täielikul rahapuudusel loodi 54.000 wäljaõpetud, kuid mitte täielikult weel lipu alla kutsutud, mehest 271.000 armuline sõjawägi.

Preisi 1813. a. sõjaväe werefugulus 1806. a. sõjaväega. Olgugi, et orjastaja wastu ärganud wiha ja waimustus laialistes rahwakihitides mõjuwalt kaasa aitab, siis oli see ootamata jõu ilmutus wana, kuid täitsa uue aja waimuga elustud Preisi sõjaväe ülestõusmisega wõimaldud.

Juhtiwaks jõuks selles sõjas oli kõikidest toetatud „wana Preisi sõjaväe ohwitserkond“. Tegelikult wiisid need 1806. a. „kõrgid junkrud“ sõjaväe isamaa wabastamiseks wõidule, sõjaväe, mille paremad osad wanadest Sena ja Auerstedti sõduritest moodustud olid. Need toetatud „junkrud“ ja, wana Preisi sõjaväe sõdades ju hallits läinud sõdurid löid selle suurepäralise kaadri, mille toel ainult wabadusesõja suured tagajärjed saawutati. Isamaa wabastamine teosteti ainult selle tõttu, et käsutamise

sets täpärast küllaline hull elulutselisi ohwitseri ja sõdureid oli, kes alamohwitseride kohtadele astusid.

Seda asjaolu peab toonitama, sest püüdes teda ajakirjanduses tumestada leiavad weel nüüdki kohta. Nende püüete olemasolu üle ei maha imestada, sest nagu uuemad Preisi kindralstaabi uurimised näitavad, püüti sõjaväe ülestõusmise algusel esimesele kohale „sõjariistus rahvasi“ seada, kuna tegeliku väe tähtsus teisele plaanile tõugati. Arusaadav, et 1806. a. lööbud sõjavägi oma wana kuuluse uute kangelastegudega pidi tagasi mõitma. Uuendajate usinus aitas selleks palju kaasa, et wana ja uue sõjaväe wahel märksa suurendeti, sellega ühtlasi ajalooline kaju mõltsiti. Hiljem aitasid ka Bojenti idealistilised isamaa kaitsse kawad selleks kaasa. Scharnhorst ja tema kaaslased, et eesmärki saawutada, tegid seda suuremalt jaolt teadlikult. Nende teguwis olenes tähtsusest, mida nad, olude tõttu, oma uuenduste läbiwõtmiseks maataitsetele (landwehrile) pidid andma, olgugi et wiimast, põhimõttelikult, kui tegelikku wäge ei kawatsetud tarwitada. Tegelikult tuli suure hulga laitus-tega mõidelda, millega „wana süsteemi“ poolehoidjad „1807. a. uuenduste“ wastu wälja astusid. Mõte, mis 1807. a. organisatsioones ja uuendustes teostamist leidis, leegitses paremate ohwitseride päis juba ammu. Ta leegitses nende südametes ja elustas tundeid ja püüdeid, kes end Friedrich Suure traditsioonide wälimusest kõita ei lastnud, waid sügawamale waatasid ja oma tegewust waimlise siju järele põhjendasid.

Need mehed olid tegelikult uuenduste tugebeks ja wabaduseõija hingeks. Nii mõis siis ka Clausewitz 1875. a. kirjutada: „Mina rõõmustan selle üle, et sõjaväes nüüd see realiseeritud on, mis omal ajal, minu nooruses, kawatsufeks ja soowiks oli. Misfuguue rõõmustaw mõine, hea meeleolu ja noorus walitsewad nüüd sõjaväes ja kuuldud wana sõjavägi äraelanud, haiglane ja sünge oli! Mulle on teadmata, kuidas asjaolud ilma Scharnhorsti ita wälja arenenud oleks, aga ei wõi midagi omale ettekujutada ilma, et tema peale ei tuleks mõtelda“.

1806. a. õnnetu se terwendaw tagajärg oli, et wastawatele kohtadele „õiged mehed“ astusid. Juhtide noorus paistis juba nende wälimusest silma. See noorus lõi hea meeleolu sõjaväes. Seda kiidabki ja selle üle rõõmustabki Clausewitz, sest see juhtide noorus sõjaväes, „wana sõjaväe“ juhtide wananend elueaga wõrveldes, oli suureks headuseks. Ohwitserifelsus lõi uutele 1813. a. organisatsioonile (moodustustele) kindla toe, mida need ka hädasti tarwitafid. „Wana sõjaväe“ ohwitserid olid suurel arwul mitte ainult tegelikes ja reserve-rügementides esitud, waid ka landwehris (kaitseliidus, maataitfes). Rügementide ja bataljonide juhid ning suurem osa roodujuhte — olid „wana sõjaväe“ ohwitserid. Landwehri (kaitseliidu) ratsaosaades leibus ka „wanas sõjaväes“ teenind leitnante, kuid jalgwäes kurbeti nende puuduse üle. Nende asemel landwehri wäkke määrati suuremal arwul tegewa jalgwäe „wabatahtlikke lütte“, kuid need „wabatahtlikud lütid“ omandafid kohuste täit-

misels tarwisminewaid teadmisi aegamööda. Tegelikkes ja reserv-rügementides leibus palju „wanas sõjawäes“ teenind sõbureid. Sõjas 1813. a. töid Preisi sõjawäele kuulsuse, samuti kui Friedrich Suure ajalgi, Preisi „wanade prowintside“ kantonistid. On kalduvus olemas 1813. a. olude hindamisel tarwitada nüüdseaja lühitese teenistusaja maasstaapi. Et seal küll „sõjariistus rahwa“ ideed troseti, siiski olid tolle aja olud palju teisemad kui meie päewil: Scharnhorsti poolt sisse seatud lühitese teenituse ajaga sõjawäe-süsteemi tagajärgi on senini liialdud, selle süsteemi põhimõtteks oli: üht jagu meeskonda järl-järgult rügemendi kantonidesse loju lastes ja nende asemele uusi nekrutte wõttes, suurearwuline väljaõpetud meeste reserv luua. Need abinõud mõne uuenduste aasta wältusel ei suutnud nii suurt väljaõpetud meeste reservi luua, mis, ühes tegelikkude osade täiendamisega, oleks 1813. a. wõimaldand 52 reserv-bataljoni juurdemoodustamise. Need reserv-bataljonid formeeriti sõjariistade waherahu ajal rügementideks ümber. See suur reserv, mis uute osade loomist ja wanade täiendamist wõimaldas, oli väljaõpetud, „wana Preisi“ sõjawäes teeninud, sõduritest moodustud. Meile oli wana Preisi sõjawäe wali distsipliin omane. See distsipliin „wabatahtlikkude kütide“ moodustusel ja landwehri (kaitse-liidul) puudus täiesti. „Wabatahtlikud kütid“ töid sõjawälke waimustud noorust igast feltkonnast, töid elemente, millest ohwitseriseisust täiendeti, aga kui sõjawäe osad — ei teostanud nad neid lootusi, mis nende peale pandi. Weel wähem teostas neid lootusi landwehr (kaitseliit). Mõneses oli tema teguwaene igal pool ja sõjalises osats muutus tema ainult ajajooksul. Warteburgi ja Mõkerni all wõitlewad landwehri bataljonid olid oma koosseisu poolest palju nõrgemad kui tegeliku wäe roodud. Sõjakäigu rastused landsid wälja, ainult füüsiliselt tugewamad ja waimu poolest kindlamad mehed. Ajajooksul, laotuste kaswamisega tegelikkes osades, juutsid landwehri bataljonid tegelikkude osadega ühewäärilisele plunnale tõusta. 1814. a. ja 1815. a. leiame meie juba landwehri bataljone, mis tegelikkude osadega ühewäärilised ja osalt neist juba paremadki. See ei olnud põhimõttelikult niidisaegne Saksa landwehr, milles iga sõdur juba tegelikus wäes teatava kooli on läbi teinud.

Tema koosnes väljaõpetamatuist — jaolt wäga noortest, jaolt 40 a. ja üle selle wanustest meestest. Tal puudusid ohwitserid ja alamohwitserid. Need noored moodustused wiidi waenlase wastu nõrgalt sõjariistus ja halwasti warustud. Et see wõimalik oli, oles sellest, et ta wastasel, pärast suurt sõjakäiku Wenemaal, uued moodustused olid. Preisi rahwa röömu 1813. a. end kahjatada ja Rönigsbergi wanemate kogu isamaalist waimu on ajakirjanduses palju kirjeldud ja kiidetud. Tegelikult aga ei olnud see waimustus ka ugeltki nii üldine, kui seda aja kirjanduses kirjel-

daske. Preiiriigi ärklamine 1813. a. oli suuremalt jaolt walitsuse ja rahwast juhtivate lihtide töö. Seda peab toonitama, waatamata nüüdsaja demokraatliste ja niwelleerivate tendentside püüete peale seda eitaba. See asjaolu ei ole imesteldaw, sest rahwakihtide kultuur ei olnud sel ajal kuigi kõrge. Friedrich Suure walitsuse ajal leibus palju kütasid, kus waewalt mõned ütsikud inimesed lugeda ja kirjutada oskasid. See asjaolu oli niimõrd tõsine, et Friedrich Suure rügemendid suures hädas olid, omale wastawaid meeltweebleid otsides. Kuningas Friedrich Suure mured rahwakooli sisseseadmiseks on tuttawad, kuid tema ei suutnud siin palju ärateta. Wabatahtliste koondamine landwehri lippude alla sündis ainult teatawalt rahwakihtest. Meeste korralitult landwehri lippude alla ilmuniseks oli walitsus sunnitud karme abinõusid tarwitama. Teenistusest kõrwale hoidmine ei sündinud mitte üksnes Poola maakondes, kus muidugi juba iseenesest vähem arusaamist wõis oletada, waid ka puhtsaksa rahwuslistes maakondes. Suurt kõrwale hoidjate arwu andsid prussialikult suured linnad — eimeses jões: Berliin ja Potsdam. Just nende suurte linnade esitajad olidki peakohtunikud „1806. a. meeste“ üle, just nemad on kõige hoolsamad „1813. a. sõjariistus rahwa“ kaitjad. Tolleaegse sõjariistus rahwa kuulsust ja tähtsust peab täies ulatuses tunnistama; selle „sõjariistus rahwa“ juhtide kuulsus — nende juhtide, kes Sena all wõitlefid, on jagamata ja eraldamata neile alluwa rahwa kuulsusest. Pea ei suuda elada ilma kehata, samuti ka teha ilma peata! Muinasjutt, et landwehr isamaa wabastamises kõige tähtsamat osa mängis, ei wasta tõele.

Tegelikud ja kindlad sõjawäe osad landwehrist kujunesid pikkamisi ja juba teatawa aja jooksul. „Wanas sõjawäes“ walitsewad olud ei annud iseseiswale wõttewiisile ja tegemisele pinda; 1813. a. oli sellele iseseiswusele rikkalik pind loodud. Uuenduste suuruse leneski waimu wabanemiseft. Just nüüd astusid kohtadele mehed, kes Friedrich Suure sõnade järele walmis olid „midagi oma sarwede peale wõtma.“ Wabaduse sõja juhid olid igast küljest wäljaarenend ja walju iseloomuga individuumid, wabad igasugustest inimlikest kartustest, äidetud iseseiswuse tundest ja alluwaile, iseäranis aga kõrgemal seiswale ülemale, raskesti wäljalannatetawad. Need olid mehed, kes harilikkes oludes ja pikil rahuajal waewalt olets kõrgemale asimele kerkinud. Waim, mis Preisi ohwitseriseisuses selle „püha sõja“ ajal walitses, tuleb iseäranis sõjamehe filmadele meeldivas kujus päewaselgele „Sileesia armee“ peaforteris. Siin leibus teadusmehi ja kõrgeid ametnikke, kes andsid oma jõu käsutada suure asja teostamiseks, teenides ohwitserina landwehris ja „wabatahtlikuna kütina“ tegelikes osades. Mõte waenlast häwitada ei olnud kuskil nii kindel kui just Sileesia armee ülemjuhatuses, ja see mõte leidis toetust kogu selle armee ohwitseriseisuse meeleolus. Mõitide südametes leegitses raugemata püüd — Preisi jõudu ja mõju

endisele, Jena all kaotud, kohale asetada. Kõikide südamis oli põlen loom Preisi riigi ja tema sõjaväe pealt 1806. a. häbi kustutada. Niisugusest mõtteviisist olenevsti kõrgema tipuni väljaarenend waimustus. Igauks oli põhimõttelikult ilmaeluga arwed lõpetanud. Olguigi et tolleageste olude iseloomustamises palju liialdust on, siiski lehwis „Wabanduse sõjas“ Preisi sõjaväe üle „pühalt heroism.“ Kuidas selles sõjas wõideldi, näeme järgmistest näidetest: üks Preisi ohwitser kirjutab Wölkerni weristest lahingust: „Tialgi pole sõda omas suurepäralises hülguises ja ühtlasi kujutamata suurtes waludes ning hädades nii südamesse tungind kui sel päewal.“ Schenkendorf laulab Leipzigi all: „Surm on meie nali!“ Ja nad mõistsid suure asja eest surra! Sort astus Wölkerni all lahingusse 598 ohwitseriga, 21.240 sõduriga, ja õhtuks oli furnuid ja haawatuid (riwist wälja lööduid): 176 ohwitseri ja 7094 sõdurit, seega peaaegu $\frac{1}{3}$ ohwitseri ja sõduritest üle $\frac{1}{3}$

Friedrich Suure waim leegitses ka uues Preisi sõjaväes. Kui meie nüüd, 100. a. pärast Jena ja Auerstedti päewa päale tagasi vaatame, siis paistab see päew meie ainult möödumana mustana pilwena Preisi sõjaväe kuulsuse firmamendil, sest lõpmata suure päranduse Friedrich Suure waimust leiame meie ka „1813. a. Preisi sõjaväes“. Põhimõte, mis Friedrich Suure tegewuse aluseks oli, polnud tolleageste ohwitseriseisuse mõistuses kustund, waid ta oli ainult „joontaktika“ ajajärgul ajutiselt uinund. Wartenburgi, Wölkerni ja Belle-Alliance'i tangelased näitaksid, et nad oma isade wäärilised on. Juba lahingus Praaga all lahkusid siit ilmast, Friedrich Suure sõnade järele, tema „jalgwäe toed“. Edaspidine 7-aastane sõjawäktus nõudis ikka uusi ja uusi ohwreid. Selle tagajärjel astusid ohwitseridena peaaegu lastena aadelipojad sõjawälte, et oma teise ilma lahtunud wendade ja isade aset täita. Nende lapsed tegid „wabanduse sõjas“ sama, mis nende isadki Friedrich Suure sõjaväes, ja löid Preisi sõjaväes uue ohwitseriseisuse.

Friedrich Suure waim jäi walitsema ka sõjariistus rahwa wäes. See „Suur“ waim oli 1813, 1814. ja 1815. a. tegudes preislastele peatõukets. Ainult preislaste südamis leegitses „puhtsalksa isamaaline waim“, mida aga teistes wäikestes Saksariikides ei olnud, kus sakslased, mitte preislased, täiesti Napoleoni waimule andusid. Ainult preislased ei painutanud end Napoleoni „däamonliku waimu“ alla. See põletaw häbi orjastusest, mis põles ja lees preislaste südamis, oli isamaa päästja. „Saksamaa oma waimuga“ oli esitud ainult must-walge lipu all.

Üldine sõjawäeteenistuse kohustus, mis 1813. a. wastu wõeti, kui hädaabinõu sõjaajaks, kinniteti 1814. a. 3. septembri seadusega rahuaaja jaoks. See seadus ühes „Landwehr-torruga“ mis ilmus 1815. a. 21. novembril, sai Preisi sõjaväe jõe aluseks.

Sellest ajast on teostud sõjariistus rahwa mõte. Sellega oli iga kõbuline sõjariista kandja preislane kohustatud teenima: 20 kuni 23 eluaastani tegelikus wäes, 23 kuni 25 — referwis, 25 kuni 32 — landwehri esimises järgus ja 32 kuni 39 — landwehri teises järgus. Landsturm koosnes kõigist kõbulikest sõjariistu landma meestest — 17 kuni 49 eluaastani, kes ei kuulunud tegelikku wälke ega landwehri. „1813. a. wabatahtlikkude küttide“ asemele seati „üheaastalised wabatahtlikud“. Sõjawäe organisatsioon, nii kuidas ta pärast esimest ja teist Pariisi rahu kujuks, oli kindral Boseni töö, kes juunikuul 1814. a. sõjainiitsiiks sai. Tema põhimõte ja püüe oli, et tegelik wägi ja landwehr üksteisest teatud wiisil eraldub, nagu kaiks sõjawäe, oleks. Igale tegelikule jalgwäe rügemendile pidi landwehriks kaiks rügementi wastama. Sel wiisil lootis minister sõjatorral neid ülesandeid teostada sunnita, mis riigi arkamisega ja tema poliitilise jõu suurenemisega wälja olid kutsutud, ühes sellega ka teatud wiisil riigi raskest majanduslikest seisustorast üle saada. Vähem aeg aga näitaks, et *wedste arm, mis tegelikku wäe koollist läbi käinud*, kaugelgi ei ulatanud landwehri rügementide koosseisu täiendamiseks, seda enam, et $\frac{1}{3}$ meeskonda tegelikus wäes weel „wanust palgalistest“ üleajateenijast oli. Tolleaegsels raskest oludes oli sõjawäeteenistus paljudele ainsamaks üleswalpidamise võimaluseks ja ka rahwa alamais kihtides polnud weel wana harjumus „elututselise sõduri seisusele“ kustund. Nii siis tuli, et aastate jooksul suur arm nekrutte tekkis, kes tege wast wäest, pärast mõnenädalist õppust, landwehri rügementidesse määrati, mille tagajärjel landwehri jalgwägi oma wäärtuses langes, ratsawägi aga täitsa kõlbmatuks ähwardas saada. Sellele selfis weel teine kardetaw nähtus: ohwitseride arm landwehriks wähenes kohutawalt. Pärast sõda läksid paremad ohwitserid tegelikku wälke üle. Kuigi weel landwehri wälke osa häid ja wilunud ohwitseri jäi, ei olnud nooremate ohwitseride ja alamohwitseride juurdetulek, kes oleks omis teadmistes moodsa sõja nõuetele wastanud, tarwiliselt küllane. Need asjaolud tulid wäga selgelt nähtawale 1819. a. sügisel Friedrich Wilhelm III juhatusel Rheini maakonnas peetud suurtel manöwritel. Nende manöwrite ja riigi majanduslike kitsituse tagajärjeks oli landwehri osade wähenemine. Nii siis loobuti sel aastal ametist lahtund sõjainiitsiiri Boseni mõttest — luua landwehr, kui iseseisew miilite. Selle tõttu deformeeriti landwehriks 32 bataljoni ja 32 eskadroni. Sellest ajast wastas igale tegelikule rügemendile samanimbriline bataljon landwehriks. Iga landwehri bataljoni kohta, nagu wanasti, tuli üks landwehri ratsawäe eskadron.

(Järgneb).

Ratsahobuse väljaõpetamine ja nüüdsela ratsa- wäe ohwitserile kui sõitjale ja sõiduõpetajale ette- seatawad nõuded.

N. Reek — R. Kent.

Poola sõjas 1831. a., lahingus Krohovi all (13 weebruaril) käis Dibiitš, kui poolalad metsast välja löödud, suurtükiväge kohale tona ja ratsawäge rünnanud ettevõtta. 3-s kirasfiride diviis ja ihuaitsewäe ulaanipolk läksid rünnakule, kuid ei suutnud teda lõpule wiia, sest et kraawid tee peal ees olid. Krahw Doll kogus ratsawäe uuesti kokku: kutsus polkude ülemad oma juurde. Seletas neile ära filmavilgu tähtsuse ja rünnaku eesmärgi ning kästis signaali järele edasi liituda. Polgud läksid rünnakule, kuid jällegi õnnetult — kraawid olid tee peal ees. Kui naeruwäärne see ka ei ole ja kuiwõrd ta ratsawäe taktilise tarwitamise mõistele vastu ei läi — kaewuritele tehti ülesandeks maas-
tikku tasandada, et ratsawägi edufamalt tegutseda võiks.

Kuid ka täiesti väljasõidutud, hästi üle tõkete hüppajad ja mitme-
fessil maastikul liikuma õpetud hobust ei wõi ratsawäe teenistuseks walmiks lugeda, kui temal kohane wastupidawus ja kiirus puudub, ehk teiste sõna-
dega — kui hobune sisseharjutud pole.

Sisseharjutus seisab järjekindlas ja järkjärgulises hobuse harjuta-
mises (training) waremalt kokkuseatud ajaarwestuse järele. Harjutamine algab vähem kiiremate ja vähem lehtmamate liikumistega; sedamööda, kuidas sõidu laugus suureneb, peab järkjärgult tõusma ka sõidu kiirus.

Hobuse töövõime algtingimisenä esineb tema wastaw toitmine ja mitte ülearu wästitamine. Ratsionaalse töö tagajärjel kõwenewad hobuse lihased ja areneb hingamine. Lihaste ja hingamise väljaarenemise aste mõjuvus hobuse kiiruse ja wastupidawuse peale ei ole alati ühesugune, nagu seda colonel Bonie katsed näitawad*). Wastupidawuse piir mitmesuguste allüüride juures oleneb enam kopsude kui lihaste wäsimusest.

Sellest seisukohast välja minnes ja hingamise orgaanide tegewust küljetufatuste abil ühes minutis tähele pannes, määrab colonel Bonie kindlaks wastupidawuse lõpuptiirid, samuti wäsimuse aste ja aja, mille jooksul hobuse korralik hingamine mitmesuguste töötingimiste juures harilikudesse piiridesse tagasi pöörduks. Colonel Bonie katsete tagajärjed on näidatud järgmises riwichobuse wastupidawuse tabelis.

*) Fond et vitesse d'une troupe de cavalerie en campagne.

Hobune ratsaniku all.

Allüürid ja kaugused	Ilma rännakpaunata (tuksatusi)	RÄNNAKPAUNAGA	
		Maastik	Tuksatusi
Samm	16—24	Tasasel pinnal Mäest allatulekul „ ülesminekul	5 28 31

Kestwa liikumise puhul ei suurene, kuid on peaaegu alati — 44.

Traaw			
1 klm. = 1000 mtr.	42	Tasasel pinnal Mäest allatulekul „ ülesminekul	56 55 74
2 klm. = 2000 mtr.	46	Tasasel pinnal	60
3 „ = 3000 mtr.	51	„ „	65
Kestwamal liikumis.	kuni 65	„ „	79
Wälja-galopp			
1000 mtr. = 1 klm.	55	Tasasel pinnal	74
3000 „ = 3 „	72	„ „	84
Karjär			
300 mtr.	58	Tõuseb määratult ja võib kestwa liikumise puhul kuni 130 tuksatuseni minutis tõusta.	
1000 „	kuni 72		

Sellest tabelist näem, et kopsud liikumise juures peateguritena esinevad, ja kui tähtsalt ei oleks ka lihased wälja arenend, pole nende mõjuvus ilma kopsude taastöötamiseta kuigi suur. Peale selle näitawad tabeli andmed, et hobuse hingamine ühejugune on: a) tasasel pinnal traawi rännakpaunade all, niisama nagu galoppi ilma paunadeta; b) mäest ülesminekul traawi rännakpaunade all, niisama nagu wäljagaloppi ilma paunadeta; c) raskel pinnal (näituseks kundi mööda) traawi, niisama nagu tasasel ja kõwal pinnal galoppi.

Dige kasulik on ka colonel Bonie teine tabel, mis aja ära määrab, mille jooksul mitmesuguste allüüride peal hobuse hingamine harilikkudesse piiridesse pöördub.

Allüürid ja kaugused	Aeg peale seisma- jäämist.	Tuksatuste arv
Peale traawi, mis 3 kilom. kestnud ja hingamise kuni 65 tuk- satuseni tõstnud.	5 min. järele	weel 65
	10 „ „	„ 28
	20 „ „	„ 17
Kestwa liikumise puhul kuni 70 tuksatuseni.	15 min. järele	weel 35
Peale väljagaloppi, mis 1 klm. = 1000 mtr. kestnud ja tuksatuste arvu 35 tõstnud.	5 min. järele	weel 45
	10 „ „	„ 25
	15 „ „	„ 20
Kestwa liikumise puhul kuni 60 tuksatuseni.	5 min. järele	weel 30

Sellest tabelist näeme, et niipea kui ära väsinud kopsudele ka lühike puhatus antakse, nad järgmises järjekorras uuesti töötama hakkavad: 80 hingelbust minutis, mis kiirgalopi tagajärjel tekitatud, alanewad wiik-minutilise rahu tagajärjel kuni 30-ni, 70 hingelbust peale traawi nõua-wad 15-minutilist rahu, et 35-ni alaneda. Ühe sõnaga, hingelbuste arvu alanemine on otseproportsionaalses suhtes esialgse käigu kiiruse astmega, s. t. — mida kiirem oli allüür, seda kiiremini alanewad hingelbused ja wastuolka, mida aeglasem oli allüür, seda aeglasemalt alanewad hingelbused.

Colonel Bonie tähelepanekute ja kaugeõidu kogemuste põhjal on kaugeõidul kõige kasulikum waheldum allüür, nimelt: samm u — üks kilom. 10 minutit ja harilikku traawi — üks kilom. 5 minutit.

Galopil wastupidawuse piiriks on 3 kilomeetrit; seejuures peawad hobuse kopsud harjutustega sammul, traawil ja galopil wastawalt wälja-tõttud olema.

Niwiuhobuse füsiseharjutust ei pea wõidusõidu hobuse harjutamisega ära segama. Ehl nad küll oluliselt sarnased ja ühesuguselt jõukulutuse ja tema jalaleseadmise õige suhte peale põhjenewad (wastawa toitmise abil), kuid harjutuste eesmärgid on neil isesugused. Wõidusõidu hobuse harjutamise juures on tema alalhoidmise küsimus ainult teatavate tingi-mustega seotud. Wõidusõidu hobune saab ettewalmistud ainult wõidu-õidu teatud tähtsaks, wahel koguni ainult üheks wõidusõiduks. Sarnasel hobuse kiiruse arendamisel on mõõduandwad sekundid, mille juures mitte

ainult sadula, vaid ka ratsaniku raskus maksimumini tõuseb — otse lahjuts riviõhobuse tähtsale vastupidamusemõimele. Võppude lõpu's kuuluvad harjutuse alla ainult ü'fitud esemplaarid; toibunormi juures piiri ei peeta, — mis jällegi riviõhobuse teenistuse tingimustele otse vastu läib.

Riivillise fiseharjutuse tähtsamaks tingimuseks on hobuse hoidmine ja tema vastupidavuse ja liikumise kiiruse nõutava määran viimine. See fiseharjutus peab sündima vastavalt hobuste üleülbise massi omadustele, filmaspidades nõrke hobuseid ja kindlat sõjaväe toibunormi.

Õieti fiseharjutud hobune suudab kõige laialdasemaid teenistuse nõudeid rahuldada; näitusi selleks leidub sõdade ajalooft alati *).

Ka uuema aja sõjavägedes on katseid tehtud kiirrännakutega lauge maa peale. Need katsed on kõige paremaid tagajärgi annud.

Et ülemaalõelbus ühisele waatepunktile jõuda, peals sarnaseid katseid veelgi ette võtma, et selgusele jõuda: 1) hobuse vastupidamuse igasugustel kiirustel, väeosana ja üsfitult liitudes; 2) kõige lühema aja üle kiirrännaku toimepanemiseks lauge maa peale; 3) kõige suurema ratsa päewatee üle; 4) kõige kasulikuma wahelduwa allüüri üle kilomeetrite laupa; 5) lühiteste ja kestwate puhkeaegade kasulikuma ärajaotuse ja kestwuse üle; 6) hobuse päewatöö kestwus; 7) hobuse puhkuse kestwus päewa jooksul ja aasta jooksul töötunde wahel; 8) toibunormi määr igasuguste teenistuse tingimuste juures ja igasugused tehnilised küsimused, nagu saduldamine, rautamine jne.

Peale sarnaste katsete peab ka laugesõidu toimetamine ratsawäes aasta kawasse üleswõetama igasuguste kogemuste omandamiseks sõduritele. Ka wõimaldab nende enamwähem ebulas teostamine hobuste ettewalmistuse üle otsustada. Sumisel õpeajal on hobused ka ilma laugesõituda küllalt töõga harjunud, kuid ülejäänud kuudel on ettewalmistus nõr'.

Kuid kõit nõuded, mis hobusele ette seatakse, on katkematult seotud tema toitmisega.

Kui meie teiste riitide sõjavägede poole pöördume, näeme, et ainult Wenemaal riviõhobuse toibunormid nii sõja kui rahu ajal ühesugused olid, kuna Prantsuse- ja Saksamaal nad vastavalt töö iseloomule muutuvad. Suur tähtsus töõwõime juures on fellel asjaolul, kas wars määrnifalt otsekohe jalgealuse toidu peale üle minema on sunnitud, ehk teada kuni töõle wõtmiseni kaertega toidetakse. Tagajärjed on filmapaistwad. Et ülemaaltoodud puudust kõrwaldada, peab teenistuse wõetud hobuse kaerte normi tingimata suurendama; suurt tähepanu tuleb

*) Tuletame meelde Aleksander Suure, Ethingis-khani sõjaläite. Wene kasatate tegewust 1812. a., ratsawäe tähelepanemisewäärt reidist Ameerika sõjas, — kõil nad esinewad üsfitute osade ja termete wäestikkude kiirrännakute parematena näitustena.

ka toidu enese omaduste peale pöörata. Tähendada oleks, et heinad õige vähe toitvaid oluseid sisaldavad ja tarvilikud on ainult soolte korralikult töötamiseks.

Toidustamise küsimusega on ligidalt seotud rohutoidu küsimus. Rohutoidustamist peetakse kasulikuks, kui puhastavad abinõu hobuse organismile, kui abinõu organismi puhastamiseks peale pinewat tööd, kui tarvilikult puhast inimestele, kui wahaeaga remontitööde lõpetamiseks safarmus ja kui sisjetuleku allikat wäeosa majanduses, et erakorralisi wäljaminekuid katta.

Ülemaltoodud põhjusti läbiharutades, wõiks sellele järgmiselt wastu waielda. Loomaarstid waatawad rohutoidustamise terwishoiulise mõiate peale õige mitmekesisel, ainult üsikut tingimusi filmaspidades. Wäljamaal ei ole see hobuse organismi puhastamise wõte kufagil tarmitusel. Mitte üheski ettevõttes — riiklises, era eht asjaarmastajale omas — seda wõtet ei praktiseerita. Kuigi seda abinõu lubada, siis ainult haigete ja wanade hobuste suhtes ja ainult mõneks päewaks, mitte aga terwete luude kaudu, mil kõige kasulikum õppust pidada.

Mis puhkuse puutub, siis on ta waidlemata nõutaw; kuid ta ei torwitta nii kestew olla ja teda tuleks sügise peale edasi lütata (15-ist septembrist kuni 1-se oktoobrini). Sel puhul pikeneb ka tööaeg ja töö tõeusest ei ole nii pinew — nii wastaw.

Rohutoidustamine on kasulik eskadroni ülema seisukohast, et majanduslises korras talwets heina lisa muretseada. Kuid see lisa mõjub õige wähetuntawalt hobuse jõu tõstmise peale; selle lisa muretsemine warastab meilt õppuse aja ja harjutab sõdurid lohatusele. Toibunormid peawad ilma lisata nõuetele wastama, ja eskadroni ülem on kohustatud nende normide õiglase käsitamise eest hoolitsema. Weel kord tuleb meelde, et hobuse wastupidawus mitte ainult toidustamisest, waid ka õiglasest ümberkäimisest oleneb. Siin juures on ka õige tähtis hobuse kandelogu raskus, mis üle seitsme puuda ei tohiks tõusta*). Ka sel alal tuleks uuendusi otsida. Kui kuidagi wõimalik pole sadula ja pauna raskust wähenendada, peaks ratsaniku raskuse peale tähelepanu heitma, ratsawäele enam kergemaid ja lühemataswulisi sõdurid leides.

Riwi hobuse ettevalmistuse juures ei tohi silmapaari wahale jääda ujumise õpetus. Hobune peab harjuma heatahtlikult ja wiibimata wette minema, ilma talbale tagasi pöörmata, peab ostama weewoolust jagu saada j. n. e. Ka ratsanikud peawad ujuda mõistma. Wäljamaa määrustitades pannakse selle peale iseäralist rõhku.

Kahjulik on talwine ligisõõtmine ühes puuduliku liikumisega. Kui nädalatundide arwu 168 peale arvata ja hobuse nädalatööd mitte rohkem kui 6 korda nädalas üks tund wõtta, näeme, et ülejäänud 162 tundi hobune sõime küljes sõlgub. Wabandawa motiivina ilmub siin hobuse „rammus wäljanägemine“. Kindla waate puududes saab isiklik matse toidustamise mõõdupuurs.

*) Rogemused näitawad, et iga ülearune 5 naela, peale iga üsiku kilomeetri, mis ühesugustes oludes ära läidub, kiirust ligikaudu 10 meetri wõrra wähenendab.

Rippum raswane kõht ei wõi kunagi terwise tundemärgiks olla.

Mõjuramats kontrolliks on hobuse töövõime katsumine; sel puhul näitaks iga lihaste väsimus ja väljareenemine äratavalt suure määrat.

Nõndanimetud „kuiwetanud“ hobused ei kujuta enesest muud midagi, kui ainult enam puhtawerelisemaid loomi, kes teistfugust tööd ja paremaid tootlusoluftid nõuavad. Sarnaseid hobuseid püütakse talis pidamisega parandada ja harwemini sõiduks tarwitada. See asjaolu toob loomale ainult piina ja wiib teda lõppude lõpuks enneaegsele riwist lahutamisele.

Kui suure tähtsuse omab õiglase waade hobuse terwise peale, iseloomustub Sakjeni Morigi üteldes: „meie ei tunne ratsawäe jõudu ja wastupidawust, sest et raswaseid hobuseid armastame“.

Sõjawäe eriala edu peategurina esineb agr ohwitser, — kui inimeste ja hobuste ettevalmistaja, kaswataja ja juht, — kes kõigi nõutawate teadmistega warustud peab olema. „Preisi sõjawäe waim peitub tema ohwitserides“, ütles Röchel.

Ratsamees peab hobust kõigetülgelt tundma, lugeses teda mitte ainult kiireks liikumise abinõuks, waid ka kui oma mäeligi tähtsamat sõjariista. Ratsajõit peab temale nõutawaks harjumuseks saama. Wäljajõit, kõlgi tema teisenbitega, peab ohwitseri poolt kõigis tema detailides äraõpitud olema. Kuid sellest ei järeldu, et ohwitser maneeshiõditu ei tarwitse tunda; just wastuolksa — kes seda ei tunne, sõidab wälja peal weel pahemini. Maneeshis on sõidu puudused wähem näha, wälja peal annawad nad endid kohe tunda. Palju kergem on pool tundi wärskel hobusel ära sõita, kui wäsinud hobuse jõudu alal hoida. Wäsinud hobusele peab ratsanik abiliseks olema. Kui meie oma teadmistes kindlad pole, mida wõime siis teistele õpetada? Oma isiklike eestujuga wõime sõduris teenistusnõuete täitmist kaswutada.

Kuid ka oma teenistustohuste korralik täitmine, selle teenistuse tundmine ei suuda endasse kõike seda haarata, mida nüüdisaja ohwitser teadma peab. Peale üleüldise hariduse ei pea ohwitseril mitmekesised omadused puuduma, et wõimalust jatkaks kõiki neid teadmisi omandada, mis ajakohaselt nõutawad. Teadmised, mis sõjatoolis omandud, on liig wäikesed selleks, et ainult nende waral nüüdisaja nõuete kõrgusele tõusta, selleks peab oma eriala kõigetülgelt tundma ja tema arenemise kõigugr rööbastikku edasi minema. Teenistus ja elu on lühikesed. Õpplised kogemused jääwad ajast maha. Tarwilik on raamatu, teaduse abi.

Mitte kõiki ei suuda elukutselisteks ohwitserideks arendada. Kuid, kes endas waimu tunneb, peab oma kutse sisse ussuma. Igal sõjawäelasel peab sõjawäeline tunne, tähepanelikkus, olutorra hindamise omadus wäljareenunud olema; ta ei toht mingifuguses seisukorras pead kaotada, peab oskama tähtsamat wähemtähtsamast lahutada, peab oma ja wastase nõrte tülgil tundma. Kõigest sellest oleneb tuhandete inimeste saatus.

Mälestused sõjalaewastikust 1918—1919 aastal.

VII.

Laewastik, end wähe korraldades, asus 16. jaan. jälle teele — N.-Jõesuu suunas. P.-Kundas tuli peatada: desandiga ühinesid toona Dohjal maalejäänud soomlased, pühjendades oma ühinemist soowiga pääseda kiiresti taganewale waenlasele seljataha, et teha „puhasti“ tööd, mida neile ainult laewastik wõis wõimaldada. Mis nende õiged põhjused olid, seda ei tea.

17. jaan. hommitul jätkasime reisi. „Lennut“ läks jällegi luuramisele ning Tallinnast kaasarwõtetud miine merre panema.

Tänu laewastiku juhatajale, hr. P., kes ostas hinnata momenti sõjamehelikult, saadeti desant mitte N.-Jõesuus maale, kus waenlane teda kõige rohkem ootas ja end selleks walmistas — waid Waiwara mägede läheduses Mereküla kohal, et „lüüa waenlast äkki ja sääli, kus ta meid kõige wähem ootab“.

Suhatus tegi sellega küll wäärjammu, et käsutas „Lembitut“ wõimalikult rannale ligineda — enne et oleks weel waenlasega tulerahetust olnud — ankrut sisse lasta: see sündind, hakkasid waenlase soomusrongilt kuulid „Lembitu“ ümber langema. Siis, et „Lembit“ asus kõrgete kallastega ranna lähedal, mille tõttu kuulide kukumisest tekkind weejambad waenlaselle nägematuks jäid. Olgugi, et juhatus kurjustas: „täis käik edasi!“ — jäi see tegemata, sest antru üleswõtmine oleks nõudnud mõned minutid aega.

Wiimaks awas „Lembit“ ühes „Lennukiga“, kes sel filmapilgul täiel käigul luurelt tagasi tuli, ägeda tule waenlase soomusrongile, kes selle pääle Narwa poole taganes. Nüüd lähenes meie laewastik uuesti rannale, ja algas desandi maalefaatmine.

Roht selleks oli küll täitsa kõlbmatu, kuid wahwad mele ja Soome sõburid, lohkumata kõige raskemate ettewõtete ees, said kõigest üle. Desandil tuli enne maalejõudmist rinnuni jääses wees käia, kandes endaga sõjavarustust (joon. nr. 3), sest lähedal inimestega täidetud paadid jäid ju waratult põhja kinni. Maaleminemisel sattusid paljud paadid kiwide

otsa, saades wigastusi, ning üks suuremaist paatidest sai murd'laineist vastu liwe puruks paisatud.

Õfimesed lumiselle randa jõudjad mõisid tüki mereranda oma alla, kaitsebes desfandi maaletulekut, mis weel böselgi edasi kestis, kohalikkude kalameeste abil, keda juhatus appi käsutas.

Pääle desfandi täielikku maaleminekut läks osa laewastitust N.-Jõesuhtu, ja lühitese pommitamise järele tõsteti N.-Jõesuu tuletornis walge lipp üles. 2 lootsi tulid — teatasid, et waenlane eelmisel õhtul, „Lennukilt“ N.-Jõesuu pommitamise tagajärjel, säält lahkunud.

Wenemaapoolne jöekallas näis weel kahtlasena, seepärast lasti sinna „Lembitult“ paarikümmend pauku ning korraldeti luure, kuid jõudes otsusele, et waenlast säält ei ole, läks „Lembit“ ühes osa desfantaewadega Haroowa jõe, Cesti hüümi mängides. Rahwas terwitas meid waimus- tud hurraa-hüüetega ning paljastud päädega.

Kohe moodusteti „Lembitu“ ohwifereist ja meeskonnast ajutine wõim, kuni maawäe kohalejõudmiseeni, kellele Jõesuu üle anti.

Järgajisel päewal, s. o. 19. jaan., jõudsid ka „Lennul“ ning teine osa desfantaewu. Kes seni desfandi maaleminekut olid kaitseunud, Jõesuhtu, kuhu kogu laewastik Harwa linna lõpukitu waldamiseeni jäi.

Süit sõttis laewastik Tallinna end warustama ning läks pääle paaripäewast puhkust uuesti Harwa lahte — maawäge toetama, kes oli juba läinud üle Haroowa.

Pärast seda asus laewastik Tallinna talwepuhkusele, mis jääolude tõttu kuni aprillikuuni kestis. Selle aja kestes oleks nimetada tähtsa- maist sündmustest: meri-desfantbataljoni formeerimine ning tema käit maal sõjarindel, „Lennukilt“ paarikordne Liibawisse sõit ja meie laewas- tiku täienemine 2 lahingulaewa wõrra: wenelastelt ärawõetud „Spartat“ — m/r. „Wambola“ ja sakslastelt tagasisaadud jäälõhkija „Herkules“, mis sõjalaewaks — „Tasujaks“ — moodusteti.

VIII.

Mere jääst wabanedes, aprilli keskelt, katwatseti desfant Heinaste, et wallata Heinaste-Wolmari raudtee. Selleks wõeti ühes soomusrong ning -auto; keegi ei näinud ette, et Heinaste sadamas ja fillal rööpad maailmasõja algul juba ära wõetud, mida mõõda oleks wõinud rongi praamilt maale weeretada.

Sõjalaewad „Lembit“ ja „Tasuja“, siis weel „Kalewipoeg“ meri- desfant-bataljoriga ning mõned traalerid otustasid Riia lahte minna. Jääolude tõttu tuli Mõhu wäinas paar päewa peatada, kuni lõpuks suurte jõupingutustega Kuitwasteni jõuti, kuna Riia lahte pääsmiseft sedapuhku loobuda tuli — jää tõttu.

Waheajal astus Tallinnas Mjutaw Kogu kofku, ning laewu nõuti Tallinna, kuhu ka sõit laewad tõttasid, jättes Mõhu wäina ainult traal- lerid ühes soomusrongiga.

Ümber nädala pärast tulid laewad tagasi, aga Riia laht oli iflagi jään. (Sel ajal, kui „Lembit“, „Tasuja“ j. t. Riia lahes tegevuseta seisid, käisid Tallinnast „Lennuk“ ja „Wambola“ merel miine panemas, idapoolse waenlase laewastitu wastu.) Alles 2. mail pääfis „Lembit“ Heinaste waenlast „narrima“, nagu laewastitus wiisits belda. „Tasuja“ ning teised laewad said kásu oodata Muhu wáinas kuni korralduste saamiseni.

„Lembit“ lastis Heinastes paarkümmend kuuli ja järgmisel päewal tagasitules kohtas „Tasujat“, millel merejõudude juhataja asus, kes kóhe „Lembitule“ üleläks ning kóiki „Lembitul“ olijaid ülespuua áhwardas, sest et „Lembitu“ raadiojaamas ei kuulnud, kui „Tasuja“ teda wálja kutsunud. Asja uurimisel, milleks Tallinnast eriteadlane kóhale kutsuti, selgus, et mittekuulmise põhjusels oli asjaolu, et „Lembitu“ jaam sel filmapilgul iówtas, kui „Tasuja“ teda wálja kutsus.

Pärast laewode ühinemist sõideti Salatsi, kus ümbrust umblandı pommiteti; siis demonstreeriti weel Heinaste juures — ning sõideti tagasi Pärnu. Pärnus lagunesid jutud kuluulena laiali — laewastitu kawatjustest desšandiga Heinaste minna. Wõib kindlalt oletada, et need jutud ta waenlase kórwu ulatasid, kes siis muidugi selle wastu walmistas.

Páále paaripáewast Pärnus wiibimist sõidetigi Heinaste. Olugi, et juhatusel poolt „lahinglord“ oli wáljatódtetud, sündis laewastitus jega dus, temast kujunes maale lignemisel kirju kari (hoon. nr. 4): iga laew sõitis omapáäd, ja üks laew awas tule warem, teine hillem, mis asti harjumatuselt tuli, sest laewastit ei teinud kunagi mingisuguseid manóóv reid. Juhatus, náhes, et signaalid kúllalt oma otstarwetelle ei wasta, andis edaspidi juhatusst semafori ja aurupaadi abil.

Ágeda pommitamise saatel hakkasid desšantlaewad sadama poole liituma, kuid waenlane wóttis nad nii ágeda pússi, suurtüti- ja kuuli pilbujate tule alla, et nad sunnitud olid, kannatades kaotusi, merele tagasi póórama. Ka teine desšandi sadamalle láhenemise katse ebaónnestas, sest waenlase suurtükitali oli haruldase tápipáálsusega korrekteeitud.

Náüid meie juhatus ofustas desšanti põhjapool Heinastet maale saata, et úhiselt maawáega Heinastet wallata. Abiks oodati Pärnuft soomusautot „Bahurit“, kuid raske soomusauto ei jõudnud liiwase tee tóttu õigeks ajaks párale. Páále mõnepáewast jõupingutust tuli laewastitul loobuda omist desšantkawatjustest ning Tallinna sõita, játtes Heinaste waenlase kátte.

IX.

Úlbiise pááletungi alates maal, toimetas laewastit desšandi R. Sõesuhu, ise edasi liitubes Luuga lahte. „Lennuk“ sõitis juba warem Narwa lahelt idapool — luurkáigule — ning pommitas úhtlasi Kerno wat ja Seraja Lufhat.

Ka Luuga jõe suus saabeti dessant maale, nimelt waenlase seljataha, kes Narooma ja Luuga jõgede wahel wastu pani. Waenlane, seda märkegates, hakkas lohe taganema. Et waenlase taganemist takistada, wõeti dessant uuesti laewale ning toimeteti Kaporje lahte, kus ta Peipia torpedowabriku fillakt maale asus. Kuid waenlane oli siit juba taganend ning tuli teda järgida.

Seisukord merel oli kogu aeg rahulit. Osa dessantlaewadest ning „Lennut“ sõitsid 17. mai õhtul Tallinna; Kaporje lahte jäid „Lembit“, „Tasuja“ ja „Kalewipoeg“. Inglis laewad aga uitasid merel, näitades end — nagu neil wiisits — kord siin, kord seal.

Uga ka waenlase laewastit ei magand, — 18. mai warahommikul hakkasid Kroonlinna suunas läheneda suitsusambad paistmo. Meie — Peipia silla juures asuwad laewad küsisid merejõudude juhatajalt instruktsoone, millele järgnes wastus: „wõidelda wiimse wõimaluseni“, kuid waenlaselle ettewaatlikult, aeglaselt lähenedes käsutas merejõudude juhataja endale paati maoleminekuwalmis panna — arwatavasti dessandile wiimaste instruktsoonide andmiseks. Tema tagasitulles hakkawad laewad Kaporje lahelt wälja sõitma (joon. nr. 5), waenlane omakorda sõitis sinna sisse — lahe telst äärt mööda, milline manöwer umbes tund aega wältas.

Misjulgused waenlase tõelised ülesanded olid, seda on raske oletada. Paistis, nagu tahaks ta wastudesanti teha meie wägede seljataha, sest ta suundus sinna, kuhu rreie dessant pidi mereranda jõudnud, ning tal oli kaafas pääle 2 miinilaewa weel 1 jahitüüpuline laew, — kuid koht dessandi maalefaatmiseks ei olnud ometi mitte sünnis.

Nüüd ilmusid ka Inglis laewad Sestäri saare tagant nähtawalle, ning waenlane kahandas oiselohe oma edasiliikumise kiirust. Ingliseid, seda märgates, kogunesid ühte hunnikusse, ning laewade juits pandi kinni, näides niimiisi waid mustana punktina filmapiiril. Ses seisakus oodati umbes tund aega, kuni waenlane lahte liikus. Siis äkki kujunes seltselgufeta punktiist 1 ristleja ja 3 miinilaewa, tormates hüglatiiruga (36 miili tunnis) edasi, et waenlase taganemisteele ettejõuda.

Kuid waenlane oli walwel, teeras lohe ümber ning põgenes tulduw teed, wastupanemata, kiiresti, kadudes miinitõtete taha kergete wigastustega.

Meie laewad sõitsid nüüd Tallinna ning dessantlaew „Kalewipoeg“ Luuga lahte. Pääle „Lembitu“ ja „Tasuja“ lahikumist Kaporje lahelt asus nende asemelle „Lennut“, kes waenlase läes olewat randa pommitamas läks ja wahiteenistust pidas, kuni 25. mail „Wambola“ teda wahetas, ning „Lennut“ wõis Tallinna sõito.

Juuni läbi „Lennut“, „Wambola“ ja „Tasuja“ täitsid wahiteenistust, kuna „Lembit“ dotis parandusel oli.

X.

24. juunil asusid meie laewad jällegi Riia lahe suunas teele. „Lembitul“ tuli peatada Kuuresaares, oodates edaspidist forraldust: lohe

Salatsi sõita. Kõik „Bambola“ ning „Tasuja“ — esimene Pärnust, teine Neubadi lähedusest — olid teel Riia lahte. „Tasuja“ oli juba warem Riia poole liikunud maamäele toeks, kuna teised laevad Salatsis ühinesid. Ei puudunud ka „lahutamata kaaslased“ — mootortraalerid „Kalew“ ning „Sulew“. Neubadis seltsis teistega veel „Tasuja“, ning 30. juun. jätkati pitaldasti sõitu (laevad liikusid traalerite järele) Dünamünde poole.

Ruskilt meid ei pommitatud, olgugi et teadime merisuurkütle olemat ülesäetud Magnusholmis. Liikuvime tase kiitvaks (joon. nr. 6) — „Lennut“, „Bambola“, „Lembit“ ja „Tasuja“. Wimaks märksime umbes $\frac{3}{4}$ miili kaugusel laewastikust Riia poolt tulewat, laewade ning maa wahelt põhjapoolse liikumat pufferi, kellele „Lennukilt“ hoiatuspaan anti, mille pääle puffer küll seisma jäi, kuid ei lähenend laewastikule.

Juhatuselt tuli semafor: „Lembitule aurupaat wette lasta ja waatama minna, mils puffer laewastikule ei lähene“. „Lembitu“ oli wõimata käsku täita ning ta wastas: „Aurupaat ei ole auru all, ja auru ülestegemine nõuab kõige vähemalt 2 tundi“, mispääle juhatus weel praegugi „Lembitu“ signaalpäewaraamatus seiswa tähtsa semafori andis: „Liini mööda andke edasi „Lembitule“: teie olete olnad“.

Selle aja sees saadeti pufferilt paat meie poole, mille „Bambolalt“ wastusaadetud mootor „Lennut“ juurde toimetas. Selgus, et puffer ühes lootsidega Sandeswehri poolt wälja saadetud, pidades laewastikku sinnaoodatult kaubalaewadeks (sõjalaewade saatel). Puffer kartnud läheneda traalimata wetes liikuwalle laewastikule.

Pärast seda juhtumist pöörasime tagasi, wõttes kaasa pufferi — sõjasaagina. Sandeswehri batareis saadi asjast alles siis aru, kui olime juba räljasõidnud nende tulepiirkonnast, ning awati tuli meie tagant järele. Laewastik läks Neubadi antrusse, kus lootside üle uulamisel täielikud teated saadi waenlase batarei, traalitud teede ning miinide üle.

1. juul. saadeti tarbetud traalerid, wangistud puffer ja „Tasuja“ Pärnu, ning 2. juuli hom. sõitis laewastik täies lahingkorras Riia poole.

Positsioon — meie soodus: meripind wähe aurune ning meie laewastik liikus peri päikest, mille tõttu waenlasel tuli sihtida wastu päikest.

Esolgu liikuvime — „Lennut“, „Bambola“ ja „Lembit“ — kiitvaks, lastmise kauguselt aga frondis (joon. nr. 6). 6 merimiili kauguselt awasime tule Magnusholmi saarelehel asuwate Dünamünde batareide pihta.

Ohwerdades 3—4 kuuli, w. ikis waenlase batarei äkki, mida iga tahes meie kuulide tabamisega tuleb põhjendada; sama kinnitawad ka meie kuulide lõhkemise kohad waenlase batareis. Kumb meie miiniristlejast waenlase batarei purustas — on alati seks tülidumaks meie laewastikus. Tõele au andes, tuleb seda asjaolu õnnelikult juhtumiseks pidada, mis

kuidagiwiisi ei olene meie osatusest sihtimises. Pääle selle, omasime küll laugusemöödjaid, kuid lauguse lättesaamine nendega oli äärmiselt puudulik, sest täiesti korras laugusemöödja täpikäälus — kui möödad lauaharjund film — on tehmisejt 2—4 kaablini (200—400 fälba). Siis weel, meie laewade laugusemöödjad wõimaldawad ainult siis laugust saawutada, kui on olemas mingisugune kõrge ese — korsten, mast j. t. — jää, milleni waja laugust mööda. Kui weel arwele wõtta, et 1 maalolew suurtükk 10 merelolewalle wastab (merel möjub lastmise täpikääluse pääle: lainetamine, pahasti roolimine, raskused korrekteerimises j. m.) ning et Landeswehriil Magnusholmi saarel neli 6-tollisei kasutada oli, millest 2 korras, siis oleks pidand meil olema 20 samasugust suurtükki, mida meil aga poole wõrra vähem oli, ja needki vähemakaliibrilised kui waenlase omad. Meie poolt wõisid ainult „Lennut“ ja „Wambola“ oma wäikekaliibrilised, kuid laugelelaffjad suurtükid waenlase omade wastu panna, kuna „Lembitu“ omist nii lauge maa pääle juttugi ei wõi olla.

Waenlase batarei waitides, saab „Wambola“ käju läheneda Dünamünde, temale järgnewad „Lennut“ „Lembituga“ kuni Düüna jõe sumi, kus „Lembit“ käju saab siase säita Düüna jõe.

Kõik omil kohtel, suurtükid laetud ning pöördud otstega jõe wafakulle kaldale, kõigil — pääle suurtükkide toimfonna — püesid ja auto-maatpüesid lastewalmis. Dotasime iga filmapilt tegewust waenlase poolt, kuid jää jäi haudwaitseks. Ettewaatlikult edasiliitkudes mööbusime Dünamünde majakast, kui äkki kalbalt waenlase suurtütipaugud kargatasid (joon. nr. 7); kuulid lendasid wingudes üle meie laewa.

Rüüd awas „Lembit“ marutule kalda pääle, kus Landeswehri 2 hästimaskeeritud wäljajuurtükki lootside maja läheduses ülesäetud. Pääle selle lastsid weel „Lembitut“ suurtükklega warustud pulsferid. Kuid ükski kuul ei taband „Lembitut“.

See ootamata „Lembitu“ pommitamine waenlase poolt waldas weidi üllatawalt me „juhatusi“ tasakaalu suhtes: üks neist seisis kõige aja oma laewaninaga mere poole (joon. nr. 7), et tarwiduse korral rutem minema saaks, käsutades teist jõe wälja tulla, kuna teine, „wähels ajaks“ oma postilt lahkudes, selle abiliste hoolde jättis, asudes pärast muidugi jälle omale kohale.

Natufese aja pärast filmas keegi jõe kalbal Riia poole liituwaid Landeswehri ratsanikke ning paari autot. Waenlast filmand meie salga walju kisa pärast ei olnud wõimalik komendorile ära näidata laugust ning sihti. Wiimaks käis siiski pau?; kuul fuktus jõe. Anti ajawitt-mata käst: „wiis juurde panna“ — ja seeford lõhkes kuul waenlase falktonna keskel, paisates teda laiali. (Seda tabawat pauku peab küll õigusega komendor Pommeri teenuseks lugema, kes hästi sihtis). Magu pärast selgus, oli „Lembit“ Landeswehri ratsakaulipildujate komandot taband.

Rorraga märgati waenlase aeroplaani keerlewat „Lembitu“ kohal ning awati temale marutuli, mille pääle ta pomme alla loopis, mis „Lembitule“ õnneks mingit kahju ei sünnitand.

Pääle seda juhtumist hakkas „Lembit“ jõeist wälja tulema, kuid tagasiikäigul jäi rool linni, ning laewa juhtimine jäi masinate ja saatuse hoolde kuni wigastuse äraparandamiseni. See tehtud, anti läst mööda jõe tagasi minna, sest paranduse ajal oli „Lembit“ mere poole ajund. Jällegi ilmufid waenlase aeroplaanid, pildudes pomme, kuid tagajärjeto.

Kui „Lembit“ antru sisse lastis, sõitis ta juurde „Lennuti“ päält mootorpaat mõne meriwäelase ja ohwitseriga ning, wõttes neile lisiks soowijaid „Lembitult“, läts desšantsalgana maa'e — häwitama waenlase eelpool nimetud laht wäljasuurtükki. (Waenlane loopis wahetpidamata pomme küll laewade, küll desšandi pihta). Landeswehri käsutada olewad Riia jõe pufferid, mis olid warustud suurtükkega, ei jõudnud „Lembitu“ jõele sõites ära põaeneda ning olid nüüd Talmesahama. Kust meie desšantsialt nad wälja töi, ning koha komplekteeriti neile ajutine meeskond soowijast, ja nad läksid ajawitmata teele — Riia poole, pommitama waenlase seisukohti.

Waenlane oli omale wahepääl batarei kohale weband ning hakkas mööda jõe ülesse sõitwaid pufferi pommitama, kuid wiimased sundisid ta waitima, mispääle waenlane oma batarei telse kohta paigutas, kuhu meil torda ei läind teda tabada. Wastastikku lastmine kestis õhtuni, kuid Boldera jäi õõfeks iftagi erapooletusse maarippa, sest waenlane pelgas sinna asuda, ning meie jõud ei ulatand ta Boldera õõfeks endale kindlustamiseks.

Järgnewal hommikul, 3. juulil, asufid pufferid jälle luuramisikäigule ning jõudes mööda jõe teatud kaugusele, algas jällegi wastastikku pommitamine meie ning waenlase wahel, mis lõunani kestis.

Umber kella $\frac{1}{2}$ 12 aegu merejõudude juhataja andis teada laewadelle, et kell 12, 3. juulil, hakkab waherahu maksma Eesti ja Landeswehri wahel.

Sõnum täitis kõiki wihago, ning paluti luba waenlast weel pommitada kuni waherahu jõusseastumise momendini, mis ta saadi, ning pommitamine lakkas wast 5 minuti enne waherahu. Kuid weel oli üks ülesanne täita: häwitada waenlase 6-tolliline batarei. Selleks sõitis jalklond mehi „Lennutit“ maale — ning neli mürtsu ja suitsusammast kuulutafid waenlase batarei kadu Düüna kaldal.

Pääle kella 12 sõitis meie laewastil ühes sõjasaagitga Düüna jõe suust Tallinna.

XI.

Laewastil puhkas Tallinnas kuni 19. juulini, siis sai „Lembit“ käsu Roporje lahte sõita. — toetama suurtükkega maawäge, kes asufid tol forral hommikupool Peipia raudteed, järwebe ning mere wahel.

Umber näbala pärast vahetas „Lembitut“ „Tasuja“, ning Lembit sõitis Tallinna.

Sellal saadeti 9. polk Pärnust merd mööda Narwa — „Lembit“ ja „Lennut“ saatsid neid kuni Narwowa-Jõesuuni. Siis sõitis „Lennut“ tagasi Tallinna, „Lembit“ aga jälle Roporje lahte — vahetama „Tasujat“.

Palju tegemist oli noil päevil waenlase aeroplaanega, kelle ülesanne näis olewat tabada oma pommidega meie laewu, mis neil aga kunagi ei õnnestand; efsiti sihtimises wõimatult — mõnigi pomm langes pool miili laewast.

„Lembit“ seisis Roporje lahes 2. augustini. Siis ilmus „Wambola“ teatega: „Lembit“ mingi Luuga lahte süüi pääle wõtma. Meie juhtiwail jõududel näis olewat midagi kawatsusel, sest Luuga lahte oli pääle sõepraamide ka kõik mele jõud koondud. Laewastit oli walmis ja ootas kustu.

Kõik kawatsused jäid aga kawatsusteks. Wahepääl kutsuti merejõudude juhataja Narwa nõupidamisele, tuhu ta ka „Lennutiga“ sõitis. „Lennuti“ Narwast tagasitulles sõitis laewastit jällegi Tallinna.

Roporje lahe wahiteenistus aga jatkus oma harilitus järjekorras kuni oktoobri esimese pooleni.

XII.

12. oktoobril koondus jälle laewastit täies koosseisus Luuga lahte.

13. okt. m./r. „Lennut“, „Wambola“, „Tasuja“, „Laene“ ja traalerid läksid Roporje lahte. Meile järgnesid pärast „Meeme“ ja „Selstant“. Ohut sai ka „Lembit“ sellekohase käsu.

Peipia sillalt läks maale partisaanide polk, kes algas pääletungi suurteed mööda Sista Palkino — Pernowo sibil. Skoubid, kes operatsioonist osa wõtsid, läksid maale Kallshi wabritu juures.

Hommikul walge saabudes tõstis laewastit ankrud ja suundus Kallshi wabritu poole, mis Roporje lahe idakaldal. Liikus sarnases järjekorras (joon. nr. 8): „Lennut“ — lipulaewana, „Wambola“, „Lembit“ ja „Tasuja“.

Nagu warem tähendajin, oli fidemeks laewede wahel semafor. Lahingjoonde asudes oli admiraalilt (senini ei olnud meil admiraali) semafor: kui „Lennut“ punase plagu üles tõmbab, siis tehti seda ka teised laewad ja awaku tuli waenlase pääle. Kus metsatukas waenlane asus, seda meie muidugi ei teadnud, nagu ei teadnud seda admiraalgi.

Lähenejime kiilivees klaaswabritulle. Dobati admiraali punasi plagu. Nüüd pöörab aga „Lennut“ ümber, juhtnõure teistele andmata, ja sõitab täiel käigul tagasi, lahe Inglis miiniristleja juurde, kes olid wahikorras Roporje lahes. „Lennuti“ ärasõidul jäid teised laewad omile kohtele pääta lanadena. „Wambola“, nüüd kõige ees, peatas masinad, tegi sedasama

Nis „Lembit“ ja viimaks ka „Tasuja“. Dobati, mis saab. Viimaks afus „Lennut“ ometi oma kohale lahingjoones ja tõstis punase plagu, mida jälgisid ka teised. Aga imelik! Samal filmapilgul, kui tõusis admiraali punane lipp, miilfatafid klaasivabriku juures kats tuld, ja mõne sekundi pärast tõusid weesambad — kullusid waenlase kuulid. Näis, nagu oleks waenlasega kokku lepitud ühe korraga tulistamist alata. Tule awasid meie laewad pääle „Lembitu“, kelle suurtükid ei küündind waenlase ni: lastmine algas 70 kaabli päält.

Lipulaew peatas, selle järele ka teised järeletulijad. Kalba batারেile läheneda oli „kardetar“, sest Krasnaja Gorka tulistas ka — 12 tollilistega.

Kohale ilmusid kats Inglis ristlejat ja kuus miiniristlejat. Nende lipulaewalt juhateti signaalide abil (nagu see kohane sõjalaewastikule) igahhele tema seisakohat.

Kõige selle keskes meie laewad, olles inglaste ees, triiwisid OSO mulega nende selka ja jäid uult „Jutju“. Eoobudes inglaste tuleuga tulistamisest ning nähes, et paigalejäamisega inglasi ainult segawad, katjusid igaüks omapääd eest ära pagebada, sest puudus üldine sellekohane käst.

Inglased awasid koondtule klaasivabriku ja batarei pihta. Waenlane lastis batarei õhtu.

Meie laewastik triiwis kogu aeg peri tuult. Kui inglased otsustasid ära minna, ärgati ka meil ja pöördi tagasi Peipia silla juurde — ankrusse.

Selle halenaljaka manöövri pärast süüdistas admiraal laewade komandere ja ohwitserere. Arusaadam, et käesolewal juhtumisel oleks pidand admiraal omi mõtteid awaldama — korralduste ja käskude näol.

Laewastik jäi Peipia silla juurde tegewusse: „Lembit“ sibejaamaks, teised — „Lennut“, „Bambola“ ja „Tasuja“ — maawäe toetamiseks. Maawäe liini edasiwihtumise tõttu aga lõppes warsti meie suur-tükkide ulatawus. Pääle selle tarwiteti weel laewu tuluta sideme pidamiseks Kalishi ja Peipia wahel.

Waenlase miinilaewad katjusid miine merre panna, kuid sattusid jäälsuures ise nende oisa. Kolm neist läks põhja Dolgi Kos'i piirkonnas. Need mõningad meeskonnast, kes pääsnud, sattusid talbal meie maawäe kätte.

Oktoobri lõpul tuli meile abiks üls Inglis monitor, kes Krasnaja Gorkat ja waenlaste laewikuud 15-tollilistest pommitas. Kuid waenlane jäi oma kohatel püfima. Meie sõjawäed olid wäfnd; waenlane aga sai juurde puhand wäge. See takistas meie edasitungi.

Wahepääl hakkas Looode armee taganema. Meie wäed tõmmati tagasi Krasnaja Gorka alt.

Laemastikul jäi veel üle kawatsetud asja liitvideerida, mida ta ka tegi. Selleks jäi Peipiaesse „Lembit“. Väiksemad laevad sõitsid lohe Tallinna, nelle järgnes meidi hiljem admiraal lahinglaevadega. Viitvideerimine kestis 9. novembrini.

Maavägi taganes juba Peipiast. „Lembit“ sõitis Luuga lahte, kus seisis poole novembrini ja siis jääolude tõttu Tallinna sõitis.

Krasnaja Gorka operatsiooni ajal tekkis suur lohe juhatuse ja laemastiku ohvitserkonna vahel. Puudus juba see üksmeel, mis o'i alguses. Juhatuse lubas endale kõlbmata ütelsi; tekkis meelepaha. Rahulolematuse tuhinas unusteti kõik endised koostöötamised, ühised võitlused, võidud.

Pääle operatsiooni viidi läbi laemastikus mõnesugused muutused juhtimail kohtel, nagu oleks leitud operatsiooni nurjaminekus kõige rohkem süüdi laemastiku ohvitserel. Meeleliheduses otsiti teid, et asja parandada. Tee leiti, mis ka eesmärgile viis.

Kogu laemastik seisis nüüd Tallinnas. Oli tundmus, et see kaua nii kestab, sest maaväe liin oli sellal laemastikule liigpääsematu.

Maaväe Luuga jõesuud jõudmisel sai „Lembit“ käsu 24. novembri õhtul M. Jõesuhtu sõita — toeks maaväele. Mäletan veel selgesti wahetuhtumist, mis enne väljajõitu oli: Krasnaja Gorka operatsioonilt Tallinna jõudes, nõudis „Lembitu“ insener-mehaanik laeva katelde ja pumpade viibimata parandamist. Leiti, et sel aastal laevu enam tarvis ei olewat.

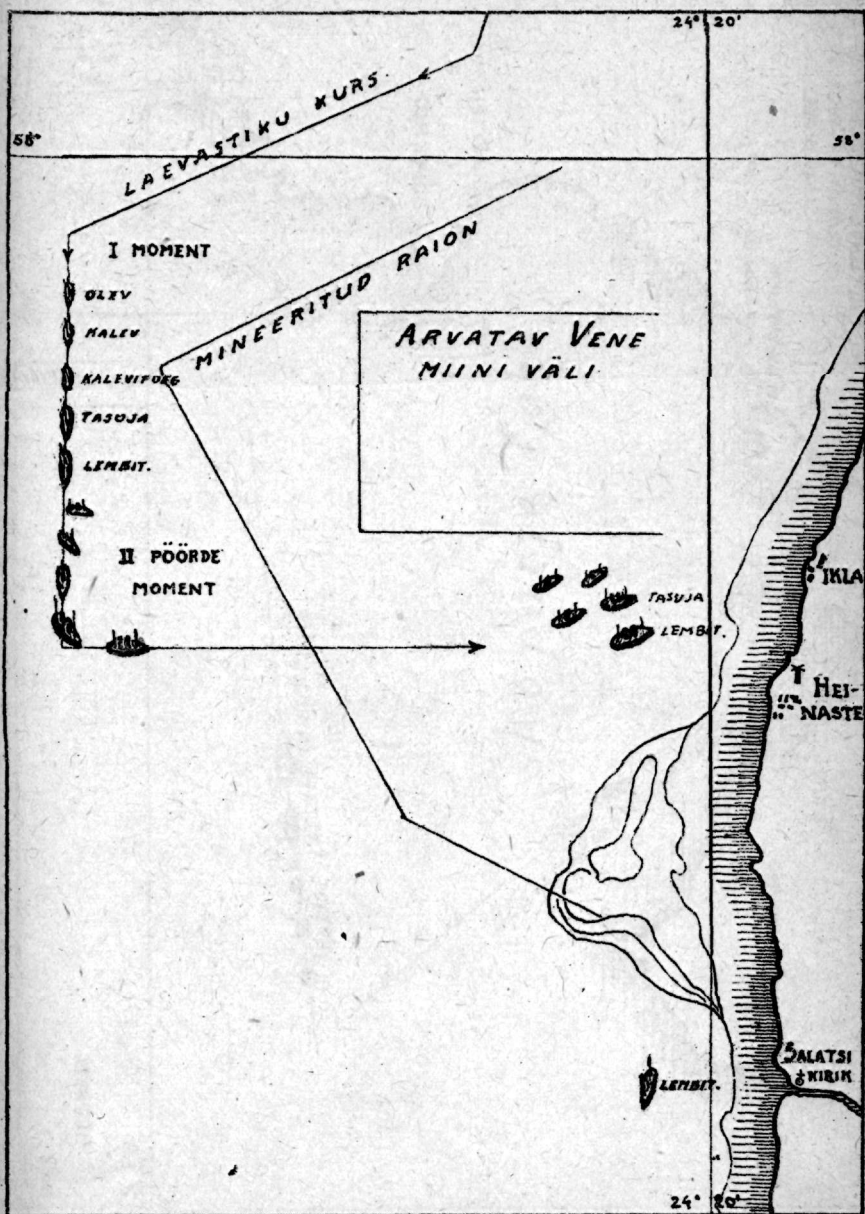
Nii siis sõitis „Lembit“, sõna tõsises mõttes, jooksuwa katelde ja wigaste pumpade, „ersats“-luulide ja libedaks lastud suurtükirauduga merele. Saatsjana kaasas „Laene“, kes „Lembitu“ — selle liikumisvõime kaotamise juhtumisel — teelt ära pidi koristama. Nii wilets, kui „Lembit“ ka oli, komberdas ta siiski omal jõul veel M. Jõesuhtu ja säält tagasi. Aitas oma logu suurtükltega rannaäärsele maabatareidelle kaasa, tagasi hoides neid suuri pääletungimisi, mis olid käimas sel puhul waenlase poolt Narwa all.

Detsembrikuu esimesel poolel sõitis „Lembit“ Tallinna, Narowa jõe külmamise tõttu.

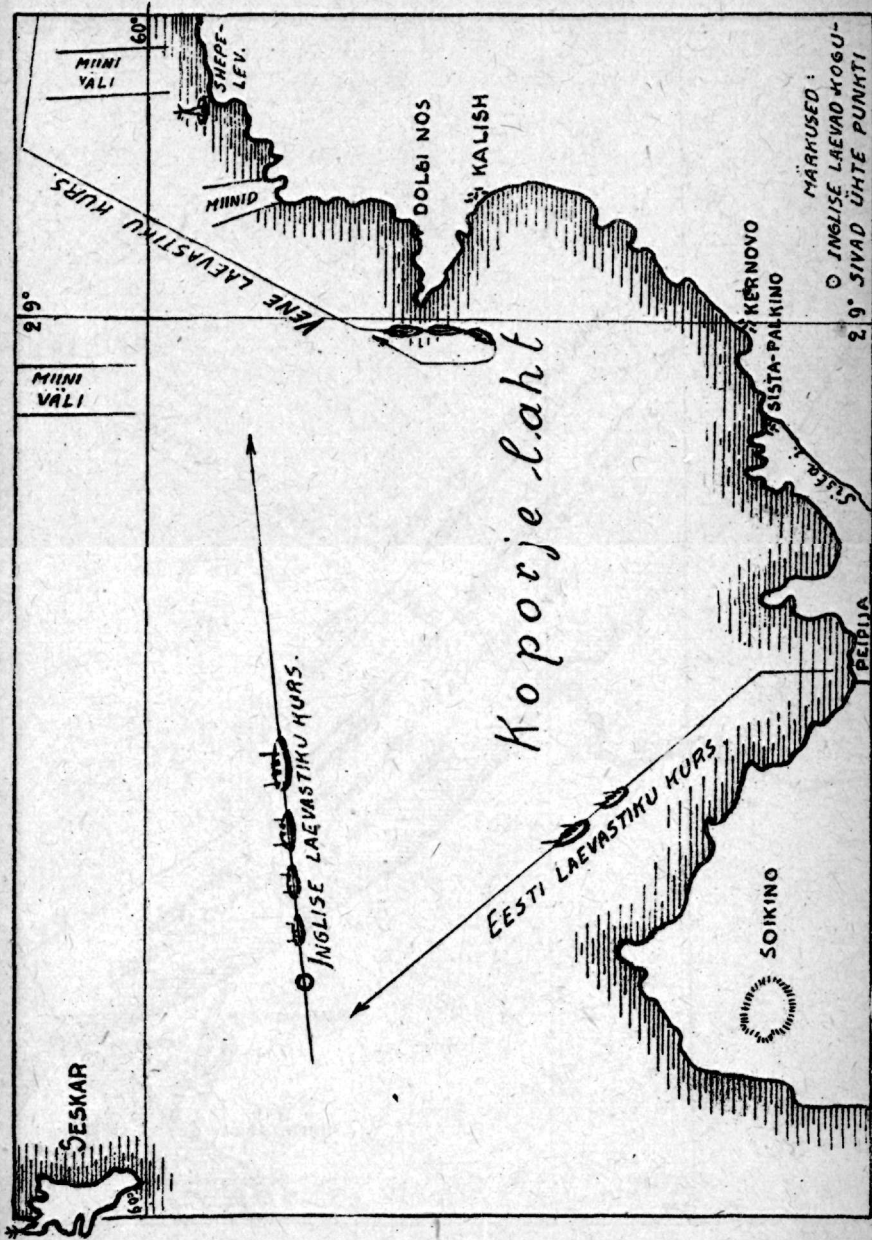
See oli wiimne laemastiku tegewus Cesti Wabadussõjas.

Smelik on „Lembitu“ ja „Laene“ ühine saatus ses sõjas. Sõja algul üheskoos esimesed, samuti ka koos wiimastena lõpetawad laemastiku tegewuse.

JOONISTUS № 4.

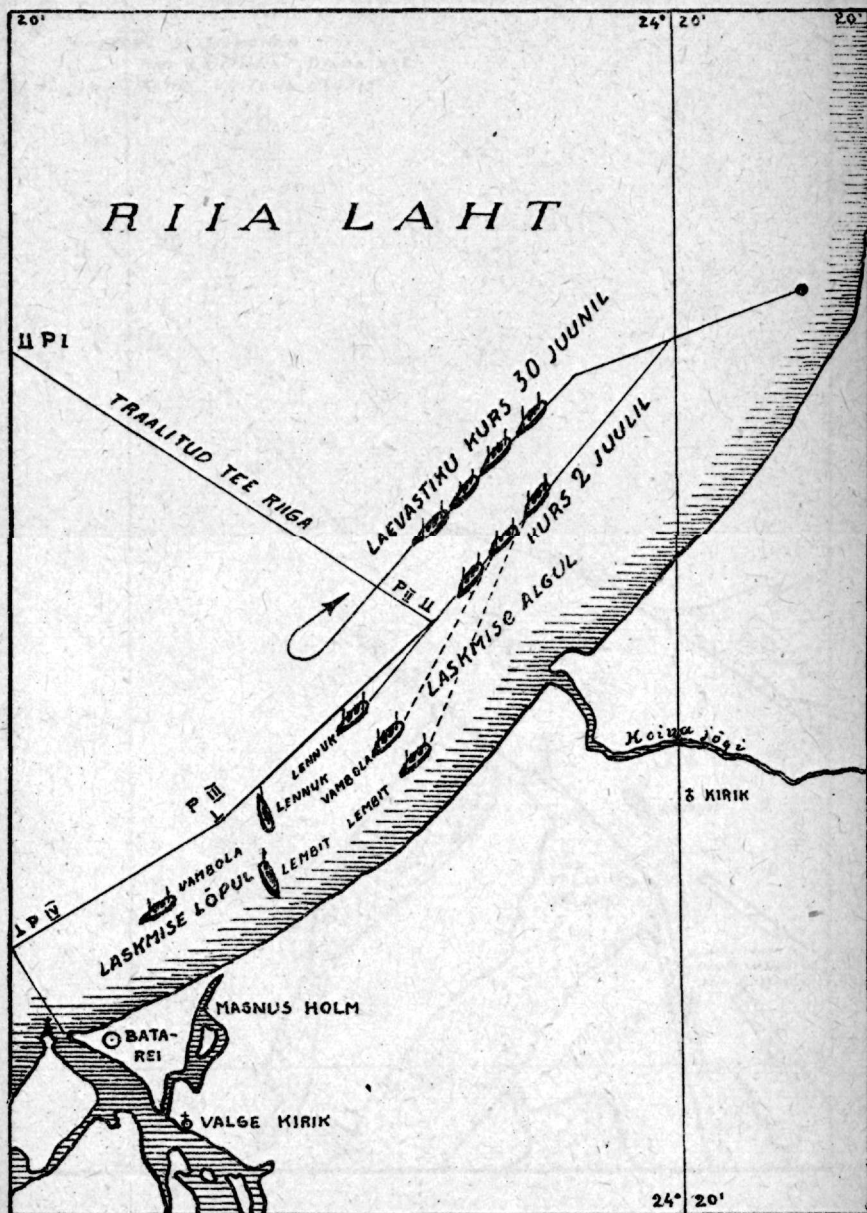
JOONISTUS N° 5.

MÄRKUSED:
○ INGLISE LAEVAD KOGU-
2,9° JIVAD ÜHTE PUNKTI

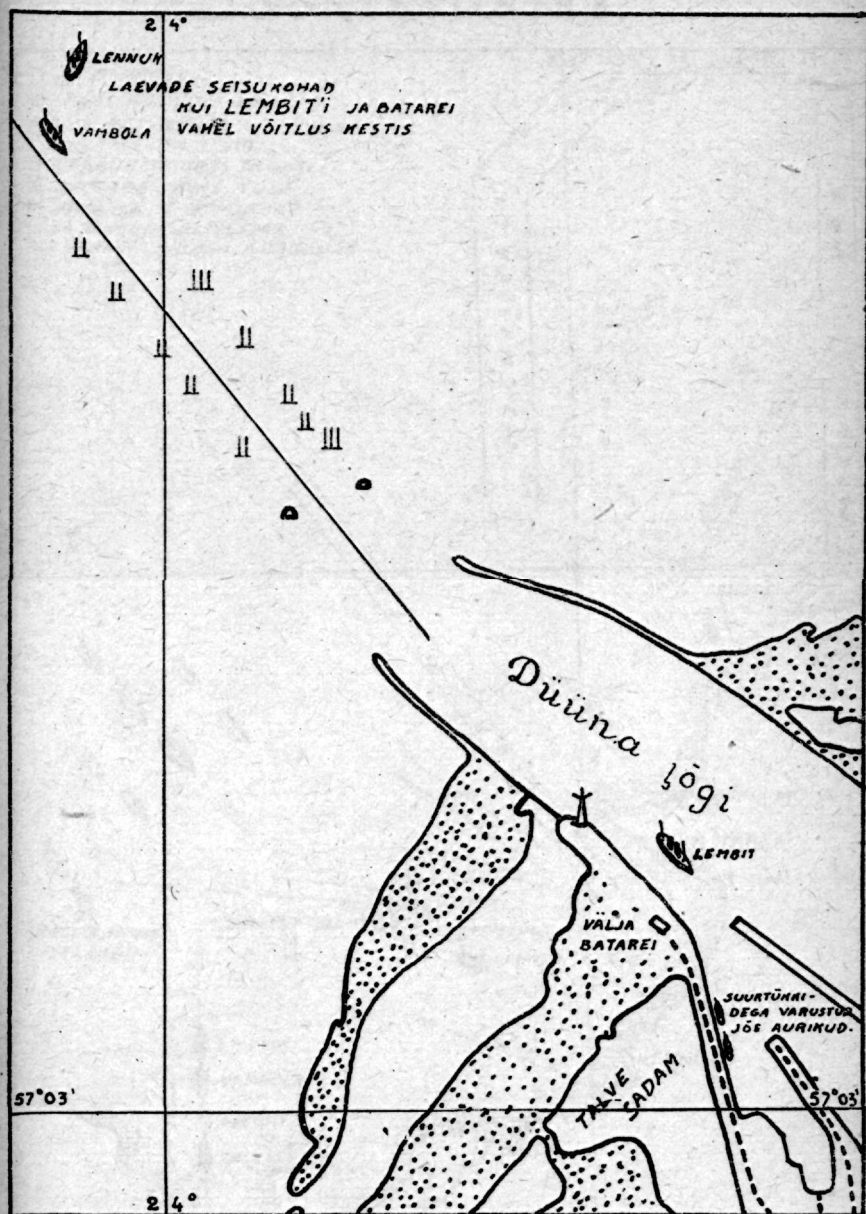
JOONISTUS N° 6.

RIIA LAHT

24° 20'

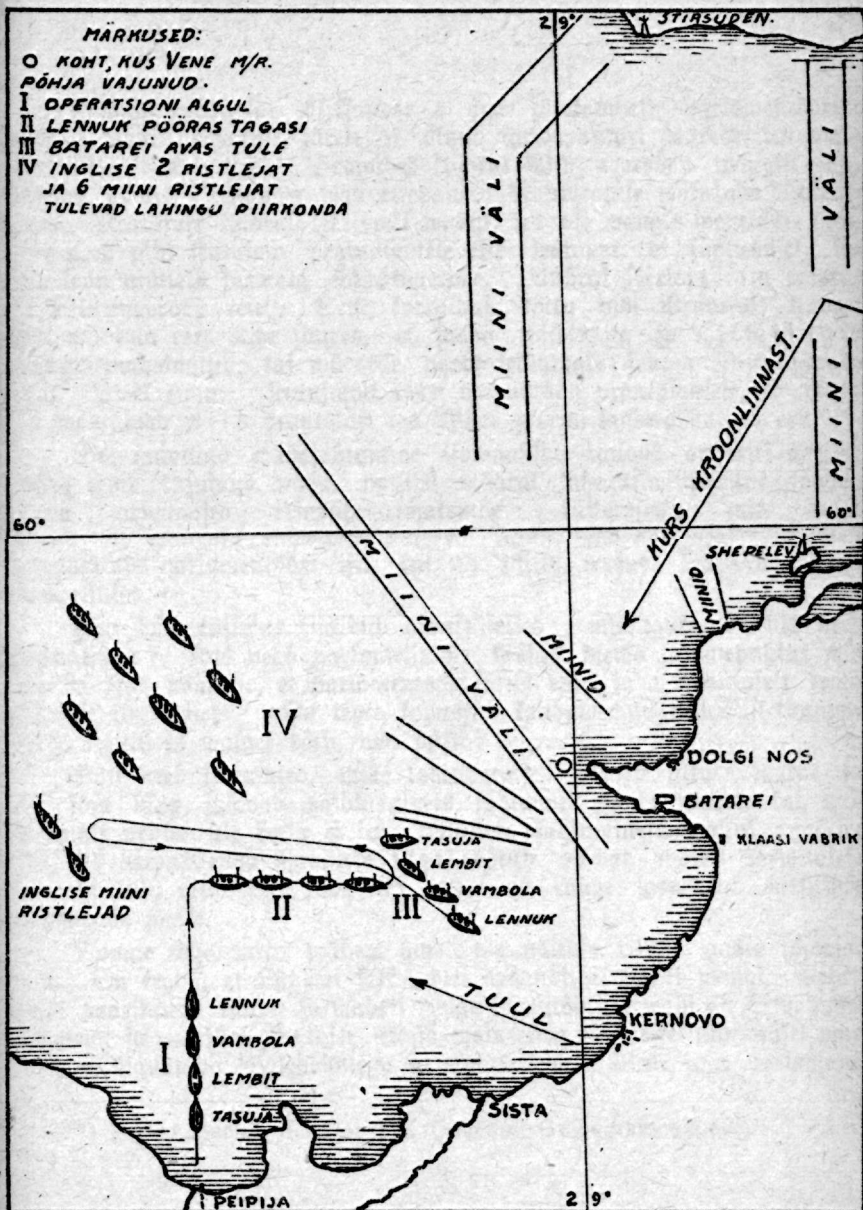
JOONISTUS N° 7.

JÕONISTUS № 8.

MÄRKUSED:

- KOHT, KUS VENE M/R. PÕHJA VAJUNUD.
- I OPERATSIONI ALGUL
- II LENNUK PÖÖRAS TAGASI
- III BATAREI AVAS TULE
- IV INGLISE 2 RISTLEJAT JA 6 MIINI RISTLEJAT TULEVAD LAHINGU PIIRKONDA

Hoopis teistiti sai Aleksander I aru sõjakombest parlamentööride suhtes: tema arvamise järele ei olnud sarwepuhkuri juuresolekut waja läbirääkija isiku kaitseks. Soowides kindral Winzingerode't wangist wabastada, kästis Aleksander teha ettepaneku Napoleonile wahetada Winzingerode Prantsuse kindral Ferière'i wastu, kes oli wangis wenelaste käes. Seejuures pidi Kutusow prantslastele ette teatama, et juhtumisel, kui Napoleon mõtleks surmata Winzingerode, „kindral Ferière'i elu wastutab Winzingerode eest“. Selle korralduse tõttu pidi Prantsuse kindral alati wiibima eelpostide juures, et saada wiibimata ja „ilmtingimata“ mahalastud, kui würstile peaks teatawaks saama Winzingerode surm. Weel enam: Kutusowit kästi teadustada prantslastele, et „edaspidi wastawad wiis prantslast iga Wene wormi kandma hufatu eest“*).

See huwitaw wahetuhtumine isamaasõja ajaloois on eriti õpetlik. Selles mõib kujulana näha, millisel määral sahe tsiwiliseeritud sõdiwa rahwa arwamised erinesid sõjalombe küsimuses, mis juba olemas oli wanaaja rahwaste juures. Juba igiwaanal ajal tunnuste'i puutumatuks parlamentööri isik, kui ta täitis teatud, kombeks saanud formaalsused.

Aga kogu küsimus sõjaldub nimelt selles: mis sugused on siis need formaalsused? Kas peab parlamentööri kaasas olema sarwepuhkur või mitte? Kas nõutakse, et parlamentöör küsiks enne luba waenlaselt tema laagrises ilmumiseks? On tema kohustud kandma mingit wälisist tunnusmärki, näituseks walget rätти, või mitte?

Kõik need küsimused, mille lahendamiseft oleneb isikute saatud ja isegi sõja lõpp, jääwad waidlusaineks sõdiwate poolte wahel, kui nad waremalt nende üle kokku ei lepi. Mõtete lahumineku puhul aga see pool, kes arwab enda õigustele liiga tehtud olewat, wõtub tarwitusele surweabinõud, mille läbi sõda itta enam ja enam sarnastub metfikute suguharude sõjale.

Toome teise, mitte wähem huwitawa näituse 1873. aasta sõjaajaloost. On teada, et Lühowi salt wõeti äraandlikul wiisil wangi, mehed pandi paarikaupa raudu ja saadeti nagu sunnitõõlised wahil all Savoy'sse. Napoleon ja marshal Berthier leidsid wõimaliku olewat sel juhtumisel oma teguwiisi õigustada sõjaseadustega ja kommetega. Wene suur ajaloolane

*) Михайловский-Десятовский. Описание Отечественной войны 1812 г., томъ I, стр. 212.

Bogdanowitsch nimetab seda tegu „kõlendawaks“ ja näitab, et wangiwõtmise sündis „rahwa õiguse wastaselt“*).

Sisäski nõuab õiglus öelda, et praeguselgi filmapilgul ei jaga kõid sõjamäelased Bogdanowitsch'i armamist. On meeles äge waidlus, mis tõusis 1870. aasta sõja ajal Prantsusmaa ja Saksamaa wahel partisaanifalkadega peetawa sõja seaduslikkuse üle.

Preisli „Walitsuse Teatajas“ 27. aug. 1870. a. leiame teadaande et, kuna „rahwuswahelise õiguse printsiipide põhjal“ Prantsuse wabapid lastureid (franc-tireurs) võib lugeda seaduslikeks wastastets ainult sel juhtumisel, kui neil on walitsuse luba sõjaliseks tegemiseks, kui nad alluwad Prantsuse sõjaseadustele ja on Prantsuse ohwitseride juhatusel all — siis tuleb kõiki nimetud tingimustele mitte wastawate wabade lasturite peale waadata kui rööwliste peale. Milline saatus ootab rööwlit sõjaseaduse järele, on kõigile teada.

Jälgides seda Saksa kõrgema ülemuse korraldusi, wõeti finni Prantsuse wabapid lastureid, kuid mitte sõjawangi, waid harilikult lasti nad maha**).

Arusaadam, et Prantsuse walitsus ja rahwas olid äritud isiwiliseeritud rahwaste wahel maksusele saanud sõjakommete seefuguse tõlgitsemise pärast, kuid Preisli walitsus, wastuolks, jäi oma weendumuse juurde, et ta hästi arusaab rahwuswahelise õiguse printsiipist.

Ütse esitab Prantsuse-Saksa joda palju niisuguseid wastastikuseid süüdistusi ja waidlusi, mida arusaadawalt metliku wõitluse ajal sõdijad ise lahendada ei suuda. Seejuures need wastastikused süüdistused ja „maksimate“ sõjaseaduste rikkumised õhutawad weel enam kirgesid ja wiisid wägivallategudele. Argu jäetagu ka tähelpanemata, et 1870. aasta sõda peeti kahe rahwa wahel, kes täie õigusega loewad end kõrgelt harituiks. Kui nii kõrgel kultuurilise arenemise astmel seiswate rahwaste wahel ei jõutud kooskõlale sõjakommete junduslikkuse suhtes, kuidas võib siis oodata seda kultuuriliselt madalamate, näituseks türklaste wõi teiste idamaa rahwaste juures?

Tõesti esitas wiimne Wene-Türgi sõda nii palju üldiselt tunnustud sõjakommete ja lepinguis wastuwõetud määruste tooreid rikkumisi, et „kui wõtta seda sõda sõdade iseloomustawana näitusena XIX aastasaja lõpul, siis ei saa olla meeltheimmata tulewiku pärast. Türklased mitte

*) Богданович. История войны 1813 г., т. I, стр. 356.

***) Prantsuse-Saksa sõja ajal elasin Prantsuse piiri lähedal ja kogusin igasuguseid allikaid jatte sõdiwate poolte ülewõlpidamise iseloomustamiseks. Need wõtandid olen tarwitand käesolewas töös, ilma et oleks tahtnud ühte ehl teist sõdiwat poolt alandada. Si saa ka jätta soowitamata Rolin-Jacquemyns'i ülihead tööd sellest sõjast: La guerre actuelle dans ses rapports avec le droit international. Bruxelles 1870.

ainult ei jätnud täitmata Genfi konventsiiooni määrused, vaid nad üldse ei pidanud kinni ühestki sõjakombest. Muide, kui Porta'l endal ei olnud õiget arusaamist Genfi konventsiioonist, kuidas võis siis nõuda selle tundmist ehk sõjaseaduste teadmist Türgi vägedelt?

Sel põhjusel türklased, nagu pärast teatavaks sai türkiõbralistegi ajalehtede kirjasaatjate kaudu, mitte ainult ei piinanud kuni surmani haavatuid, vaid koguni jätsid tähelepanemata sõjakombed, mis tuttavad Kesk-Aafrika ja Austraalia suguharudele. Nad lasid mitmel korral parlamentööride lippu, surmasid šhpioonidena awalikult nende laagrisse tulijaid. Nii toimetas Muhtar-haasi-pasha kahe ratsanikuga, kes saatsid sõjaposti Wene laagrist Karssi alt kindral Tergutasowi salga laagrisse. „Times'i“ kirjasaatja Norman, kes asetses türklaste laagris, avaldab oma põlgust nimetud kahe ratsaniku surmamise pärast ja tõendab, et nad mingil tingimisel ei kuulund šhpioonide kategooriasse, sest et olid wangiitud kaugel türklaste laagrist, kandsid wormiriidet ja ei warjand oma ülesannet. Norman oletab, et see Türgi ülemjuhataja tegu mitte ainult ei käi vastu „igafugusele õiglusetundele, vaid ritub kõiki sõjaseadusi“ (all military law *).

On küll õige, et Brüsseli konverentsis deklaratsiooni punktis, mis käitwad šhpioonide kohta, on koostöölase Norman'i waadetega, kuid seepärast, et see töö pidi pooleli jääma, jätkasid sõdijad teatud isikute, kui šhpioonide, õilespoovimist ja muuhulustumist, õlgugi et nad põrmugi selle mõiste alla ei käi. Sellane asjade seisulord ei lõpe enne, kui riigid omawahelise kokkuleppe teel on kindlaks määrand sõjaseadused, mis neile kahtlemata kohustawad.

Muide, türklaste suhtes jõuaks seesugune rahwuswaheline kokkuleppe waewalt oma eesmärki saawutada. Kui nad ei leidnud tarwiliku olewat täita Genfi konventsiiooni määrusi, siis on raske uskuda, et nad paremini täidaksid mõnda muud rahwuswahelist konventsiiooni, mis veel keerulisem ja rassem täita.

Sellane wälde on küllalt õige juba seepärast, et Türgi walitsuse imesteldawa muretsuse juures tema sõjawäed waewalt kunagi saawad kuulda sõjakommetesse puutuwaisi rahwuswahelistest kokkuleppeist, ent nõuda wägedelt määruste täitmist, mida nad ei tea ja millest nad aru ei saa, on wäga raske. Kuid on veel teine, palju tähtsam asjaolu, mis näitab, et üldse ei maksa oodatagi türklastelt linnipidamist sõjakommetest, mida tsiwiliseeritud ristiusulised rahwad on tunnustand kohustawaks endile.

Tsiwiliseeritud rahwaste omawaheliste suhete peamiseks aluseks jääb ikkagi oluliselt kultuuriliste mõistete ja püüete solidaarjus ja õiglusetunde ning kõlbliste waadete ühtlus. „Õiglusetunne“, mida Norman ei leidnud Muhtar-pasha sõjalaagris, tõstab siiski oma häält tsiwiliseeritud rahwaste

*) Norman. Armenia and the campaign of 1877. London 1878, p 195, 222.

keskel. Ei wõi olla juttugi õigusest seal, kus ei tunta kohustust. Veel kunagi pole türklastel, kes juba 400 aastat asetsewad sõjalaagrina Euroopas, tunnud omi kohustusi ristiusuliste rahwaste vastu, kunagi pole neid ühendand ristiusulise tsiviliseeritud ilmaga ei ühtlane õigusetunne ega ilmawaade, ei ühised kultuurpüübed. Ristiusku tunnistan ilm on jäänud türklaste filmis ikka „gauride“ ilmats, kellel ei wõi olla ühesuguseid õigusi Prohwetit järeltulijatega *).

Niisugustel asjaoludel on täiesti ebaloomulil ja üleatune mingisugune rahwuswaheline leping türklastega sõjaseaduste asjus. Sarnane leping praegustel asjaoludel oleks sama ostarbekohane, nagu konventsiioon sõjaseaduste asjus liivalastega. Kui meile öelbaks, et Ottomani riit tunnisteti Pariisi kongressil 1856. a. pidulikumat wiisil tsiviliseeritud riigits ja wõeti vastu riikide hulka, kes tunnustawad rahwuswahelise õiguse kohustawat jõudu, siis meie, eitamata seda fakti, lubame endale awalikult tunnistada, et me ei tea suuremat fiktsiooni ning suuremat wägistust selge mõistuse kallal.

Nii siis oleks meel wäga wiimse Wene-Türgi sõja faktidest järelbust teha, nagu oleks sõjaoiguse kodifikatsioon üldse mõteta ja kasuta. Ei, see sõda on koguni wäga mõjuwaks tõenduseks, mis räägib tsiviliseeritud rahwaste wahel peetawate sõdade seaduste kindlaksmääramise kasuks rahwuswahelisel teel. Seepärast, kõneledes sõjaseaduste kodifikatsiooni wäjawusest, peame ilmas ainult haritud rahwaid, niisuguseid, kes on teineteisega seotud ühise õigusetundega ning ühtlase ilmawaatega. Ent kui Türgimaa tahaks ühineda niisuguse lepinguga, siis peaks sel juhtumisel nõudma temalt erilisi tagatiisi, et ta sõja ajal ka täidaks endale kohustawaks tunnistatud seadusi, wastasel korral wõiks lorduda see, mis juhtus wiimse Wene-Türgi sõja algul Genfi 1864. a. konventsiiooniga.

Türgimaa ühines selle konventsiiooniga juba 1865. aastal. 1876. aastal algab türklaste sõda serblaste ja monteneegrolastega, mille keskel Türgi walitsus ei tea midagi „Punast Risti“ ja Genfi konventsiioonist. Aprillis 1877 algab sõda Türgi ja Wenemaa wahel, ja alles siis teadustab äkki Türgi walitsus, et „Punane Risti“ äratub tingimata fanatismi tema sõjawäes ning peab seepärast ümberwahetud saama „Punase Poolkuuga“. Tähendab, kaheteistkümnne aasta jooksul wõttis Türgi walitsus rahwuswahelise lepingu täitmisi niimõrd südamese, et ei mõelnudki olulise wõimatuse peale täita lepingu nõudeid. See on eeskujulik näitus, millist praktilist kasu wõib tuua rahwuswaheliste lepingute sõlmimine Ottomani riigiga.

Ja ikkagi, waatamata kõigi faktide peale, on Türgimaa, olemasolewate rahwuswaheliste kohustuste põhjal, Euroopa tsiviliseeritud riikide

*) Wõrdle Eugenio Alberi. Relazioni delgi Ambasciatori Veneti al Senato. Serie III Firenze 1840—55, vol. 1, p. 322—450 etc. D'Ohsson. Tableau général de l'Empire Ottoman. Paris 1824, vol. V, p. 64, 80; vol. 1, p. 43. —

ühenduse täieõiguslik liige. Selle asjaolu tõttu oleme sunnitud käsitama tema suhtes sama mõõdupuu, mis teistegi ristiusuliste rahwaste juures. Weil on õigus, oleme isegi kohustud nõudma Türgi sõjamäelt määruste pidamist, mis wastuõdetud teistes Euroopa sõjamägedes. Pariisi kongressil 1856. a. väljamõeldud ja 1878. a. Berliini aeropaagi poolt maksuwesele jäetud fiktsiooni tõttu on Türgi riik tsiwiliseeritud maa, ja tema sõjariistus jõud on kohustud sõja ajal tegutsema kooskõllaliselt Euroopas tunnustud kommetega ning seadustega.

Kui asjalugu niisugune, siis on täiesti arusaadaw, et Türgimaaga sõjajalal seiswa tsiwiliseeritud riigi huwides on juba waremalt ülesseada üldine mõõdupuu, millega ta wõiks igal erijuhtumisel täpsealt äramäärata, misugust sõjamäärust on Türgi wägede poolt rikutud. Mida wähem riik, nagu Türgimaa, suudab salata teatud määruse tõelise kohustawust, mida wähem on kahtlust teatud sõjaseaduse mõtte ja sisu kohta, seda mõjuwam saab süüdistus kahjutannatand tsiwiliseeritud riigi poolt ja seda wähem on tagajõrutow healtsegemise nõudmine, mille see riik üles seab. Niisugune tugew akuspind oli eriti tarwilik Wenemaale, kes sõja ajal Türgiga pidi alati walmisolema selleks, et näha kultuurilise Kääne-Euroopa awalikku arwamist oma waenlase liitlasena. Täpsealt lindlaksmääratud seaduste ja määruste puudumine annab Wenemaa waculusse santsiatsiale wõimaluse süüdistada tema sõjamäge mtngisuguste üldiselt tunnustud sõjakommete riksumises, mida kunagi pole olemasti olnud, wõi kui oligi, siis wähemalt moonutalse nad meelega ära.

Nõuigi ülaltoodud juurdlemiste ning tegelikkude faktide põhjal näib meile hoopis wõimatu olewat hakata tõsiselt kõnelema sõjakommete ja seaduste kodifikatsiooni kahjust ehk kasutusest.

Närmine wajadus rahwuswahelise kokkuleppe teel kiiresti lahendada wõit kahtlused ühe ehk teise sõjamääruse sunduslikkuses on juba äratuntud paljude filmapaistwate sõjategelaste poolt, kes igatahes väljakannawad wõrdluse von Hartmanniga wõi ooberst Rüstowiga. Brüsseli konverents, mis kokkukutsutud selleks otstarbeks, jääb alati siin kõige paremaks lõenduseks. Kuigi ta weel tänini ei ole annud positiwseid tagajärgi, siiski jääb kindlaks tõeasi, et tema eel- ja lõpulikest töõdest wõtsid osa niisugused sõjategelased, kelle asjatundlikkus seisab kõrgemal kahtlusest. On põhjust arwata, et Brüsseli konverentsile Wenemaa poolt läbiharutamiseks ettepanud konventsiooni eelnõu, mis asjatundjate arwamise järele oli kokkuseatud „täieliku asjatundmisega ja õiglase meelega“, wõetatse põhjalitu uurimise alla sõjateadlaste poolt. Tuleb ka filmas pidada, et Wene eelnõu kõige anderikkamaks ja weendund kaitsjaks oli Preisi kindral Foigt-Reh, kelle laialised teadmised ning suured praktilised kogemused andsid otsatu palju lõendusi sõjakommete kodifikatsiooni wajaduse kasuks. Wähe sellest: ka teiste riikide sõjamäelised edustajad ei saland sõjaseaduste maksmapaneku kasu; ja kui ei oleks olnud kõrwalisi poliitilisi

lawatsusi ning mõjusid, siis, julgen arvata, kokkulepe ainult sõjaväelaste wahel oleks peagi saanud tõstiasjaks.

Peale selle leidis sõjakommitee kodifikatsioon wäljaspool Brüsseli konverentzi sõjaväelaste seas endale asjatundlikke ja autoriteetlikke kaitsejaid.

1872. aastal ilmus Hollandi keeli raamat „Sõja õigusest“, mille oli kirjutanud pärastine Hollandi tuningriigi sõjaminister Den Beer Portugael. Tõendabes nüüdseaja kõikumat waadet sõjaoiguse peale, awaldab autor oma weendumuse, et „paljud alused, mis kõituvad on ning wajaamad praegusel ajal selgust ja täpipealsust, wõitwad saada kindla aluse mitte mingil muul wiisil kui ainult rahwuswahelise kongressi kokkukutsunise teel *). Peab weel juurde lisama, et autor ei loobund omaist weendumusest pärast Brüsseli konverentzi, kus tema isamaa oli Wenemaa poolt algatud asja wastaste hulgas **).

Samasuguse ägedusega tõuseb üles Belgia walitsuse wastu ja kaitseb sõjaseaduste kodifikatsiooni wajaadust Belgia kindral Brialmont ***). Lõpuks wõib weel näidata teise wäga tuntud Belgia sõjakirjaniku peale, kes ta keelbub arusaamast neist põhjustest, mida harilikult ettetuualse tõendamiseks, et waja see küsimus jätta praegusse ebakindlasse seisukorda.

Lõpuks at last but not at least — ooberst Rüstow ise, tõendabes omaist eelmainitud töös teatud sõjakommitee olemasolu, ammutab omi tõendusi Brüsseli konverentzi aktidest.

Ja ülbse, kui kõige suuremgi praeguse ebakindla asjade seisukorra poolehoidjale asetada küsimus: tunnustab ta mingisuguste sõjaseaduste ja -määruste olemasolu, siis peaks ta neid kas täiesti eitama, wõi tunnustama, et nad olemas on. Kui ta wastab efimeses mõttes, siis on ta kohustatud, loogila ja selge mõistuse pärast, õigeks tunnistama igasugused metsitused ja toorused, mille all sõja ajal wõib kannatada tema ise ehit tema sõjaseadustel. Kui aga wastus oleks kontreetsete sõjaseaduste kasuks, siis paremaks allitaks nende seaduste tundmaõppimiseks ja uurimiseks on Brüsseli konverentzi tööd. Wahepealsel siin ei ole. Baremaks tõendusjeks, et küsimuse niisugune ülesseadmine õige on, wõitwad olla nende isikute tööd ja arwamised, kes on leppimatalt waenulised wähemaise seaduse jõe konstateerimise katseile sõjaliste tegewuste alal.

*) Den Beer Portugael. Het Oorlogsrecht. Breda 1872, p. 35.

***) Portugael astus Brüsseli konverentzi asja kaitseks awalikult wälja Rahwuswahelise Instituudi koosolekuil Haagis 1875. Raamatus „Neerland's belang by de conferentien te Brussel en St. Petersburg. Breda 1875 mõistab ta hulka oma walitsuse ülespidamise, kaitstes oma arwamisi. Graakirjas jelle raamatu autorile 3. detj. 1875 ütleb Portugael, kes tol ajal oli Hollandi staabtülem, et ta on weendumus „de coeur et d'âme que la Declaration de Bruxelles sera un bienfait pour l'humanité“.

****) L'Angleterre et les petits Etats à la conférence de Bruxelles par le général T. . . . (Brialmont). Bruxelles 1875.

III.

Ülalmainitud põhjal oleme õigustud järeldama, et kõige autoriteetlikumad sõjaspetsialistid konsisteerivad teatud sõjakommete ja -seaduste olemasolu ja isegi tunnistavad nende täipealsema defineerimise kasu ja tarvidust.

Selle tõeasja põhjal võib arvata, et kõik rahvusvahelise õigusteaduse esitajad ilma erandita soovivad üksmeelselt tolle eesmärgi rutulist saavutamist. Kes siis peale juristide peaks jõudu mööda kaasa töötama selleks, et seadus pääsetaks maksusele seal, kus valitseb omavoli? Kellel, kui mitte Hugo Grotius'e järelkäijail, tuleb kaastunda katsuda, mis suunitud selleks, et pehmenhada sõja hädaõid ja panna teatud piirid toorele jõule? Kas tõesti ei ole veel möödas aeg, mil väejuhtide raudne dissipliin oli läbiimbund suurema inimarmastusega ja suurema õiguse ning õigluse idee austamisega kui praegusel ajal sellega läbiimbund on teaduse esitajad?

Teaduse auks peame tunnistama, et praegusel ajal suurem hulk kõige enam filmapaistvamaid õigusteadlasi on ühel arvamisel ülalnimetud sõjaspetsialistega, kes laitsesid Brüsseli konverentsil käsitatavat asja. Rahulemata on õpetud juristide seas ülelaal sel weendumusel, et neil kui teoreetikul ei kõlba tõestada praktilist võimatust selles, mida praktikainimesed ise tunnistavad kergesti läbiuidamaks ning soovitavaks. Ei ole koostõlas teaduse kõrge auväärikusega — seista piiramata omavoli valitsemise eest, kui sõidivad riigid ise avaldavad nõusolekut alistuda sõja õigusele, mis kindlaks määratakse ja vastuwõetatse tsiviliseeritud rahwaste omawahelisel kokkuleppel.

Järgmine fakt näitab kõige paremini, milles õieti seisab praeguse rahvusvahelise õigusteaduse arvamine sõjamääruste ja -seaduste kodifikatsiooni küsimusest. Pärast Brüsseli konverentsi lõppu asutas tuntud „Rahvusvahelise Õiguse Instituut“, mis koos seisib selle teaduse väljapaistvamaist esitajast, komisjoni konverentsi tööde igakõlgselt uurimiseks. Komisjoni liikmeiks olid niisugused kirjanitid nagu: Bluntschli — Heidelbergi ülikooli professor, Mancini — endine Itaalia kohtuminister, Kolini-Jacquemyn — Belgia siseminister, ja tuntud Inglise jurist Mountague-Bernard — endine Oxfordi professor, Parlet — endine Prantsuse riiginõukogu esimees, ja teised.

Õigemene komisjonile lahendamiseks antud küsimus oli järgmine: „Kas on soovitaw rahvusvahelise kokkuleppe teel tsiviliseeritud riitide wahel äramäärata sõjaseadused ja -kõmbed?“

Mitte ükski kaheteistkümnest komisjoni liikmest, kes igaüks oli mõne Euroopa ehk Ameerika riigi teaduslikult esitajaks, ei wastand selle

küsimuse peale eitarwalt. Kõik olid ühel arvamisel, et sellane kodifikatsioon on kõrgemal määral soovitav, kasulik ja läbiwiidav. Minult inglane Mountague-Bernard leidis tarwiliku olewat teha mõned kitsendused. 1856. aastal sama kirjanik tõstis üles sõjatommete kodifikatsiooni küsimuse*). 1874. aastal mõttis asja käsile Wenemaa ja just samas waimus mida see Inglise kirjanik soovitas. Kuid Inglise walitus astus awalikult Wene ettepaneku wastu. Mountague-Bernard ei taandunud oma endisest waatest, kuid pehmendas seda tuntawalt, aja ja asjaolude kohaselt.

Niiviisi olid kõik komisjoni liikmed põhimõtteliselt üksmeelsed. Ka ei saa olla nimetamata, et Rahwuswahelise Instituudi istanguil Haagis 1875. aastal mõeti komisjoni otsused Instituudi üldisel koosolekul suure hääleteenamusega wastu**).

See fakt näitab küllalt kujulast suuna, mis walitseb praegu rahwuswahelise õiguse teaduses, ja ühilasti selgitab tema waadet sõjatommete kodifikatsiooni peale. Selle tõstasja põhjal on meil täieline õigus kinnitada, et riikil, mis eduga lõpule wiib Brüsseli konverentsi algatuse, saab õigute pretendeerida rahwaste sõbralikkuse peale, sest et ta nende kannatusi tergendab, ja esimese koha peale nende riikide hulgas, kes arusaanud nüüdisaegse tsivilisatsiooni eesmärkest ja kes on astunud tsiviliseeritud rahwaste seaduslikke soowe.

Siiski nõuab õigus õelda, et Brüsseli konverentsil ülesmõdetud küsimusel leidub weelgi kirjanduses wastaseid, kellest mõned ügedusega, mis parema asja wäärt, kaitsewad printsiipi, et mida enam tehakse sõja ajal metsitust ja ülesnäidatakse barbaarsust, seda paremini olewat kaitstud inimarmastuse ja õiguse huwid.

Enne kui asuda selle äärmise mõttewiisi waatlusele, ei oleks ülearune tähendada et mõned rahwuswahelise õiguse teadlased eitawad üldse igasugust rahwuswaheliste seaduste kodifikatsiooni wõimalust. Nende arwamise järele ei ole saabund aeg selle raske ülesande lahendamiseks***). Kui peri olla selle arwamisega, siis — arusaadaw — võib kõige wähem juttu olla sõjaseaduste kodifikatsioonist. Kui rahwuswahelise õiguse teised osad on niiwõrd wäljatõttamata, ei ole wõimalik kodifitseerida neid siin, nagu näiks, et sõja õigust on weel wähem wõimalik wäljendada seaduste kogu ehk kohustawa rahwuswahelise konventsiooni wormis. Kuid õnne-

*) 1856. aastal oli „Oxford Essays“ trükitud Mountague-Bernard'i eeskujul artikkel: „The growth of law and usage of war“.

***) Annuaire de l'Institut de droit international 1877, p. 90 et suiv.

****) Bulmerincq. Praxis, Theorie und Codifikation des Völkerrechtes. 1874, S. 180. — Neumann. Grundriß des heutigen europäischen Völkerrechts. 2-te Aufl. 1877, S. V.

liku vastuolu löttu, millesse mõnikord satuvad kirjanikud, ei tunnista mitte kõik rahvusvahelise õiguse kodifikatsioonid võimaluse eitajad Brüsseli konverentsi algatuse elluviimise võimatust*). Nii ütleb professor Neumann kategooriliselt: „jah, on soovitatav ja isegi tarvilik äramäärata sõjakoimed ja -seadused, tahtluste kuste ehk koguni nende tahtluste ja raskuste pärast, mis siin etteseatakse. Ei saa korraldada, ega piire panna ei tormidele, ei maavärisemistele ei vulkaanide tegemisele, kuid on vaja piire panna niipalju kui võimalik — ning ses küsimuses võimalik langeb ühte tarvilikuga — inimese hirmsamale kirele, sõjale“**).

Sellasest õnnelikku iseendale vasturääkimisse, nagu Neumann, ei sattunud Inglise juristid, kes asetud küsimuse lahendamisele asusid ainult pärast Brüsseli konverentsi; nemad eitavad otjüstawalt sõjadiguse täiendamise pealset maksmapanemist. Eriti jõurikkalt kõneles ses mõttes sir Travers-Twiss ja Oxfordi professor Holland***).

Nad mõlemad on arwamises, et ei ole veel tulnud aeg sõjaseaduste kodifitseerimiseks. Sir Travers-Twiss ütleb: „See, mida nimetatakse sõjaseadusteks, on ainult tugewama kasuks. Sulgeda seda teatud aegjärke, wäljendada seda mõnes üleuroopalise kongressi aktis, tähendaks seismapanna liikumine, mis kestab sõja praktika progressiimises ja taotse arengus. See areng, kui teda kunstlikult seisma ei panda, saab kasuks nõrgemale samade heategewate põhjuste mõjul, millele meie tänu wõlg-neme isiwiljatsiooni ja rahwastewahelise läbitäimise kiire arenemise eest“.

Nii siis rahvuswahelise sõjalise konwentsiooni tegemine jätab peh-mendamata sõja hädad ja pealegi paneb seisma sõjapraktika progres-siimise liikumise humaniteedi ja isiwiljatsiooni poole. Sellest waate-punktiist wäljaminees peab jõudma otsusele, et sõjaseaduste kodifitseerimise katse ei ole muud midagi kui warjatud püüd kõwendada tugewama wõimu ja suurendada omawoli walitsemist sõja ajal. Wenemaa, kes kokkukutsus Brüsseli konverentsi, tõepoolest tahtis ainult kõwendada sõdija wõimu ning suurendada sõjahädasid. Inglismaa, wastuseistes Brüsseli kon-verentsi algatustele, tegelikult esineb isiwiljatsiooni suurte printsiipide kaitsjana, kõigi rahwaste ja kannatajate suuremeelsena eestwõitlejana!

Wenemaa initsiatiivi sellane seletus näib meile niiwõrd originaalne, et ei tea enam, mida imetlema, kas nimetud Inglise juristi leidlikust oma walitluse poliitika kaitsmises wõi tema poliitilisi leidlikust õiguselkümise lahendamisel.

*) Bulmerincq. Die Nothwendigkeit eines allgemeinen verbind-lichen Kriegsrechts. (Holkendorfs Jahrbuch II, I). Neumann. Grundriss, S. 100.

***) Revue de droit international, VI p. 456.

***) Travers-Twiss ajakirjas „The Hour“, mai 1875. Holland. A lecture on the Brussels Conference of 1874. Oxford. 1876, p. 22.

On huvitaw Travers-Dwifs'i arvamise kõrwale seada teise Inglise juristi arvamist, Inglise seisukohast Brüsseli konverentzil:

„Kui inglane wõin ma ainult kahetseda, et meie kodumaa, kes seni alati seisnud progressi ja humaniteedi huwides tellind liikumiste eesotsas, on wõtnud seisukoha (Brüsseli konverentzi suhtes), mis paraliseeriks ja moonutaks sõjahädade pehmenamiseks kawatsetud ettepanekud“ *).

Kes erapooletult ja ilma eelarwamiseta käsitab Brüsseli konverentzi tööd, see ei wõi kahelda, kumma nende kahe Inglise juristi arwamine on enam põhjendub. Kui Travers-Dwifs'i arwamine, et sõjaseaduste täpisealne defineerimine wõib seismapanna sõjategewuste progressiwise arenemise täielikuma humaniteedi poole, on enam põhjendub, siis tuleks ka peri olla arwamisega, et sest ajast, kui riiklikud seadused tagawad inimese elu puutumatuist, on see elu palju suurematesse hädaohtudesse heidetud. Sellest ajast, kui seaduseandlus on pannud piirid kodanikkude omawolile, on tulnud jelsat nõrgemate õiguste ja huwide kaitse edenemises; sest ajast, kui riik püüab seaduse abil kaotada ehk ärahoida nõrgema eksploateerimist tugewama, waesema eksploateerimist rikkama, töölise eksploateerimist peremehe poolt — riik tõepoolest ainult kindlustab ja tunnistab seaduslikuks warata inimeste ja rõhutute orjastamise.

On ainult waja äranäidata järeldus, milleni peab jõudma Travers-Dwifs, et weenduda tema wäite nõrkuses. Tänni olid kõik weendund selles, et sõjakommete ebamäärasus ja kõikumus on eriti kardetawad nõrgemaile ja kaitsetuile, kes mitte ainult ei suuda füüsilise jõuga seista omi õiguste eest, waid iegi ei saa toetuda kindlate seaduste ja sõjakommete peale oma rikunud õiguste kaitseks. Nüüdsest ajast peale, Travers-Dwifs'i tõttu, wõib kindel olla, et waidluses mingisuguse sõjaseaduse täeliku olemasolu üle alati nõrgem wõidab oma tugewama wastase.

Kuid oma äärmiselt algupärase wäite kõrwal Travers-Dwifs ja Holland ei wõi heaks kiita sõjakommete maksmapanekut seepärast, et üldse weel ei ole saabund aeg selle asja teostamiseks. Inglise suus on see wäide täiesti arusaadaw, sest nad ei tunne kaasa oma riigi sisemislegi seaduste kodifitseerimisele, tunnistades seda wäga kardetawaks operatsiooniks oma rahwa juriidiliste waadete kallal. Ei saa aga peri olla, et see Inglise waade kodifikatsiooni peale oleks sunduslik teistele. Kuna mainitud Inglise juristikid wäidawad, et ei ole weel kões aeg rahwuswaheliste sõjaseaduste kogu kottuseadmiseks, siis wastupidi tõendab Mancini ümberlütamata wäidete abil, et just praegune aastajada on kutsutud rahwuswahelist õigust ümberlooma ja kodifitseerima **).

*) Oke Manning's, Commentaries on the Law of Nations ed. by. Scheldon Amos. London 1875, p. XI IV.

**) Mancini. Vocazione del nostro secole per la riforma e la codificazione del dritto della genti. Roma 1874. p. 45 e sy.

Siin juures olgu meeldetuletud, et kui XIX aastaja algul tõsteti üles rahvuslike seaduste kodifikatsiooni küsimus, muu seas kuulus Savigny etas selle ülesande täitmise võimalust, sest aeg ei olla veel tulnud. Ja siiski tõendas tähtsamate kontinendiriikide kogemus, et nad suutsid lahendada asetud ülesande, ja ühilasi sama kogemus weendab, et riiklike seaduste kodifikatsioon sugugi ei talistand õiguse edaspidist arenemist ja muutust.

Meil on õigus samagi oletada sõjaseaduste suhtes. Nende täpise pealne defineerimine tähendab sõja wiletsusi võimaluse piirides ja on ühtlasi uute katsete aluseks sel teel. On raske esimene samm. Kuid on plemas arwamised, et ei peaks ülbse mitte tegema mingisuguseid katseid sõja wiletsuste wähenamiseks, sest mida enam neid wiletsusi, seda parem; mida enam kannatawad nende all sõdiwad rahwad, mida hirmsam on sõda waenlase maa rahulikkude ja sõjariistadeta elanikkude elule, aule ja warandusele, seda täielikumalt on kaitstud inimesearmastuse ja õigluse huwid. . . See pöörane mõte on niisõrd weider, et raske on uskuda, et sarnast on wõidud kunagi wäljabelda. Milline peab olema meie imestus, kui kuuleme, et seda waadet ei kaitse mitte lahingutes wanaks läinud sõjamees, mitte meesitu wõitluse uimas ja madalate kirgede mõju all olija, waid et see humaniteetlik waade kuulub rahwuswahelise õigusteaduse esitajale ja on wäljakujunenud diplomaatilistes residentides ja kirjutuskaua taga teadlase kabinetis!

Tuntud Põhja-Ameerika diplomaadil ja kirjanikul Beach-Lawrence'il oli au XIX aastaja teisel poolel awaldada teooria, mis tarwitamist leiab, wõib olla, ainult sõdades kurdlaste eht papualaste, eht Kesk-Aafrika neegrile wahel *).

Oma iseäralist waadet sõja ja selle seaduste kodifitseerimise katse peale tõestakse selles teoorias järgmisel wiisil.

Sõda, ütleb Beach-Lawrence, on tõesti inimsöö kõige hirmsam häda; ent rahwad kannatawad palju rohkem sõja tagajärgede kui sõjategemuse enda all. Selleks aga, et sõda mitte kestew ei oleks, on tarwilik, et ta hirmus oleks. Sõda peab olema kole, et äratada jälkuft enda wastu rahwastes ning monarkides. Seepärast rõõmustaski ta iga uue ülesleiduse ja tehnilise saawutuse üle, mis sõja itka enam surmatoowaks muutis. Need ülesleidused inimsöö häwitamiseks osutawad tõesti heategu rahwaile sellega, et nende tõttu sõja chwritte arm alatafa suureneb, rahwaste kannatused tõusewad mitmekordseiks ja sõja enda kestvus wäheneb.

Ameerika kirjanik, wäljamannes eltoodud waatepunktist ja wäga järjekindel olles, astub ka Peterburi 1868. aasta deklaratsiooni wastu,

*) Beach-Lawrence „Albany Law Journal'is“ 9. jaanuaril 1875 ja Revue de droit international, VI p. 526. Samasugusel arwamisel on ka prantslane Morin (L'armée de l'avenir; nouveau système de guerre, 1875).

mis ärakeelas lõhlewate kuulide tarvitamise. Tema leiab, et see keeld võib panna ülemjuhataja vajadusse kas jeda seadust rikkuda, s. o. tacwitada alla 400 grammi rasteis lõhlewaid kuule, või siis „kompromitterida oma sõjaväe julgeolekut“ (sic!)*.

Sellane on Beach-Lawrence'i arvamine. See on niivõrd paradoksaalne, niivõrd vastik kõlblisele tundele, et on täiesti asjata üffit-asjalikult tõendama hakata tema ekslikkust.

Wäide, et mida hirmsam on sõda, seda lühem tema kestvus, jatub kõige esmalt vastolusse tegelikkude faktidega. Väinud aastasadade ajalooline kogemus meendab, et noil aegil, mil sõdijad ei pannud mingit piiri omile barbaarseile ja hävitamise kalduvustele, sõjad, kahtlemata, kestsid võrdlemata kauem kui praegusel ajal. On täiesti põhjendud arvamine, et meie ajal on hoopis mõttetu kolmekümne-aastase, võib olla isegi seitsme-aastase sõja lordumine. Samuti on mõttetu, et keegi sõdijast, mõitluses tsiviliseeritud rahwaste wahel, julgels meie ajal lordas-jaata fellosteid kuritöid naisterahwaste ja rahulikkude elanikkude kallal, mis XVII aastajal tunnusteti loostlallisteks sõjakommetega.

Harutuse all olew arvamine kannatab weel teise puuduse all, mis meie weendumuse järele maksab samapalju, kui juba ülalpool näidatud wiga. See waade häwitab igasuguse lootuse paremasse tulewikku, igasuguse usu parema torra tekkimisse rahwuswaheliste suhete alal, igasuguse weendumuse inimeje raiionaalsetse arenemisse ning täenemisse.

Ei olegi nii hirmsad autori fantaasiast joonistud toledused, kui just see moraalne ideaal ning need eesmärgid, mis siin nädatakse inimesoole. Tsiviliseeritud rahwa kõbliline ideaal peab fialbuma wäsimatumas abinõude otsimises, millega inimesed teineteist wastastikku tappa võiksid! Milline suur selle waate poolehoidja on lord Dondonald, kes pattus oma walitsusele mingisugust surmawat gaasi, mida maksab ainult hajutada waenlase maale, et wäljasuretada kogu maa rahwast ühes naiste ja lastega**). Nimetud suurtsugune lord saawutas ideaalse eesmärgi, mida Beach-Lawrence ülesseab tsiviliseeritud rahwaile.

Nüüd on näha, mille juurde toob meid see paradoksaalne waade sõja ja tema seaduste kodifikatsiooni peale. Ettime waewalt, atwaldades oma sügawama weendumuse, et ealgi ükski sõjawäelane, olgu praktik wõi kirjaniq, pole wõinud wäljabelda niivõrd pöörast mõtet. Reed, kes oma filmaga on näinud sõja toledusi, mõistawad, et ta on hirmus pahe, mida inimene peab wihtama kogu hingega. Nad tunnawad oma püha kohust jätta elu mõitluswäljal seepärast, et tänini ei ole weel leitud paremat

*) Arwatawasti arwab autor, et kuulid walatakse sõjawäljal, võib olla kogu ni lahingu ajal.

***) Ф. Г. Мартенс: „Собрание трактатов и конвенцій, заключенных Россією с иностранными державами“, т. IV, ч. II, стр. 956.

abinõu kodumaa õiguste ja au kalliks, kuid nad ei ütle kunagi, et rahwa elu ainsamaks ideaalses eesmärgiks on abinõude väljamõtlemine sõjahädade suurendamiseks.

Wastupidi, sõjahädade vähendamises — niipalju kui see võimalik teatud olukorras — seisab walitsuse ja feldskonna lõpulist eesmärk. Sõjakommete ja seaduste täpipealne defineerimine oleks aga üks kõige otsustavemadest abinõudest ses fihis.

Arwesse wõttes kõile ülalmainitud, arwame end õigustud olewat wäita, et kommete ja seaduste olemasolu on fakt, mida ei ole suutnud ümberlükata ei sõjakirjanikud, ei rahwuswahelise õiguse spetsialistid. Kui aga niisugused seadused kahtlemata on olemas, siis saab ka selgeks, et on tarwidus neid täpipealselt defineerida ja rahwuswahelise kokkuleppe teel väljendada neid konwentsiooni ehk seaduste kogu sunduslikuks wõrmiks. Seni ajani sõjakommete ja seaduste wastu toodud wäited lütatakse ümber sõja enda tungiwate wajadustega ja osutuwad nõrkadena loogika waatepunktist waadates. Neil oleks mingisugune mõte, kui kodifikatsiooni wastasid otsustaks öelda, et ei olegi mingisuguseid sõjakommeid, et ei olegi piire waenlase toorel jõul. Ent neile kirjanikele, kes kord tõendawad, et sõda allub teatud seadustele, mida aga mitmeti seletakse, kord jälle rõhutamad, et wõimata vähendada sõja koledusi ning selgitada neid seadustega*) — neile kirjanikele oleks waja meeldetuletada Proudhon'i sõnu. et „inimesed, kes end austawad, ei läi sõjaajalgi teineteisega ümber nagu rööwlittega ehk metsloomadega**). „Sõda, ütleb Proudhon, on lohtumõisimine, lohtulik akt“.

Kui Proudhon wäga omapäraselt aru sai sõjast rahwaste wahel, siiski tundis ta igal juhtumisel selle kombelisi suurust ja oli läbistud suurema lugupidamisega inimese õiguse ja wäärtuse wastu, kui need, kes näewad sõjas ainult meelikut, ei mingisuguste seaduste ja wõrmidega piiratud rahwaste wastastikut tapmist.

*) Funck-Brentano et Sorel. Précis de droit ces gens, p. 253, 260, 496 et suiv.]

**) Proudhon. La guerre et le paix t. I, p. 132, 350.

Soomusautod, tänkid ja nende lahingtegevus.

J. Lutsar.

(Järg).

Rohkamise lahing.

Wõitluse algusel ei wõi raskeid tänke esimestena lahingusse saata, sest et:

1. Waenlase taest algatuse ärakiskumiseks nõutakse nii tänkide kui ka teiste wäeosade kiiret tegevust.

2. Wõib julgesti oletada, et waenlane esimestel kokkupõrketel ei hakka kindlustama positsiooni, mida tuleks raskete täntidega läbi murda.

3. Rasketel täntidel tuleks teha pilad sõidub, mis tehniliselt neile wäga kahjulikud.

Rõige otstarbekohasemad on lahingu algul ferged täntid. Oma suure kiiruse tõttu on neil wõimalus ilmuda igal ajal ja igal kohal, kus olukord nõuab. Kui oma eelwägi waenlase ilmumise puhul lahinglorda asub, tungiwad ferged täntid waenlasele wastu. Rõige esiteks peawad nad waenlase eelwäe read oma tulega laiati kihutama selleks, et oma eelwäele wõimalust anda waenlase peajõudude ligemale tungida. Suurem osa tänke sõidab kohe peajõudude kallale, mõned aga jääwad waenlase eelwäge lõpulist häwitama. Lahingus pole waja teid mööda sõita, ofalt on see karbetaw, sest teedärjed postid, puud ja teised märgid annawad waenlase suurtükidele wõimaluse oma tulega kergemini tänke häwitada. Pealegi on teede ääres harilikult sügawad kaemikud, millest ülepeääsemiseks tuleb fergedel täntidel mõnikord palju arga wiita.

Waenlase peajõudude juurde jõudes ja kui wiimsed weel kolonnis liiguwad, peawad täntid mitmelt poolt nende kallale tungima. Pealööb juhitagu suurtükilwäe kolonni pihta ja see sündigu nii kiiresti, et suurtükidel ei jääks wõimalust tule awamiseks. Jalgwäe pihta antakse siin tuld ainult niipalju, kui seda nõuab ligipääsemine suurtükilwäele. Rõige esiteks

on tarvis suurülikväe hobused ära hävitada, et temalt võtta liikumise võimalus. Iseenesesiti mõista, antakse siin ka tuld ühtlasi meeskonna pihta. Mitmelt poolt kallale tungimine on siin väga soovitatav. Tuleb arvele võtta, et suurülikid on kõik varustatud kaitsekilpidega, mille taga meeskond omale kaitset leiab. Kallale tungimine ühelt poolt annab vaenlastele võimaluse:

- a) luua üldise kaitseina kilpidest.
- b) koondada massilise suurülikitule tänkide pihta ja
- c) võtta veel jalaväegi oma kaitse alla.

Kui aga tänkid mitmelt poolt kallale tungivad, ei või vaenlase suurülikvägi nimetud võimalust ära kasutada. Da meeskond suurüliki kilbiga varjatud ühe tänki tule eest, hävitab teda teine tänk teiselt poolt. Koondavad suurülikid oma tule ühele poole tänkide pihta, hävitavad neid teiselt poolt karistamata teised tänkid. Jalgvägi loomulikul otsib niisugusel juhtumisel omale kaitset kaevikuis, peenarde, puude, seinte ja kün-gaste taga, sest lagedal väljal on temal võimata tänkide vastu võidelda. Kui juba suurülikvägi on lahingumõimetuks tehtud, tungivad tänkid jalgväe kallale. Selleks käiakse need kohad läbi, kus vaenlane suuremana hulgana ja enam koondetuna asetsseb.

Kui vaenlase, kerge tänkide tegemise peale vaatamata, lorda läks rutuliselt positsiooni kindlustada ning sellelt avaldada tugevat vastu-panekut meie vägedele, tuleb ka raskest tänkid tööle saata kindlustud kohtade peale.

Rasket tänkide ülesanne on siin:

- a) vaenlast kindlustud positsioonelt välja peksa,
- b) purustada tõfled, mis takistavad oma vägede edasitungimist, ja
- c) võtta vaenlase ägedamad löögid oma peale, mida vastane koondatult meie vägede pihta suunib.

Ühe sõnaga, raskest tänkide tegemispikkond peab olema siin ainult lahingjoonel. Kaugema seljataguse kallale pole neid vaja saata; seal peavad töötama kerged tänkid. Kui vaenlane on juba täielikult taganemisel, algavad kerged tänkid oma tagasihutamise tööd. Da nendest jääb toganema jalgväe ja suurülikväe lõpulistuks hävitamiseks, osa tungib kaugemale seljatagusesse — moore, parte ja teiji seljataguseid asutusi hävitama. Kui teel juhtuvad ette sillad, läbitäigud jões ehk teised kitsastitud, mille laudu vaenlane on sunnitud taganema, peavad kerged tänkid kinnipanema need teed oma tulega. Peab meeles pidama, et kui vastane algab täielikku taganemist, siis on tänkid, criti just kerged, fogu lahingvälja ja tema seljataguse peremehed. Taganemise seisulorras on vaenlasele juba väga raskest hävitada tänti. Kui tänkid on täielikus korras ja nendel töötab lahinguis wilund meeskond — iseäranis tänki ülem — võib julge olla, et nad oma ülesanded soovitavate tagajärgebega täidavad.

Juhtub aga, et waenlasel läks korda meie wägede edasitungimist kinni panna ja neid isegi taganema sunnida, peawad esimestena raskeid täntid wastase edasitungimisele piiri panema. Niiks nendele on tarwis ka referwis olewad täntid wälja saata. Need wõtawad kohe taganewad wäeosad oma kaitse alla. Kaitse kestab niikaua, kuni wiimjed koondetuina ja referwidelt toetetuina uuesti wastupanekut ja uut kallaletungi algawad.

Äraootamise lahing.

Beel wõitluse alguseni paigutakse kõik täntid määratud kohtadele. Waenlase silmade ja tule eest warjamiseks maskeeritakse nad ära täielikus koostöös maastikuga. Ntuliselt ülepääsemiseks meie kaitsetaewikuist määratakse kohad, mis ka selleks otstarbeks ettevalmistakse.

Tänte ei wõi mitte kaugele waenlasele wastu saata. Wastupanek jäetakse kuni wiimse wõimaluseni teiste wäeosade hoolets.

Kui juba meie wägede joone ees on koonduw waenlase massid, kui referwid on lähened ja otustaw rünnak on algamas, tungiwad kerged täntid suure kiirusega tema ribadesse, häwitades ja laiali kihutades neid oma tulega. Täntidega nõrgestud waenlase kallale peab ka jalg- ja ratsa-wägi tungima. Peab oletama, et waenlase igats juhtumiseks enne kallale-tungimist omale seljataga kindlustud positsioonid valmistab, millest ta katsub wastupanu awalbada, seepärast ei tohi täntid ühtegi minutit aega wiita, waid waenlase „selja peal“ tema positsioonesse tungima, teda sealt edasi kihutades. Üldine tagaajamine pannakse toime nagu pealetungimise ja kohtamise lahinguisti. Raskeid tänte tarwitakse äraootamise lahingus ainult niisuguseil juhtumistel, kui waenlasel läks korda kuskil läbi murda meie joont ehk mõne tähtsama koha oma alla wõtta. Tema wäljapets-miseks on küllalt kohased raskeid täntid.

Kaitselahing.

Selles lahingus saadetakse kerged täntid wõimalikult kaugemale waenlase wastu. Isesearanis nende kohtade peale, kust kaudu waenlane koondatast peab liikuma. Mõned täntid wõiwad ka waenlase seljataguses töötama jääda, suurem osa peab taganema kuni oma wägede kaitsejooneni waenlase ribades. Nende ülesandeks on:

- a) takistada waenlast koondetuna lööke anda meie osadele;
- b) takistada waenlase kawatindlat kallaletungi;
- c) sünnitada wõimalikult rohkem segadust waenlase ribades;
- d) kihutada laiali rünnakus kogunenud wastase osad.

Kui waenlase osad sellegi peale waatamata kogunewad meie joone ees ning rünnak on algamas, tungiwad kõik kerged täntid (ka referwis olewad) tema kallale.

Soomusautod, tänkid ja nende lahingtegevus.

J. Lutsar.

Rasked tänkid aga ootavad juhtumist, kui mõned waenlase wäeosad mõnes kohas meie kaitsetaewikuisse tungiwad, et neid sealt wälja peksa. On rünnak tagasi lööbub, ajawad terved tänkid lagunend waenlase wäeosi taga, kuni nende endiste seisukohteni.

Maa-ala millel lahingut peetakse, on piiratud, samutigi on piiratud lahingu kestvus. Eriti pealetungija hurwides on lahingu kestwust niipalju lühendada kui wähegi wõimalik; ta püüab wõimalikult ruttu wastasele otsustawat hoopri anda, nii et kaitstal aegaagi ei jätkuks otsustawale kohale ligitõmmata warusid. Paremaks abinõuks selle saawutamiseks tuleb lugeda tänke.

Meie ajal mängib taktikas tähtsat osa tarwitada olemad sõjariistad ja üldiselt kõik abinõud ja tehniline warustus. Sellest olenewad meie kallaletungi tagajärjed ja ühtlasi määrab see üldiselt ära, kui palju ja kui sagedasti me kallaletungida wõime. Tänkide tarwitusele wõtmisega saawateti muu materjaali hiiglasuur ökonoomia.]

Palju tuhandeid mürske wõidi jätta wäljalasemata, kui hakati saatma rünnakuile tänke. Selle ökonoomia kõrwal on wõimalbud pealegi veel saawutada suurt inimjõu ja inimeste töö ökonoomiat. Üks filmipa-stwamaist õpetustest, mille ilmasõda andis, nimelt inimjõu kokkuvõid, — teosteti niiviisi suurel ulatusel.

Lõpuks, soomusautode ja tänkide lahingtegevuses üldisteks reegliteks peawad olema järgmised:

1. Lahingusse wõiwad sõita ainult täiesti korras soomusautod ja tänkid.
2. Meeskond peab olema hästi ettevalmistud, nii tehnilises kui taktiliseski mõttes (eriti aga ülemad).
3. Tänkide ja soomusautode peale wõib nimetada ainult külma-werelisi, tugewate närwidega ja lahingutes wilunud mehi.
4. Tänk on rohkem kallaletungimise kui kaitse sõjariist. Oma wägede pealetungimise puhul ei ole tänkide tegevus millegagi seotud.

Nad võivad teatud aja jooksul igalpool käia, igat juhtumist ära kasutada, sest nende baas on kindlal kohal.

Baasi ümberpaigutamise pole mitte seotud maenlase teguviisiga. Tänkide toitmise on siin kindel. Kuna kaitse lahingus, isearanis niisuguses, kus tankid peavad meie vägede taganemist varjama, on nende lahingutegevus tublisti seotud baasiga. Naste on ette arandada, millal ja kus kohal tankid võiksid tarvilikku materjaali ja varustust võivad saada. Niisugustel juhtumistel võib lahingus olla ainult pool alalolevaist tãnktest. Teine pool peab jãetama varru. Varusolevad tankid vahetavad lahingusolemaid sel ajal, kui neil arvatawasti laslemoon, põlew- ja määrimisained lõpule hakkavad jõudma. Peab terawasti filmas pidama, et tankidel põlew- ja määrimisaineid jãtkuks oma baasi juure jõudmisels. Pealetungimise lahingus pole see nii tõhtis, sest kui jääbki mõni tãnk põlew- ja määrimisainete puudusel seisma, ei satu ta mitte maenlase kätte, kuna meie vägede taganemisel see tingimata juhtub.

5. Peab olema tãnkide waru:

- pealetungi lahingus iga kolme tãnki peale üks warus,
- kohtamise lahingus sama arv,
- ãraoodeawas lahingus kahe peale üks ja
- kaitse lahingus pooled.

6. Võimalikult koostõlastada soomusautode ja kergete tãnkide lahingutegevus. Esimesed, kui suurema kõlgu kiirusega, on soovitawad sõitmises teid mõõda, wiimased aga wãljal.

7) Tãnkide ja soomusautode üldine juhatuse võimalus kaob sellest filmapilgust, kui nad esimeste maenlaste ridadest läbi tungiwad, seepãrast peab enne lahingut:

- tãnkidele ja soomusautodele olema antud kindlad ja otsekõhesed ülesanded,
- soomusautode ja tãnkide ülemad, kui mitte kõik, siis osa nendest, peavad luuramise tõttu eeltulewa lahingurõlja koha peal tundma õppima,
- plaanide ja kaartide jãrele peavad kõik tãnkide ja soomusautode ülemad hãsti tundma õppima eeltulewa lahingu piirkonda. Wãga soowitaw oleks, kui tãnkide juhataja isiklikult ka weel maenlase seljatõguse tundma õpiks aeroplaanilt ja sellega plaanide jãrele ka tãnkide ja soomusautode ülemaid tutmustaks,
- tãnkid peavad olema warustud kaartidega suuremais maasõta- pibes ja suuremate kompassidega,
- tãnkide ja soomusautode gruppel peab olema määratud lahingutegevusels igãuõhele oma piirkond ja
- määratud aeg ja koht laslemoona, põlew- ja määrimisainete tãiendamises.

8. Talgi ei tohi õhte tãnki wõitlusse saata. Kõige wãhem on tarwis saata 3—4.

9. Wahed t nkide wahel peawad olema lahingus 25—30 silba. Liikuda male korras.

10. Wigastud t nkile peab appi tulema.

11. Lastwale batarele peab kallaletungima diagonaalselt, mitte aga otsejoones batarei poole liikuma.

Kaitsetegevus soomusautode vastu.

Soomusautode lahingtegevus on seotud suuremalt osalt teede seisukorraga, seepärast peab kaitseks nende vastu kõige efitels kinnipanema teed. See on üsna lerge. K llalt on, kui  rapurustada w itsemad sillad, et soomusauto liikumise wõimalust takistada. Kui silbu olemas pole, wõib kaewikud teest läbi kaewata, iseäranis nell kohtel, kus wõimata on teelt kõrwale leerata. Teede l bitaewamist ehl silbade purustamist wõib tarwitada kui wiimast abinõu, ehl seda küll kõige lergem teha on. Efitels takistab teede rikkumine ka meie wägede ja eraldi soomusautode liikumist.

Kõige paremaks kaitseabin uks soomusautode vastu tuleb pidada suurt tkide tegevust. Soomusauto ilmumisel peab teel, mida m dda ta  tigiub, kohe looma suurt tkitule t tte. Selleks wõib tee peal wõtta ühe punkti ja hoida teda marulise tule all. Mõned suurt tkid peawad ka otsekohe soomusauto pihta tuld andma. Suurt tkitule t tte tegemine on wõimalik ainult siis, kui soomusauto veel meie jalgw est 300—400 sammu eemal on. P  sneb ta juhtumise korral juba meie jalgwäe jetta, siis on  iisuguse abinõu tarwitamine wõimata. Siin peab juba jalgwägi ise ennast katsuma kaitsta. Esmalt peab katsuma teda häwitada jalgwäge saatja suurt ki tule otsekoheise tabamisega. Suurt kil pole tarmis soomusautot karta, sest temale on raske suurt ki juurde pääsemine; see on peaaegu wõimata, kui suurt kk mitte tee peal ei seija. Δ

Paremaks kaitseks soomusautode vastu oleks wäga soowitaw, et  ga kuulipilduja jaoks oleks kõige wähem üks ehl tats linti padrunit soomusl bistawate kuulidega. Igas jalgwäe rühmas on tarwis nimetada 5—10 f durit paremate lastjate hulgast soomusauto häwitamiseks. Meile f dureile wälja anda 20—30 padrunit soomusl bistawate kuulidega. Peale selle nimetakse igast rühmast 3—5 k lmawerelist lasturit, keda peale soomusl bistawate kuulide warustakse veel k sigranaatega. Soomusauto ilmumisel peidab ennast jalgwägi kaewikuisse ja kõrgemate peenarde taha, 200—300 sammu kaugusel teest. Selle juures tuleb filmaspidada, et tiiwad mitte soomusauto flankeerima tule alla ei satuks.

Kuulipildujad awawad kohe, wõimalikult lähemalt distantisilt, tule soomusauto pihta soomusl bistawate kuulidega. Lasturid, m aratud soomusauto häwitamiseks, warustud soomusl bistawate kuulidega, peidawad end üsna tee ligidale ja awawad tule kõige lähemalt distantisilt.

Räsi-granaatiga varustud sõdurid peidavad endid otsetohe tee äärde, kaewitukse eht auku, ja võtavad soomusauto liginemist. Kui soomusauto on ainult 20—30 sammu eemal, alustavad nad granaatide loopimist. On vaja k-granaadid visata nii, et nad lööks soomusauto all. Kui see ei mõju ja soomusauto granaadipildureist ainult mõni samm eemal on, siis võib julgesti otsetohe peidukohast välja tormata ja püüsi auto tagumise ratta wahetele torgata. Kui see õnnestub, on soomusauto summitud seisma jääma. Seisvat on muidugi juba kerge hävitada. Püüsi tagumiste rataste wahetele torkamine on võimalik seepärast, et iga soomusauto ümber on „surnud ala“ 10—15 sammuni. Paljud soomusautod häviteti sel kombel ilma sõjas. Veel rohkem häviteti neid Wene kodu sõjas, niihästi walgete kui ka punaste poolt. Kui soomusautol nende abinõude peale waatamata iftagi õnnestas jalgwäe liinist läbi tungida, siis on juba tarwis tema ebakiliumise taktistuseks tingimata teed ära rikkuda, kas mõni sild purustada, eht tee sügawa kaewikuga läbi kaewata.

Kui soomusauto on mingil wiisil pääsend meie seljataha, tuleb sellest kohe teada anda seljataguseile asutustele, kes oma kaitseks juba tarwilikud abinõud tarwitusele võtavad. Soomusauto liikumise taktistuseks kui selleks aega jätkub — on veel väga kasulik asetada teele jäme palk eht meeretada paar rida suuri kive. Sel puhul on aga tarwis selle kohta lähedale peita 10—15 sõdurit, kes oma püüsitulega taktistatsid soomusauto meeskonnal neid taktistusi teelt kõrvaldada.

Lõpuks tähendame, et kaitseks soomusauto vastu on soovitav abinõude tarvitamine allpool tähendud järjekorras:

1. Suurtükiväe töö. Soomusauto ilmumisel paneb määratud baterei oma marutulega tee kinni. Mõned suurtükid avavad tule otsetohe soomusauto pihtra ja taktistavad tema taganemise võimalust.

2. Jalgwäe kaitse soomustlääbistavate kuulidega ja räsi-granaatiga. Kaitsetohtadel, kui aeg lubab, kinni panna tee, kas palgiga eht mõne rea suurte kividega.

3. Purustada sillad ja läbikaewata teed sügawate kaewikutega. Wiimast abinõu võib ainult siis tarvitada, kui teised abinõud on kõik juba tarwitud eht kui meie wägedel pole wastukallaletungimise kawatust.

Raitsetegewus tänkide vastu.

Täntide vastu wõitlemise kogemustes peame pöörama Saksa allikate poole. Siin juures ei saa jätta tähendamata seda elstist, millesse sakslased langeid: nimelt nende ettenägemise puudust. Niipea kui nad oma kogemuste põhjal olid kaitseabinõud tarwitusele wõinud, hakkasid Briti tehased walmistama niisuguseid tänke, mille vastu sakslastelt wäljamõeldud kaitseabinõud wõimetud olid. Sakslased ei näinud ette järgnewat täntide arenemist, mille tagajärjeks oli see, et nende sõjariistad järgmise uue peale-

tungi juures võimelutena osutusid. Peab tähendama, et meil Gestis pole üleüldse olemas kaitseabinõusid tänkide vastu. Tänkide kui uuemate ja hirmsamate sõjariistade tähtsust ei peeta filmas. Tulewit vajab suurt tähelepanu tänkide kohta. Praegu pole ühtki kultuurrahvast, kes oma tähelepanu tänkide tähtsuse kohta tulewiku sõjas ei pühendaks. Tulewit vajab sedasama ka meilt, eesilastelt, kui meie oma iseseiswust kaitsta soowime. Kui oletada, et tänkid tulewiku sõjas nähtawat osa mängiwad (et see nii on, pole põhjust kahelda), siis peab ka nende vastu kaitseriistu otsima. Tuleb luua kaitsejüsteem tänkide vastu. Ilma tänkide tehniliste detailide arenemise ettekuulutamata, peab tähendama, et tulewiku sõja tänt praegusest palju kõrgemal seisab, wähemalt oma kiiruse, tegemuse raadiuse, wastupidawuse, ronimise, soomustamise ja warustuse poolest.

Saiemas mõttes tuleb tänkide vastu kaitset kahte jaksu jagada: 1) takistused ja 2) kaitseriistad.

Takistused omakord jagunewad: a) loomulikud ja b) kunstlikud.

Loomulikud takistused on: wesi, rabad, mäed, passud metsad j.n.e. Mendel takistustel on aga see halbtus, et neid seal pole leida, kus just tarwis oleks. Pealegi võib oletada, et tulewiku tänt nende takistuste peale wähem reageerib kui tema eelkäija — praegune tänt. Tähendama peab, et takistused õigel kardetawamad on kui päewal. Kunstlikud takistused on: gaas, miinid, uputused, tõkked, hundiaugud, laewitud j.n.e. Suurem jagu neist abinõudest oleneb materiaalist, ajast ja tööst, seepärast ei wasta nad mitte liikumale sõjapidamise wiisile. Gaasid, hundiaugud j.n.e. wõiwad tulewikus wähema tähtsusega olla. Eritaks nad ei suuda tulewiku tänti liikumist takistada, teiseks on küsimus, kas tänkid lubawad üleüldse positsiooni-sõda pidada. Miinide kaitse on aga oma enese wägedele tülitis ja hädaoht. Inglismaal on kawatsused kaasa-kantawaid miine wälja töötada. On juba katseid tehtud, ent nende tagajärgedest pole midagi teada.

Kaitseriistad. Tuleb filmas pidada, et tänkide vastu wõitlusriistad päewal paremaid tagajärgi annawad kui takistused, kuid nende tegemust võib suits ehk udu segada. Kaitseriistu tänkide vastu wõib sõjariistlikkide järele klassifitseerida. Nimelt: jalgwägi, kuulipildujad, suurtükid ja tänkid. Praegusel ajal puuduwad andmed, et aeroplaane wõiks üleswõtta tänkide wastaste sõjariistade nimelirjo. Nii aeroplaanid kui tänkid on praegu kiire arenemise ajajärgus, seepärast on raske ettenäha, kas aeroplaane üleüldse tänkide pealetungimisel tagajärjerikkalt võib tarwitada.

Jalgwäe kaitse. Jalgwäe sõjariistad, mida tänti vastu wõidakse tarwitada, on: püss, lüüs-püss, käsi- ehk püssgranaat, kerge laewiku mortäär, miinipilduja ja jalgwäge saatja suurtük. Püss võib wäga hõlpsasti aset anda automaatspüssile ehk „lüüsile“, kuid kummagi kohta peab tähendama, et nad tänkidele kardetawaks ei wõi saada,

oma vähesi raskust alal hoides. Kuulid ja suitsgranaadid võivad küll juhti tülitada, kuid neid ei või sellegipärast tänti hävitamise riistadeks pidada. Olets mõtteid jalgväelt vastupanekut oodata, kui teda mitte ei varusteta mingisuguse kaitseriistaga täntide vastu võitlemiseks läheda maa peal.

Aprillikuu lõpul 1918. aastal saatsid sakslased rindele esimesed 100 püss-kahurit, mis olid juba spetsiaalselt täntide vastu võitlemiseks valmistatud. Püss-kahuri pikkus oli 1700 m/m., raua pikkus 1200 m/m., kalib. 13,8 m/m. ja 17,5 lg. raske. Püss-kahureid oli liig vähe ning nad olid kardetavad ainult esimestele täntidele, kuna hiljemini valmistatud täntidele nad suuremat wiga ei teinud, seepärast ei või seda sõjariista mitte kohaselt nimetada täntide vastu võitlemiseks.

Inglased kawatsewad valmistada 0,577 kalib. kaheraudset püssi suure algkiirusega, lühendub raudadega, mille märkilaastmine ulataks kuni 300 sammuni. Riisuguseid püsse kawatsewad nad anda iga jalgväe rühma peale 2—4.

Ludendorff tõendab, et Saksa jalgvägi olla hävitand palju täntekimpuühendub (tals ehk rohkem) käsigranaatiga. See võib ka nii olla, kuid siiski ei suutnud Saksa jalgvägi täntidele vastu panna. Igatahes ei või neid nimetada kardetavaks sõjariisteks, sest nende ulatus ja läbitungimise jõud on liig piiratud. Püssidega lastavate granaatiga, mis eraldi kõva laengut ja löögi kapslit sisaldavad, matkats katseid teha, kuid siiski suuri lootusi nende peale ei või panna, sest kiiresti liikumat tänti on nendega raske tabada.

Raewiku mortir omas praeguses tüübis on vähe kõlbulit kaitseks täntide vastu. Siitaks on tema tegewuse raioon piiratud, teiselt, olis kohaselt tabamiseks on vähe võimalust.

Miinipluduja peale ei või ka suuremat lootust panna, sest ka temal on raske liikumat tänti tabada.

Jääb veel järele jalgväge saatja suurtükk. Selle kaitseriista arenemise kallal on tarwis juba rohkem tööd teha. Peab oletama, et tulewikus mängib ta nähtawat osa täntide vastu võitlemises. Waatleme lähemalt, milliseid nõudeid asetab tulewiku lahing, millest täntid oja võtawad, neile suurtükkele.

a) Tema otseaske distantis peab ulatama $1\frac{1}{4}$ — $1\frac{3}{4}$ werstani.

b) Taktiline üfus — üks suurtükk, mitte rühm, ehk baterei.

Need alused peawad juhtnõuiks olema seepärast, et suurtükilt nõutakse täpisealt märki lastmist. Tarwis on iga paugu tagajärgi walwata. Suurtükide massid teemad jämeda töö, kuna jalgväge saatjad — peenitese. Iga jalgväge saatja suurtüki kuul peab tabama waenlase kõige walusama kohta pihta, ehk tema parema sõjariista pihta. See aga on võimalik ainult siis, kui suurtükk töötab ligema distantsi peale ja üfsikult.

c. Nende suurtükide varustamine padrunitega on väga raske; mõnikord pea võimata. Kuigi suurtükid oleks hästi maskeeritud, on padrunite järeletoomine iflagi raskendub. Seepärast ei tohi teha mitte ainukestki asjata pauku.

d. Suurtükid peavad taktilises mõttes alluma jalgwäe bataljonidele, mitte roodudele ehl polkudele. Roodu lahingtorra sügavus on umbes 700 — 800 samm, bataljoni lahingtorra sügavus umbes 1500 samm. Kui jalgwägi avab esimeselt liinilt tule waenlase pihta umbes 500 samm pealt, suurtükk peab olema siis esimesest liinist 500 samm kuni waenlaseeni + 1500 samm, bataljoni sügavus, + 400 samm, märgilaste sügavus waenlase pihta, = 2400 samm. Arvudest on näha, et suurtükide taktiline allumine on kõige kohasem jalgwäe bataljonidele. Nende kohad lahingtorras näitab neile juba bataljoni ülem.

Bataljonide wahel tulewad suurtükid jagada umbes nii: esimese joone bataljonile anda 4 — 6; teise joone bataljonile vähem; on ka weja jätta mõni suurtükk warus olema bataljoni juurde, igaks juhtumiseks. Kuigi need suurtükid ka lahingust osa ei võta, siis on nad juba järeletoolemaks lahinguks täiesti valmis. Lahingtorras peab wahes suurtükide wahel olema lagedal väljal umbes 300 samm, metjas 50—75 samm. Jalgwäge suurtükid ei võta mitte osa üldisest pealetungimise ettevalmistamisest suurtükitulega, waid awawad oma tule siis, kui jalgwägi kallaletungi algab. Selleks ajaks peawad suurtükid valmis olema tule awamiseks. Pealetungimine algab harilikult wara hommiku, seepärast olgu suurtükid juba õhjel igakõrs omale kohale paigutatud ja maastikuga koostöös maskeeritud.

Jalgwäge saatjad suurtükid peawad valmis olema sellelgi juhtumisel, kui meie waenlase kallaletungi ootame. Suurtükke wõib nii hästi maskeerida, et waenlane neid kuni tule awamiseni ei märka. Tule awamisega tulewad muidugi nende seisukohad ilmsiks ja waenlane peab algama tuleandmist iga suurtüki pihta eraldi. Kui meeskond jalgwäge saatja suurtüki juures hästi kaewitus warjatud ja külmawereline on, siis on waenlasele raske teda waitima sundida. Waatlejad iga suurtüki juures peawad tingimata olema esimestes jalgwäe joontes. Waenlasele on nende suurtükide häwitamine kaunis raske. Nagu näeme, on jalgwäel tänkide wastu kaitseks sõjariist, mis osalt wõib teda moraalselt, osalt ka tegelikult toetada. Tänkide ilmudes, olgu see siis ükskõik millises lahingus, wõtawad jalgwäge saatjad suurtükid neid kohe oma tule alla. Peab ette waatlik olema tule awamisega tänkide pihta. Lastma peab otsetoheste tabamise fihis. Tabamiseks wäljavalida need filmapilgud, mil tänk seisab ehl õigel joonel suurtüki poole sõidab. Diagonaali mööda liitawat tänti on raske tabada. Siin peab meelespidama, et hulga kuulide wäljapildumine on kahjulik. Peab lastma ühiskud, aga õiged paugud. Suurtükid wõiwad midagi tänti wastu ära teha, kui nad wiimse wõimaluseni oma

kohtadele jäävad. Suurtükkide taganemisest ei või siin juttugi olla. Võib olla ainult üks juhtumist: kas tänki purustada või ise hävitada saada, meelespidades, et tänki eest ära põgeneda on raske.

Suure ilmasõja ajal tarvitati jalgväge saajaks suurtükkideks mäeharilike tergeid väljasuurtükke. Et need selleks otstarbeks kohased on, seda ei või ütelda, sest nendelgi on palju puudusi. Hiljuti on suurriikide ajakirjanduses palju kirjutud selle suurtüki tüübi loomise kohta. Kirjanduse kolkuvõttes kaldub arvamine, et see uus suurtüki tüüp peab olema midagi tšestni mäesuurtüki, haubitši ja terge Saksa miinipilduja vahel. Peame oletama, et niisugune sõjariist ligemas tulevikus ilmub ja et selle juures kaitsenõuded tänki vastu on tähele pandud.

Sellest lühidast sõjariistade ülevaatest järgneb, et praegu on võimata igat ütsikut sõdurit tänki vastase sõjariistaga varustada. Sellest järgneb, et praeguse jalgväge joone formatsoon pole ajalohane. Kui ta igal kohal tänkide vastu ennast kaitsma ei suuda, siis murravad tänkid ta joone ka igal kohal läbi. Selle puuduse kõrvaldamiseks peaks jalgväge gruppeerima tänkide vastaste sõjariistade ümber. Selle juures on aga kaitseliini suuremat sügavust tarvis.

Ilmasõja lõpul löid satkased nõndanimetud tänkide vastased kindlustused. Võige paremad nendest olid varustud: 2 väljasuurtükkiga, 2 — 3 proffektoriga, paari terge miinipildujaga, 2 — 3 raste kuulipildujaga, 3 — 4 tänkide vastu võitlemise püstiga ja kaks helgiwiskajaga. Nende kindlustuste abil andis positsioonijõuas mõnikord lahingjoone kaitsma tänkide vastu kaunis häid tagajärgi. Kindlustused tuleks veel kaitsma kunstlike tšesttega ja miinidega, et otsekohesest pealetungimisest võimatuks teha. Sellega suureneks nende vastupaneku jõud. Meelespidades, et tänkid ka liikujõuas suurt osa mängivad, peab nende „kindlustuste“ organisatsioon olema niisugune, et nad liikujõuas tõlbulikud oleks.

Kuulipildujate kaitses. Wickerji 0,303 kuul ei tungi tulewitu tänki soomusest läbi. Kindlasti võib oletada, et meie selle soomuse läbistamiseks vajame suuremat kalibri, vähemalt 0,5 või enamgi. Raste on ettenäha, kui kaugele lähed võiksid püssi kalibri suurenemise ja tänkide soomuse tõwendamise vahel. Oletame, et iltagi saadakse niisugune kuulipilduja, mis tänki soomust võib läbistada. Niisugused kuulipildujad tuleks ülesseadida tänkide vastu võitlemise kindlustustesse, nende wahel ja tiibadele. Kuulipildujate pesi peab nii ehitama, et ümberingi tuld võiks anda. Pesade wahel ei või suurem olla kui tahetõrdne õige kuulijooks.

Suurtüki kaitses. Ühes Saksa päewakäsus, sõja lõpu päewadel loeme: „Wäljasuurtükkide esimene kohus on waenlase tänte eemal hoida. Võit teised wajadused peawad sellele maad andma“. Näagitakse, et see päewakäsi selle kahuhirmu tagajärjel olla ilmunud, mis tänkid sünnitabid. See asjaolu aga asetab mitu küsimust:

a. Kas väljasuurtükivägi võib enesest seda osa, mis tänkide vastu tarvis on, välja eraldada?

b. Kas pole mitte sündsam selleks otstarbeks iseäralist suurtüki tüüpi luua ja erimeesfond määrata?

Paljud sõjateadlased on kaldunud tunnustama eritüübilise suurtüki vajadust. Teda on soovitud paigutada pööratava aluse peale. Sarnane paigutamine nõuab, et suurtükk enam-vähem loha külge seotud oleks, ^{aga} ja on raske ette näha, misjulguseid teisi ülesandeid see suurtükk veel täita võiks, kuna aga selge on, et iga eritüübiline sõjariist ta eraldi moonaga varustamist nõuab, mis tõfiseid takistusi sõjaväljal sünnitab.

Et tänkide kallaletungimine ei sünni ainult teatud punktidel, vaid igalt kohalt, siis oleks asjata eritüübilist sõjariista kuhugi paigutada, kui ta ühtlasi ka mõnelt muult otstarbeks tarvitada ei võlba. Kaudne põhimõte peab olema see, et passiivsed osad tuni miinimumini vähendud oleks, kuna, vastupidiselt, sarnased paigalolevad suurtükid oma loomu poolest passiivsed on. Waevast võib loota, et kaitse suurtükivägi nii tugev oleks, et palju suurtükke võiks passiivset osa määrida. Sellest peame otsusele jõudma, et mis puutub tänkidewastaste suurtükiväesse, siis peab see võimalikult kiire liikumise võimeline olema. Ta peab oma väljasuurtüki kohuseid täitma ja, kui tarvis, võimaldama otsetuld tänkide pihta anda. Seda saavutades, oleks võimalus suurt hulka jõude kokku hoida. Liikumissõjapidamises on liikuvus veel suurema tähtsusega, seda enam, et aeg ei anna oodata muude tänkidewastaste kaitsete ülesseadmist. Nõnda langeb nõutaw kaitse ikka enam ja enam suurtükiväe peale. Tänkidewastane suurtükk peab võima pealetungida üheskoos jalgwäega, tiibu kaitsta ja tänkide pealetungi puhul kaitset pakkuda. Metame, et meie kaitseabinõudena on mõned suurtükid otsetule andmise seisukohtele kindlustud punkttes paigutud jalgwäe toetusel. Sellest järgneb, et need suurtükid kõige muu tegewuse jaoks jurnud on ja nende arv ei või mitte suur olla. Kui tarvitada selleks otstarbeks väljasuurtükke, siis tekib küsimus: mida teeb ülejäänud väljasuurtükivägi?

Enne pealetungimist suurem osa väljasuurtükkest kas walmistab pealetungi, ehk annab tõksetuld, kuid suure arwu tänkide vastu oleks sellest wähe tulu, sest nagu teada, on mõjuw nende vastu ainult otsetule andmine. Kui oletada, et tänkidel ja waenlase jalgwäel korda läheb meie esijoontesse tungida, siis on väljasuurtükide tegewus ka wastupealetungimise ettewalmistamise mõttes asjata. Pealegi on raske ära määrata ja teada, kuhu ja millal tõksetuld tagasi tõmmata meie oma esijoone pihta. Minult kiire ja kindla tegewuseplaani juures võiks väljasuurtükid wõitlusel tarwilisel viisil osa wõtta. Enda tagasihõmmatud ja kaitstud seisukohtelt poleks neil enne võimalik mõjuwalt töötada, kui tänkid juba peakaitselinnast läbi otsetule andmise piirini on jõudnud, kuid

enne seda on juba hävitus sündinud. Oleks tarvilik, et niipea kui täntide liikumine märgata on, teatud osa väljajuurtükke täie kiirusega esijoonele, enne väljavalituid seisukohtele asuts, kus juures nende arm iga seisukoha jaoks eraldi ära määrata tuleb. Selle juures tuleks filmas pidada neid seisukohti, mille kinnipidamine tingimata tarvilik on.

Ehl küll nimetud edasiliikumise ulatus suur ei ole, on kiirus fiisti olulise tähtsusega. Käsitfi ettetömbamine peab üleüldse küsimusest välja jääma. Sellest kiiresti edasi-tagasi liikumise waatepunktist väljaminnes, peame otsusele jõudma, et sarnane seisukoha muutmise plaan harilikult nähtuseks peab saama väljajuurtükide taktikas.

Hobustega ettetömbamine on, nagu teada, ühendub ajakaotusega ja väga turdelik pealetungija tule all. Kõiki asjaolusid filmaspidades, peame tunnistama, et hobustega ettetömbamine taktilises mõttes kõlbmata on, kuna oga kiire ja talistamata ettejõitmine olulise tähtsusega on. Silm-nähtawalt jääb selle küsimuse lahendamiseks üle ainult metaaniline wedu ehl tömbamine. Kõitide selle tarbeliste süsteemide kriitiseerimisest loobudes, armame paremaks soovitada sellekohast metaanilist isejõitjat, mis ka parem oleks kui traktoriga weetaw suurtükk. Tulewitu tehnikal poleks mingit raskust kombineerida suurtükki, koos soomustud tänti shassil ühes suurtüki, moona ja meeskonnaga.

Jääb viimases üle sarnase suurtüki ja teema wankri küsimus. Väljashassi (lafett) näib soowitaw olewat sarnasel kujul, et teda mõiks täntile asetada ja ka sealt maha wõtta ning maalt ehl täntilt lasta. Kiirus ja liikumise wõimalus peab siin esimesel plaanil olema. Kätsed peawad näitama, kuidas seda paremini teostada. Selleks mõiks kõlbada Itaalia 75 m/m. harulise sabaga lafett.

Peale selle tuleb weel kiibi moodustamisel meeskonna julgeoleku kindlustamist ja küljepealset kaitset filmas pidada. Kiip peats küllalt tugew olema täntide kuulipildujate tule wastu. Sarnases tüübis tahakfime näha uut 18-naelalist, mis nii väljajuurtüki kui ka täntide wastu kaitse-nõudeid täita mõiks.

Täntide kaitse. Gudendorff kirjutab, et täntid on mõjuwad ainult suurena hulganä. Neie wõitluse abinõudest oleneb see täntide arm, mis meie lahingu positsioonile jõuab. Waja on, et wähemamas-filtsed täntide hulgad ei saaks läbitungida pealaitseiniist ühekorraga kral rindel. Wõib kindlasti arvata, et mõnel kohal neid juudetakse tagasi lüüa wõi häwitada, kuid sama kindlasti wõib oletada, et mõned läbi pääsewad ja oma alla wõtawad slangipealset taktiliselt tähtsad punktid neil kohtel, kus nende kaaslastel korda ei läinud läbi tungida. Et aga pealaitseiniist olulise tähtsusega on, siis on tarwilik läbitungimist liiwideerida, milleks kohalikud tagawarawäed wastukallaletungi peawad ette-wõtma.

Selleks wastutallaletungiks on tãnkid ise kõige kohasemad. Seejuures tuleb filmaspidada, et wastupealetungimine wõib kõige mõjuwamalt küljepealt sündida, sest et tãnkid kujutawad küljepealt suuremat mãrki kui otse eest ja et mitu ühes liinis asuwat tãnki üksteise küljetule andmist takistawad. On selge, et wastutallaletungimise wõimalus ainult lühikest filmapillu kestab ja et kalluletungimate tãnkide komander peab niisama kiire otjustaja olema, nagu seda ratsawãe juhilt nõutakse.

Tãnkide reservid peawad kusagil seisupaikade seljataga warjatud paikades wiibima ja nende kaugus esijoonest peab olema wãljaarwatud nii, et nad tegewuse kohale parajal ajal jõuaksid ilmuda. Sellest järgneb, et see reserv peab kiiretest masinatest koos seisma, see aitaks neid ka hõlpsamini harilikust pommitamise tulest läbi.

Tãnkide wasturünnak peab wãljasuurtõkkide poolt koondud toetust leidma. Selleks peawad lähedased batareid edasi liikuma sarnastele seisukohtele, kust nad otsetuld maenlase tãnkide wastu awada wõiks. Selles seisutorras on ka wõimalik liikumise kiirus peatãhtsusega faktor. Sel puhul oleks mekaaniliselt liikuw soomustud wãljasuurtõkk kõige kohasem, sest arwatawasti tuleb suurem osa wõitlust tãnkide kuulipildujate tule all läbi wiia. Siin juures wõiks ka küsimus tõusta, kas suurtõkk ei peaks mitte tuld andma liikumise peal? Arwatawasti saab see praktikas ette tulema, kuid seaduse järele peaks suurtõkk ifkagi enne paigale jääma, kui tuleandmist awab, et tabawus suurem oleks. Meie enda tãnkidele jääts siis liikumise ja tuleandmise kombinatsioonid ülesandeks. Tuleb tähendada, et sarnane soomustud mekaaniliselt liikuw suurtõkk ifkagi seda paindurust ja kiirust omandada ei suuda, mis tãnk, sellegipãrast juba, et tema raskus suurem on.

Kokkuvõte.

Lõpuks peab tähendama, et tulewiku sõja hõid saab olema sõnades: „Kiire liikumus ja pommi löögi jõud“. Ruuehobuselise wãljasuurtõkk on juba wiimase äärmuseni jõudnud. Liikumise suurendus oleks wõimalik suurtõki wãhendamise puhul, kuid see on lubamata, ennem tuleks teda suurendada. Wõib kindlasti ütelda, et meie aja suurtõki hobuseford maad annab masinatele. Siin pole mitte tarwis soowe awaldada ülepealaela uue plaani, kallale tormata. Seda tuleb enne põhjalikkude katsete teel proowida, ja ohwitserid peawad selle mõttega harjuma, et meie juba masinate asjãrku oleme jõudnud. Tãnkide ja soomusautode lahingtegewusest, nende wastu kaitseabinõudest nãgime, et tulewiku sõjawãljal on arenemas tehnilised jõud. Kõik on ette nãha, kui kaugemale see arenemine ulatab. Wõib kindel olla, et tehnika sõjatunstis hiiglasammudega

edasi ruttab. Häda sellele rahwusele, kes ajajärgust maha jääb. Juba ilmaföda näitas, kui kalli hinnaga lahinguis said tasutud rahuaegsed patustused. Sõda on armuta. Ta karistab patustajaid surmanuhtlusega.

Rumeenia wäed ei taganenud mitte seepärast, et nad sakslastele aramad olid. Taganema sundis neid sakslaste tehnika. Nad olid ajast maha jäänud. Wahwad serblased langesid Saksa loomustud rusita hoopide all. See rusitlas pelsis ka liitlasi nii kaua, kui löögikohad temast pehmemad olid. Oli küllalt hoopide loht lõwendada — ja Saksa rusitlas purunes isenesest. Ei aidanud Wene frondilt ülewildud elaw jõud ega sõdurite wahvus. Kõik häwines liitlaste tehnika all.

Iseäranis tähtis on wäikeste rahwaste sõjawägede warustamine uuemate tehniliste obindudega, sest nendel pole võimalik palju elawat jõudu sõjawäljale saada. Wenemaa suutis sakslastele vastu panna, sest temal oli võimalus Saksa tehnikale vastu panna nii paksud elawa jõu tõtked, millest sakslased üle ei pääsenu, kuna wäike rahwas seda teha ei saa.

Josdame, et meie, eestlased, ka lõigatud loorberite peale puhkama ei jää, waid sammume ajaga ühes, meelespidades, et möödaläinud aeg enam tagasi ei tule. Aeg käseb ka meil täntide peale mõelda. Kui mitte otsekohe uusi muretsema, siis wähemalt riigi linnades roostetawad totku korjata, neid remonteerida ja teha neid mõitluselõbuliste's.

*Mitte liitlaste tehnika e hantamud
Saksa sõjaraie, waid jagitotoon,
kes temalt wäidse waimu rüüus.*

Brede.

Lühikene uurimine Prantsuse raske raudtee-suurtükiväe kohta.

(Järg).

II. Materjaal, mille lafetid ainult ühel platvormil asuvad.

Kõik sarnane materjaal on painduva ühendusega suurtüki ja lafeti vahel; rõõpad võtavad lastereaktiivoonist osa.

A) Materjaal ring-lasfesuunaga, millel piiramisefuurtüki ühes lafetiga lihtsalt platvormile kinnitub on:

95 mm. fuurt.

150 mm. Saksa fuurt.

B) Materjaal ilma küljepealse lastemoonata, kus lastmine ainult teepöörete pealt sünnib.

Lafetid:

a) kas lühilise raadiusega teepöördelt 19 C. ja 24 C. lafetid Schneider mud. 1916. ja 1917. a.

b) või harilikult teepöördelt, kusjuures tagasipõrke jõudu isearaliste abinõudega (puust palgid tee peal) amortiseeritakse.

240 mm. fuurt. mud. 1884 } lafetid parandud mud. 1917. a.

274 mm. " " 1870 } (Schneider)

Need kuivad andmed ja karakterilised omadused ei suuda veel selle materjaali omadustest meile täielist pilti luua. Enam täielikuma pildi saame siis, kui peale kõige, mis siin äratähendub, veel vaatleme tingimisi, milles neid ehiteti, ja tingimisi, mis nende tarvitamise juures tähtsat osa mängivad.

§ 2. Tingimised, milles praegune Brantsuse materjaal valmisteti.

Kõik tingimised pidi majandusliste faktorite peale rajatud olema.

Tõesti: oli tarwis rutuliselt kinni katta need augud, mis olid Brantsusmaa sõjavarustuses — siit tarwiline ökonomia ajas;

oli tarwis lihtsat ehitusviisi, et mitte tööstust keeruliste ülesannetega koormata — siit tarwiline ökonomia tööjõududes;

oli tarwis äärmiselt ära kasutada kõige materjaali, mis juba olemas oli — siit ökonomia materjaalides.

Selle tagajärjel sündiski, et ehitusels tarwiteti ranna- ja meresuur- tüüki torusid, mille arv kaswas selle järele, kuidas operatsioonid merel vähenesid.

Selle põhimõtte alusel on võetud:

19 cm. suurt. mud. 1870—1893 platwormil. Selleks tarwiteti 40-tonnillisi wagunid Compagnie de l'Est ja rannasuurtüüke ühes lafetiga, mis teatud keskpoli läbi tohale aseteti.

Tööd tuli teha peaasjalikult riistade ülesleidmiseks ja ehitamiseks, mis oleks võinud olla tugevaks waguni ja tee vahel (tõelised trawersid, wintpressid j. n. e.), siis laengute kambri ehitamine ja terasplatedega soomustamine.

Esimene materjaal oli tellitud oktoobrikuu lõpul 1914. a. ja juba mailkuus 1915. a. tehti nendega esimesi lasteproove Kreuzot' lastepoligoonil.

32 cm. suurtüüki libisewate lafettide peal. See lafeti tüüp kannab enese all ühesuguseid tugi-patju. Wantrid lastmise ajal ei mängi mingisugust osa — nad wiitwad kõik üksust ainult tagajärgel teed- mööda tagasi.

Lafett kujutab enesest raudpalkidest ehitust, mille keskkohta on kinnitud puust trawersid, mida kruwide abil võib alla lasta. Nende ehitustega saadi laewatehastes kergesti hakkama, sest wiimased ei olnud 1915—1916 mitte väga koormatud laewaehitamise töödega. Walamisel- töid katsuti võimalikult vähendada: walati ainult suurtüükide pöörde aluseid ja reoste, mis olid tarwilikud lafeti ühendusels wantritega. Wantrid võeti sarnased, nagu nad „P-h-M Compagnie's“ tarwitusel olid — tuli ainult nende asjade arwu suurendada. 50 materjaalist 32 cm. ja 274 mm., mis augusti lõpul 1915. a. tellitud — olid 10 tk. 1. märtsil 1916. a. walmis. Kõik programm sai juulikuus läbiwiidud ja kõik materjaal võttis juba Somme operatsioonest osa.

19 cm. ja 24 cm. suurtüüki. Tähenbud suurtüüki on asetud lahe eritüübilise platwormi peale:

1° Nõnda nimetus „de circonstance“ mud. 1916. (olutorralised), milles äärmiselt ära kasutatud on rannalafett (suurtükk, lafett, kompressor, pööramise abinõud). Rõgu see riist seisab raud aluslasti peal, millel asfid all.

2° Nõnda nimetus „de fortune“ mud. 1917. a. (hea juhusline), selle konstruktsioon on 1° sarnane, kuid raud alusasti asemel on võetud puupalkidest ja rööbastest ehitatud alus, mis raudpleki läbi ühendub.

Tellitud materjaalide ehitamine oli sisseantud esimene kord augustis 1916. a. ja teine kord oktoobris 1917. a. mitmesajalisel arvul. Ehitamisel tekkisid suured raskused, mis ühest poolt välja kutsutud olid weel alusest sõjast ja teiselt poolt sõjatõbbustuse koormamisest. Selle peale vaatamata oli võimalik märtsikuu 1918. a. juba 31 niisugust batareid tegemusse saata.

Niisuguseid iseäralisi tingimisi ehitamise juures ei tohtinud mitte ära unustada; oli tarvis leida väljapääfutee väljaspool harilikku läiku, mis suurtükiväe konstrueerimise juures tekkida võiks.

Kõik need mitmetüübilised suurtükid platvormidel olid lihtsad ja käepärased ja seesuguseina kujutasid endist tõesti teatud süsteemi suurtükiväe.

Lõputähtselt pitaldased uurimistööd ja rikkalikud kogemused, mis sõja- väljal saavutatud, annavad väärtustite ja asjalike andmeid teadusliku, metoodilise R-R-S konstrueerimiseks.

§ 3. Tarvitamise tingimised.

On väga tähtis weidi detailsemalt waadelda R-R-S tarvitamise tingimisi, et lõpulikule selgusele jõuda selle andmete üle.

Et suurtükki ehk batareid määratud positsioonile asetada, kus temal võimalik oleks tema peale pandud ülesandeid täita, on üleüldse tarvis: lohti, mis lastmist võimaldavad; juurdepääfuteid.

Wastawad tööd seisawad ainult tarwiliste teede ehitamises ja lahinguliini tarwiliselt ettevalmistamises. Tööd wiib täide erimeestkond kawa järele, mille peajooned kõrgema juhatusel poolt kindlaks määratud. Teid tuleb ehitada liikumise jaoks, mis kawatsetud positsioonide teenistuses seisawad, ja weel teatud arv harusid iga platvormi tarwis.

Kui need tööd lõpetatud, siis järgnewad tööd, mis batarei meeskonna poolt täidetakse:

lastewälja ettevalmistamine,
batarei ülesseadmine lastmiseks.

Allpool toodud tabelist on näha, kui palju aega tähendub tööde peale kulub. Lahinguliini ettevalmistamise tööd on tähendub meeste

tööpäewades. See wäljaarwamine on muidugi umbkandne, sest selle juures ei wõi kuidagi arwesse wõtta maa kõwadust ja selle profiili. Tabel on kokkuseatud tööde jaoks, kus wao ja täitmise tööd kestmiselt 50 cm. kõrguseni ettenähtud on ja teepöörete ehitamine, mis 90° lastmise wõimalust annab. Sel tabelil võib ainult wõrdlemise mõttes tähtsus olla.

Tööd, mis batarei meeskonna poolt täidetakse, on tundides tähendud. Wiimaseid võib enam-wähem kindlaks lugeda ja olenewad ainult meeskonna wäljapetusest.

Lasewad igalt poolt	Lahinguliini ettevalmistamiseks (meestööpäewades).	Laskewälja ettevalmistamiseks (bat. meeskonnaga)	Bat. laskmiseks ülesseadmine (bat. meeskond)	Märkused
19 cm. mud. 1870-93 24 cm. mud. 1884 240 mm. mud. 1893-96	— —	— 12 tundi	tundi $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{2}$	Tööpäew on 10-tunniline arwatud
Lasewad pöörete pealt				
32 cm. hõõrumise sisse-seade	800	4 tundi	$\frac{1}{4}$	
24 C. } iseäralistelt 19 C. } laskealustelt	500 100	4 tundi 1 päew	$\frac{1}{4}$ 1	
Laskealustelt püüratud laskesuunaga				
370 mm. haub. } 305 mm. suurt. }	500	1 päew	2	
340 mm. suurt. } 400 mm. haub. }	500	4 päewa	2	
Laskealustelt ringlaskesuunaga				
380 mm. Saksa suurt.	1000	15 päewa	2	

Selle tabeliga tutvunemine wiib meid järgmistele otjustele: 1° lahinguliini ettevalmistamise tööd on palju tähtsamad kui tööd laskepositsioonide korraldamisel.

(Särgneb).